

เอกสารและงานวิจัยที่เกี่ยวข้อง

ในการศึกษาการอบรมเลี้ยงดูกับพฤติกรรมความช่วยเหลือตนเองของเด็กวัย 2-3 ปี ผู้วิจัยได้ศึกษาจากทฤษฎี เอกสารและงานวิจัยที่เกี่ยวข้อง ซึ่งจะครอบคลุมหัวข้อต่าง ๆ ดังต่อไปนี้

ความหมายและพัฒนาการด้านการช่วยเหลือตนเองของเด็ก

เฮอร์ล็อค (Hurlock, 1984) กล่าวว่า วัยเด็กเป็นวัยที่เหมาะสมที่สุด ที่จะเรียนรู้ทักษะการใช้กล้ามเนื้อในการเคลื่อนไหวเนื่องจากเหตุผล 5 ประการ คือ

1. ร่างกายของเด็กเล็กมีความยืดหยุ่นมากกว่าวัยรุ่นและวัยผู้ใหญ่ การเรียนรู้ทักษะในการเคลื่อนไหว จึงง่ายสำหรับเด็ก
2. เด็กเล็กยังมีการเรียนรู้ทักษะต่างๆมาน้อยมาก จึงไม่ทำให้เกิดความขัดแย้งในการเรียนรู้ทักษะใหม่ๆ
3. เด็กทุกคน จะชอบทำสิ่งที่เสี่ยงอันตราย ชอบค้นคว้า ชอบพจญภัยเพื่อแสดงให้เห็นว่าเขาเป็นผู้ใหญ่ขึ้นและไม่กลัวเจ็บ เขาจึงมีความกระตือรือร้นที่จะทำสิ่งใหม่ๆ อยู่เสมอ
4. เด็กจะมีความสนุกสนานกับการกระทำซ้ำๆ ในขณะที่วัยรุ่นหรือผู้ใหญ่มักจะเบื่อที่จะกระทำอย่างนั้นแล้ว ดังนั้นเขาจึงพยายามกระทำสิ่งนั้นๆ ซ้ำแล้วซ้ำเล่าจนกว่าเขาจะสามารถทำได้อย่างมีประสิทธิภาพ
5. เด็กเล็กมีเวลามากมายในการฝึกทักษะต่างๆ เนื่องจากเขายังไม่มีหน้าที่รับผิดชอบอย่างวัยรุ่นหรือผู้ใหญ่ ซึ่ง เฮอร์ล็อค (Hurlock) ได้กล่าวอีกว่า ทักษะการใช้กล้ามเนื้อในการเคลื่อนไหวของเด็กสามารถแบ่งออกได้เป็น 4 แบบ คือทักษะในการช่วยเหลือตนเอง (Self-Help Skills) ทักษะด้านสังคม (Social Skills) ทักษะการเล่น (Play Skills) และทักษะในการเรียน (School Skills) ซึ่งในบรรดาทักษะทั้ง 4 นี้ ทักษะในการช่วยเหลือตนเองเป็นทักษะที่ทุกๆ ไปที่เด็กจะต้องได้รับการเรียนรู้เป็นอันดับแรก เพราะทักษะนี้จะทำให้เด็กมีความเป็นอิสระ (Independence) และยังเป็นทักษะพื้นฐานในการพัฒนาทักษะอื่นๆ ต่อไปด้วย (Harlock, 1978)

สำหรับทักษะในการช่วยเหลือตนเองนี้ นงลักษณ์ สิ้นสืบผล และ ละออ ชุตติกร (2526) ได้ให้ความหมายไว้ว่าเป็นการใช้ความสามารถของบุคคลในการที่จะกระทำสิ่งต่างๆ ให้สำเร็จด้วยตนเอง ซึ่งในเด็กปฐมวัยความสามารถในการช่วยเหลือตนเองยังอยู่ในขอบเขตจำกัด ทั้งนี้เนื่องจากวัย และ วุฒิภาวะของเด็ก การช่วยเหลือตนเองของเด็กในระยะนี้ จึงมุ่งถึงว่าเด็กควรช่วยตนเองในการกระทำ พฤติกรรมพื้นฐานประจำวันได้ เช่น การรับประทานอาหาร การขับถ่าย การแต่งตัว การรักษา ความสะอาดร่างกายและเครื่องใช้ รวมทั้งรู้จักระวังตนเองให้ปลอดภัยจากการเล่นได้

ส่วน เฮอร์ลอค (Hurlock, 1978) ได้กล่าวถึงทักษะการช่วยเหลือตนเอง (Self-Help Skills) ว่าเป็นทักษะที่เด็กจะต้องทำอะไรด้วยตัวของตัวเอง ซึ่งจะทำให้เด็กสามารถเป็นอิสระจากคนอื่นๆ และได้กล่าวถึงพัฒนาการด้านนี้ไว้ดังนี้

การอาบน้ำด้วยตนเอง (Self-Bathing) เมื่ออายุ 2 ขวบ เด็กสามารถล้างส่วนหน้าของ ร่างกาย เมื่ออายุ 6 ปี เด็กจะสามารถอาบน้ำได้ทั้งด้านหน้าและด้านหลังและสามารถที่จะสระผมโดย เองแถมพู่กันบดศีรษะได้

การสวมเสื้อผ้าด้วยตนเอง (Self-Dressing) อายุ 2 ขวบ เด็กสามารถสวมเสื้อผ้า ได้ง่าย เช่น เสื้อยืด อายุ 3 ขวบ เด็กสามารถสวมเสื้อผ้าที่มีซิปหรือกระดุมได้และเมื่ออายุ 6 ขวบ เด็กจึงจะสามารถแต่งตัวได้เองทั้งหมดและสามารถผูกเชือกกรองเท้าได้ด้วย

การรับประทานอาหารด้วยตนเอง (Self-Feeding) อายุ 2 ขวบ เด็กจะเริ่มใช้ช้อนส้อม อายุ 3 ขวบ เด็กสามารถตัดอาหารนิ่มๆ ได้ด้วยมีดและเมื่ออายุ 6 ขวบ เด็กจึงจะสามารถตัด เนื้อทุกชนิด ได้ด้วยมีด

การแต่งตัวให้ตัวเอง (Self-Grooming) ระหว่างอายุ 2-3 ขวบ เด็กสามารถหวีผมแบบ ทำให้ผมยุ่งเหยิง แต่เมื่ออายุ 5 ขวบ เด็กจึงจะหวีได้ดีขึ้น อายุ 4 ขวบ เด็กจะสามารถแปรงฟันได้ดี

การใช้ส้วม (Toileting) เมื่ออายุ 2 - 2 1/2 ขวบ เด็กสามารถไปอุจจาระหรือ ปัสสาวะที่ห้องส้วมได้โดยลำพัง และเมื่ออายุ 3 - 3 1/2 ขวบ เด็กจึงจะสามารถไปห้องส้วมตาม ลำพัง ในตอนกลางวันได้

กีเซล (Gesell, 1942) นักจิตวิทยาซึ่งสนใจถึงพฤติกรรมของเด็กในวัยต่างๆ ได้รายงาน ไปถึงพฤติกรรมและความสามารถในการช่วยเหลือตนเองของเด็กในระดับอายุ 2-3 ขวบ ไว้อย่างละเอียด ดังนี้

1. ด้านการรับประทานอาหาร

เด็กในวัย 2 ขวบ จะมีความสามารถในการจับช้อนได้ดีขึ้น โดยใช้นิ้วชี้และนิ้วหัวแม่มือ จับช้อนแต่ยังรับประทานหกอยู่มาก สามารถใช้มือทั้งสองจับถ้วยน้ำยกขึ้นดื่มและวางลงได้เอง ถ้าเด็กคนใด มีความลำบากยุ่งยากใจในการรับประทานอาหารเอง ก็จะยอมรับการช่วยเหลือจากผู้ใหญ่โดยดี แต่ถ้า สามารถรับประทานได้เอง และช่วยตนเองได้ดีก็จะปฏิเสธการช่วยเหลือ เพราะคิดว่าตนเองสามารถ ทำได้ดีกว่าและ เด็กจะเริ่มเลือกรับประทานแต่สิ่งที่ตนเองชอบ

วัย 2 1/2 ขวบ จะยังคงเลือกอาหาร ถ้าอาหารใดที่ชอบก็จะรับประทานด้วยตนเอง แต่ถ้าเป็นอาหารที่ไม่ชอบก็จะให้คนอื่นป้อน

วัย 3 ขวบ สามารถที่จะรับประทานอาหารเองได้ดีขึ้น และยอมรับประทานอาหารที่เป็นประโยชน์ได้มากขึ้น สำหรับการใช้ช้อน เด็กผู้หญิงบางคนทำได้ถูกต้อง เหมือนผู้ใหญ่และอาจทำได้ดีกว่าเด็กชายและสามารถจับถ้วยน้ำด้วยมือเดียวได้

2. ด้านการอาบน้ำและแต่งตัว

เด็กวัย 2 ขวบ จะเริ่มสนใจที่จะช่วยตนเองในการอาบน้ำมากขึ้น ชอบที่จะล้างมือและเช็ดมือถึงแม้จะยังทำได้ไม่ดีนัก

ด้านการแต่งตัว สามารถที่จะถอดรองเท้าและถุงเท้าเองได้ และพยายามที่จะสวมเสื้อผ้าเองแต่ยังทำได้ไม่ดีนัก เช่น อาจใช้ขา 2 ข้างสวมลงไปในขากางเกงข้างเดียวหรือใส่หมวกกลับด้านหน้าไปไว้ด้านหลัง

วัย 2 1/2 ขวบ ในวัยนี้เด็กจะชอบอาบน้ำและเล่นน้ำมาก ชอบไกลตัวสิ้นไปมาในอ่างน้ำ ชอบเปิดปิดก๊อกน้ำและมักไม่ค่อยยอมขึ้นจากน้ำง่าย ๆ

เด็กสามารถถอดเสื้อผ้าได้ดีกว่าการสวม แต่ก็พยายามช่วยตนเองซึ่งบางครั้งก็จะสวมด้านหน้าไปไว้ด้านหลัง ซึ่งผู้ใหญ่ยังคงจะต้องให้ความช่วยเหลืออยู่แต่เด็กบางคนก็มีความรู้สึกรออยากจะทำเอง โดยต้องการให้ผู้ใหญ่เพียงแต่บอกแต่ไม่ต้องการให้ทำ

วัย 3 ขวบ ยังคงชอบเล่นน้ำเช่นเดียวกับอายุ 2 1/2 ขวบ ด้านการแต่งตัวสามารถทำได้ดีกว่าเมื่ออายุ 2 1/2 ขวบ และยังคงสามารถถอดเสื้อผ้าได้ดีกว่าการสวมใส่ ส่วนมากมักจะถอดเสื้อผ้าและสามารถถอดกระดุมได้ด้วยตนเองเร็วขึ้น แต่อย่างไรก็ตาม แม้เด็กวัยนี้จะเริ่มช่วยตัวเองได้มากขึ้นและต้องการความช่วยเหลือน้อยลง การสวมใส่ส่วนใหญ่ก็มักจะขึ้นอยู่กับอารมณ์ของเด็กอีกด้วย เช่นวันนี้ทำได้ดีแต่พรุ่งนี้อาจต้องการความช่วยเหลือ

3. ด้านการขับถ่ายปัสสาวะ

เด็กวัย 2 ขวบ จะเริ่มควบคุมการขับถ่ายได้ดีขึ้น เด็กบางคนจะคาดการณ์ล่วงหน้าได้และพยายามไปถ่ายด้วยตนเอง แต่ส่วนใหญ่แล้วเด็กมักจะบอกล่วงหน้าแทบทุกครั้ง

วัย 2 1/2 ขวบ ส่วนใหญ่แล้วยังคงปัสสาวะรดที่นอนอยู่แต่ปกติแล้วสามารถจะไปถ่ายปัสสาวะด้วยตนเองได้และเช่นเดียวกับเด็กวัย 2 ขวบ ที่บางคนมักจะบอกผู้ใหญ่ก่อนที่จะไปปัสสาวะเสมอถึงแม้ว่าจะไม่ต้องการความช่วยเหลือ แต่อย่างไรก็ตามความสามารถในการขับถ่ายขึ้นอยู่กับประเภทของเสื้อผ้า ที่อาจเป็นอุปสรรคต่อการถอดหรือการทำความสะอาดและความคุ้นเคยต่อสถานที่ที่ขับถ่าย

วัย 3 ขวบ เด็กมีความสามารถที่จะไปปัสสาวะในห้องน้ำได้เองจึงต้องการความช่วยเหลือน้อยลงและส่วนมากก็ยังคงต้องบอกก่อนเสมอ ในช่วงกลางคืนเด็กบางคนสามารถควบคุมไม่ให้มีการปัสสาวะรดที่นอนบ่อยเหมือนแต่ก่อน แต่อาจมีบ้าง 1 หรือ 2 ครั้ง ใน 1 สัปดาห์

4. ด้านการขับถ่ายอุจจาระ

เด็กวัย 2 ขวบ สามารถที่จะแยกบอกได้ว่าต้องการไปปัสสาวะ หรือ อุจจาระ เด็กยังต้องการความช่วยเหลือจากผู้ใหญ่ให้ช่วยถอดเสื้อผ้า และพาไปขับถ่ายแต่ก็มักจะชอบอยู่ตามลำพัง เวลาไปถ่ายโดยให้ผู้ใหญ่ออกไปรอข้างนอก เมื่อเสร็จเรียบร้อยแล้วจึงเรียกให้ทำความสะอาดให้ วัยนี้ควรหัดให้เด็ก ไปนั่งที่ส้วมได้เอง โดยจัดขนาดของส้วมให้พอเหมาะที่เด็กจะสามารถใช้ด้วยตนเองได้

วัย 2 1/2 ขวบ ลักษณะทั่วไปแล้วคล้ายวัย 2 ขวบ คือสามารถจะบอกให้รู้ได้ว่า ต้องการไปขับถ่ายและต้องการความช่วยเหลือ เมื่อขับถ่ายเสร็จแล้ว

วัย 3 ขวบ เด็กในวัยนี้หลายคนที่สามารถช่วยเหลือตนเองในเรื่องนี้ได้ แต่ก็ยังคงต้องการความช่วยเหลือจากผู้ใหญ่ให้ช่วยทำความสะอาดเมื่อเสร็จแล้ว

นอกจากนี้ อีริคสัน (Erikson quoted in Mc Candless, 1976) นักจิตวิทยาในสาขาจิตวิเคราะห์ ได้แบ่งขั้นพัฒนาการในช่วงชีวิตทั้งหมดออกเป็น 8 ขั้นด้วยกัน ซึ่งเด็กอายุระหว่าง 1 ปี 6 เดือน ถึง 3 ขวบ จัดอยู่ในขั้นพัฒนาขั้นที่ 2 เป็นระยะที่เด็กมีความรู้สึก มีอิสระในการเป็นตัวของตัวเอง (Sense of autonomy) เด็กจะเริ่มเรียนรู้ที่จะช่วยเหลือตนเอง โดยเฉพาะการเรียนรู้ที่จะควบคุมการขับถ่ายได้ มีทักษะในการเคลื่อนไหว มีการสำรวจสิ่งต่างๆ เพิ่มขึ้น พ่อแม่จะเริ่มคาดหวังให้ลูกช่วยเหลือตนเอง เด็กก็จะเริ่มเรียนรู้กฎเกณฑ์จากผู้ใหญ่มากขึ้น เช่น เมื่อไรจะต้องใช้ห้องน้ำ เป็นต้น

อย่างไรก็ตาม แม้ว่าเด็กในวัย 2-3 ขวบ จะช่วยเหลือตนเองได้ดีพอสมควรในเรื่องการรับประทานอาหารด้วยช้อน แต่ก็พบว่าวัยนี้จะ เป็นวัยที่มีปัญหาเกี่ยวกับการกินมากที่สุดเนื่องจากอัตราการเจริญเติบโตของเด็กลดลง โดยทั่วไปเด็กจะรับประทานอาหารเมื่อหิว หรืออยากรับประทานอาหารเท่านั้น จึงควรให้อาหารไว้ให้เด็กหยิบกินเองได้ง่าย และอย่าบังคับในขณะที่เด็กรับประทานอาหาร อันอาจทำให้เด็กเบื่อหน่ายไม่อยากจะรับประทานอาหารต่อไป สาเหตุของการปฏิเสธอาหารอีกประการหนึ่งของเด็กวัยนี้คือ เขาไม่ต้องการให้แม่หรือคนเลี้ยงคอยบ่อนอาหารให้ หรือดูแลช่วยเหลือในขณะที่เขาต้องการอาหาร เขาอยากแสดงความสามารถของตัวเองโดยการใช้มือตักอาหารเข้าปากเอง ทั้งนี้เป็นการแสดงออกถึงความต้องการเป็นตัวของตัวเอง (Autonomy) ฉะนั้นถึงแม่หรือคนเลี้ยงบ่อนอาหารให้ เด็กก็มักจะอมหรือคายทิ้ง ไม่ยอมเคี้ยว หรือกลืนอาหารที่บ่อน จึงทำความหนักใจให้แก่แม่และคนเลี้ยง เป็นอันมาก เนื่องจากเกรงว่าบุตรจะขาดอาหาร (สุขศรี บุระณิกนิษฐ, 2530) ประกอบกับ เด็กวัยนี้จะเริ่มพัฒนาความรู้สึกชอบหรือไม่ชอบอาหารบางชนิดอย่างเด่นชัด ความชอบหรือไม่ชอบนี้บ่อยครั้ง เนื่องมาจากผู้ใหญ่เตรียมอาหารตามรสที่ผู้ใหญ่ชอบ ซึ่งอาจจะรสเข้มข้นเกินไปสำหรับเด็กซึ่งการรับรู้รสไวกว่าผู้ใหญ่ หรือจากแรงกดดันของครอบครัวที่บังคับให้เด็กกิน ซึ่งเด็กก็มักจะต่อต้านคำบอกของผู้ใหญ่ (อัจฉรา สุขารมณ์, 2529) เราจึงมักได้ยินพ่อแม่บ่นกันอยู่เสมอว่า ลูกในวัยนี้ไม่ค่อยยอมรับประทานอาหารเลย นิสิยทางสรีรวิทยาเหล่านี้ จึงอาจเป็นปัจจัยที่ทำให้เด็กไม่ยอมรับประทานอาหารด้วยตนเองก็เป็นได้

จากข้อความข้างต้น จะเห็นว่าเด็กปฐมวัยเป็นเด็กที่ควรได้รับการส่งเสริมให้ช่วยเหลือตนเอง ในกิจกรรมที่เหมาะสมกับวัย เนื่องจากเด็กวัยนี้มีความมีความพร้อมด้วยประการทั้งปวงดังกล่าว สำหรับการวิจัยในครั้งนี้ ผู้วิจัยได้มุ่งที่จะศึกษาพฤติกรรมการช่วยเหลือตนเองของเด็กว่าเด็กที่ช่วยเหลือตนเองได้แล้ว

ในกิจกรรมที่ต้องการศึกษา ช่วยตัวเองได้มาก หรือน้อยครั้งเพียงใดกับปัจจัยต่างๆ โดยจะเลือกเฉพาะกิจกรรมการช่วยเหลือตนเอง ที่เหมาะสมกับพัฒนาการตามวัยของเด็กกลุ่มตัวอย่าง ซึ่งผู้วิจัยได้ให้ความหมายของพฤติกรรมการช่วยเหลือตนเองของเด็ก ว่าเป็นความสามารถในการช่วยเหลือตนเองของเด็ก ในกิจกรรมการช่วยเหลือตนเองของเด็กในเรื่องการรับประทานอาหาร การทำความสะอาดร่างกายและการแต่งตัวรวมถึงการขับถ่ายด้วย

ความสำคัญของทักษะการช่วยเหลือตนเองของเด็กปฐมวัย

เฮอร์ลอค (Hurlock, 1978) กล่าวว่าทักษะ เป็นสิ่งที่ทำให้เด็กเป็นอิสระจากการช่วยเหลือของผู้ใหญ่ และทำให้เด็กรู้สึกว่าเขาโตขึ้น ทักษะจะทำให้เด็กหาความเพลิดเพลินได้ด้วยตัวของเขาเองมากกว่าที่จะต้องพึ่งพิงคนอื่น ทักษะมีความจำเป็นสำหรับพัฒนาการด้านสังคมของเด็ก เด็กที่ไม่สามารถพัฒนาทักษะได้ก็จะไม่สามารถเป็นส่วนหนึ่งของกลุ่มได้เต็มที่ การมีทักษะจะทำให้เด็กกระทำการต่างๆ ได้ ทำให้เด็กสนุก รู้สึกว่าตัวเองมีความสำคัญและมีความเชื่อมั่นในตนเอง ซึ่งช่วยให้เด็กพัฒนาบุคลิกภาพที่ดีอีกด้วย ซึ่งสอดคล้องกับคำกล่าวของ Kuppuswamy (1980) ที่ว่าเมื่อมีวุฒิภาวะและเด็กโตพอที่จะเรียนรู้ได้ พฤติกรรมที่ไม่ต้องพึ่งพาใคร จะเป็นรางวัลสำหรับเด็กๆ มันจะทำให้เขาพึงพอใจเมื่อเขาสามารถที่จะสำรวจและจัดการกับสิ่งแวดล้อมได้ เขาสามารถที่จะมีปฏิสัมพันธ์ที่ประสบผลสำเร็จกับเพื่อนๆ ผลนี้ทำให้เด็กต้องการที่จะไม่พึ่งพามากขึ้น และพบว่าการพึ่งตนเองมีความสัมพันธ์กับความต้องการความสำเร็จ เป็นสัญญาณของความมั่นคง ความสามารถของเด็กในการทำหน้าที่ต่างๆ ได้โดยอัตโนมัติ และส่งเสริมความพยายามของบุคคลที่จะไปให้ถึงความสำเร็จ และนำมาซึ่งการไปถึงจุดหมายอีกด้วย

นงลักษณ์ สิ้นสืบผล และ ละออ ชุตติกร (2526) กล่าวถึงความสำคัญของการช่วยเหลือตนเองของเด็กไว้ใกล้เคียงกันว่า เป็นสิ่งสำคัญอย่างยิ่งที่จะต้องส่งเสริมและปลูกฝังให้มากขึ้นในตัวเด็ก เพราะเมื่อเด็กสามารถช่วยเหลือตนเองได้ เด็กจะเกิดความเชื่อมั่นในตนเอง รู้จักรับผิดชอบตนเองและจะเป็นทางนำไปสู่ลักษณะนิสัยที่ดีงามต่างๆ อีกมาก และได้สรุปความสำคัญของการให้เด็กรู้จักช่วยเหลือตนเองไว้ 3 ประเด็น คือ

1. การช่วยเหลือตนเองมีผลต่อพัฒนาการของเด็ก

การฝึกให้เด็กรู้จักช่วยเหลือตนเอง จะนำมาซึ่งพัฒนาการอีกหลายทาง เช่น

- ทางกาย กล้ามเนื้อจะแข็งแรงขึ้นเพราะได้เคลื่อนไหวอยู่เสมอ ได้ใช้มือในการกระทำการต่างๆ ด้วยตนเอง ได้ใช้ทุกส่วนของร่างกายในการควบคุมตนเองให้ทำงานสัมพันธ์กัน
- ทางอารมณ์ เด็กจะมีความมั่นใจเพิ่มขึ้น เมื่อเด็กสามารถทำการต่างๆ ได้ด้วยตนเอง เด็กจะพอใจและเชื่อมั่น ในความสามารถของตนเอง
- ทางสังคม เด็กเกิดความรู้สึกที่อยากจะช่วยผู้อื่น เพราะ เมื่อตนเองทำได้แล้วก็อยากจะทำให้ผู้อื่นบ้าง เพราะธรรมชาติของเด็กปฐมวัยนั้นอยากแสดงออก อยากช่วยอยู่

แล้ว ถ้าให้โอกาสให้เด็กได้ช่วยเหลืองานเล็กๆ น้อยๆ เช่น ช่วยหยิบของให้ผู้ใหญ่ ช่วยเลี้ยงน้อง ช่วยกวาดบ้าน ถูบ้าน จะเป็นการโยง ไปถึงการหัดให้เด็กรู้จัก รับผิดชอบต่อหน้าที่การงานต่างๆ และรู้จักทำตนให้เป็นประโยชน์ต่อผู้อื่น

- ทางสติปัญญา เด็กอยากจะทำสิ่งต่างๆ ต่อไป อยากเรียนรู้มากขึ้น

2. การช่วยเหลือตนเองมีผลต่อความเชื่อมั่นในตนเองของเด็ก

การที่เด็กสามารถช่วยตนเองได้และได้ฝึกทำอยู่เสมอ ได้ฝึกฝนเพิ่มเติมเป็นพิเศษอยู่เรื่อยๆ จนเกิดทักษะและความสามารถเพิ่มขึ้น ในที่สุดจะทำให้เกิดความเชื่อมั่นในตนเองขึ้น เกิดการพัฒนาความคิดในเรื่องการนับถือตนเอง เด็กที่มีความเชื่อมั่นในตนเองจะมีความสามารถในการควบคุมตนเอง มีความรับผิดชอบและสามารถแสดงความคิดเห็นที่เป็นประโยชน์ต่อสังคมด้วย นอกจากนี้เด็กที่รู้จักช่วยตนเอง จะเป็นเด็กที่มีความรู้สึกเป็นตัวของตัวเอง ไม่ชอบพึ่งพิงผู้อื่นมีความคิดริเริ่มสร้างสรรค์ กล้าคิด กล้าตัดสินใจ กล้าพูด กล้าแสดงออก สามารถเผชิญกับปัญหาต่างๆ ได้โดยไม่วิตกกังวล นั่นคือ เด็กจะมีแรงจูงใจใฝ่สัมฤทธิ์สูง

3. การช่วยตนเองมีผลต่อความรับผิดชอบของเด็ก

เด็กจะเกิดความรู้สึกรับผิดชอบ ก็ต่อเมื่อได้เคยฝึกในด้านการช่วยตนเองและช่วยผู้อื่น ตลอดจนได้เคยฝึกให้มีระเบียบวินัยมาก่อน ทำให้เด็กมีความเคารพในกฎเกณฑ์ สามารถจะควบคุมจิตใจ และสามารถบังคับตนเองได้ เด็กที่มีความรับผิดชอบ จะปฏิบัติภารกิจที่ตนพึงกระทำให้สำเร็จลุล่วงไปโดยไม่มีอาการควบคุมหรือบังคับจากผู้อื่น เช่น การปฏิบัติสิ่งที่เป็นภารกิจประจำวันของตนเองและภารกิจที่ได้รับมอบหมายให้กระทำ และยอมรับทั้งผิดทั้งชอบต่อผลการกระทำของตนด้วย

จากการศึกษาของนักจิตวิทยาพบว่า การที่เด็กเต็มใจทำงานขณะอายุน้อยนั้น เด็กจะชอบทำงาน เมื่อทำงานเด็กจะมีความสุข และสิ่งนี้จะ เป็นองค์ประกอบที่สำคัญที่ทำให้เด็กกลายเป็นคนตัดสินใจดี มีเหตุผลในการไตร่ตรองเมื่อเด็กโตขึ้น และการที่เด็กทำงานมาตั้งแต่เล็กนั้น จะทำให้เด็กประสบความสำเร็จในชีวิต เมื่อเขาโตเป็นผู้ใหญ่ และมีการปรับตัวเข้ากับสังคมกับคนอื่นได้อย่างเหมาะสม (เปรียาเกตต์, 2527) ซึ่งตรงกับความคิดเห็นของ Dworetzky (1987) ที่กล่าวว่า การเป็นตัวของตัวเองอย่างเพียงพอ เป็นคุณสมบัติที่มีค่าสำหรับเด็กในการที่จะได้ความรู้มา พบบ่อยๆ ว่าเด็กที่ถูกสนับสนุนให้มีส่วนร่วมในการทำงานบ้านและมีระเบียบในการวางแผนการทำกิจกรรมประจำวัน โดยไม่ผลักดันให้เด็กพยายามทำงานประจำวัยก่อนที่เขาจะมีความสามารถทำได้ จะทำให้เด็กสามารถประสบความสำเร็จ และพบว่าการฝึกให้เด็กเป็นอิสระ (Independency) ตั้งแต่เริ่มแรก จะทำให้เด็กมีความสามารถและแรงจูงใจใฝ่สัมฤทธิ์สูง ในทางตรงกันข้าม มารดาที่คิดหรือแสดงออกโดยการปฏิบัติกับเด็กแบบคอยดูแลช่วยเหลือหรือเป็นคนรับใช้ให้ลูก จะทำให้เด็กเป็นคนพึ่งพิงผู้อื่นโดยไม่ตั้งใจ เมื่อเด็กไปโรงเรียน เด็กจะแสดงกิจกรรมการเรียนโดยจะคอยให้ผู้อื่นสอน เขาอยู่เสมอ ซึ่งมีการศึกษาที่สนับสนุนข้อความดังกล่าว ได้แก่ การศึกษาถึงอิทธิพลของการใช้เวลานานสำหรับเด็ก และการอบรมเลี้ยงดูที่มีต่อพฤติกรรมใฝ่สัมฤทธิ์ของเด็กไทย ของ สุขสมร ประพัฒน์ทอง (2521) โดยกำหนดกิจกรรมที่เหมาะสม จะฝึกให้เด็กเล็ก เช่น ทำความสะอาดส่วนต่างๆ ของร่างกายเอง การช่วยเหลืองานบ้านเล็กๆ น้อยๆ

เป็นต้น และได้สัมภาษณ์มารดาของเด็กทั้งชายและหญิงอายุ 7-10 ขวบ ผลปรากฏว่าเด็กของมารดาที่รายงานว่าได้เริ่มฝึกให้เด็กทำกิจกรรมเหล่านี้เอง ภายใต้การควบคุมดูแลของมารดาตั้งแต่เด็กเหล่านี้ อายุ 3 ขวบ จะมีพฤติกรรมสัมฤทธิ์ผลที่ทำการวัดเมื่อ อายุ 7-10 ขวบ สูงกว่าเด็กที่มารดา รายงานว่าได้เริ่มฝึกให้เด็กพึ่งตนเองเมื่อ อายุ 5 ขวบ เป็นต้นมา หรือไม่เคยสนใจที่จะฝึกเลย

จะเห็นได้ว่าลักษณะบุคลิกภาพของเด็ก ได้แก่ การมีความรับผิดชอบ และการมีแรงจูงใจ ไฟสัมฤทธิ์สูง ซึ่งเป็นผลพวงมาจากการฝึกให้เด็กช่วยตนเองนั้น ก็คือ ลักษณะพื้นฐานสำคัญ ที่หากมีขึ้นแล้วในตัวเด็ก ก็จะโยงให้เกิดลักษณะหรือคุณสมบัติอื่นๆ ซึ่งเป็นที่ต้องการได้ กล่าวคือ การมีแรงจูงใจ ไฟสัมฤทธิ์สูงนี้ จะมีความสัมพันธ์ใกล้ชิด หรือโยง ไปสู่ลักษณะอื่นที่สังคมปัจจุบันต้องการอย่างยิ่ง ด้วยคือ ลักษณะการ เป็นผู้มุ่งมั่น ขยันหมั่นเพียร ความเป็นผู้นำ และลักษณะการมุ่งอนาคต ซึ่งลักษณะต่างๆ เหล่านี้ ในตัวบุคคล ไม่เพียงแต่ช่วยให้เขาสามารถเอาชนะอุปสรรคในสังคมส่วนรวมในปัจจุบันที่เต็มไปด้วยการแข่งขันอย่างสูงได้ แต่ยังช่วยให้สังคมและประเทศชาติพัฒนาไปได้ไกลอีกด้วย ส่วนการมีความรับผิดชอบสูง นั้น จะเป็นเครื่องผลักดันให้บุคคลนั้นปฏิบัติตามระเบียบ เคารพสิทธิผู้อื่น ทำตามหน้าที่ของตน และมีความซื่อสัตย์สุจริต ลักษณะนี้จะช่วยให้การอยู่ร่วมกันในสังคมเป็นไปได้อย่างราบรื่น และนับว่าเป็นคุณธรรม สำคัญในการพัฒนาสังคมและประเทศชาติอีกประการหนึ่งด้วย (จรรยา สุวรรณทัต, 2527)

จากความสำคัญดังกล่าวมาของการช่วยเหลือนตนเองของเด็กเล็ก ผู้วิจัยจึงเห็นว่ากลุ่มเด็กเล็กมีความสำคัญที่ควรจะทำการศึกษา ถึงปัจจัยต่างๆ ที่มีอิทธิพลต่อการช่วยเหลือนตนเองของเด็ก โดยเฉพาะการอบรมเลี้ยงดูของบิดาและมารดา เพื่อเป็นแนวทางในการส่งเสริมให้บิดามารดา เห็นความสำคัญของการดำเนินการด้านนี้ที่มีต่อการพัฒนาประเทศและให้การเลี้ยงดูเด็กได้อย่างเหมาะสมต่อไป

ปัจจัยที่เกี่ยวข้องกับพฤติกรรมการช่วยเหลือนตนเองของเด็ก

การที่จะฝึกเด็กให้รู้จักช่วยตนเอง สิ่งที่จะต้องคำนึงถึงอย่างมากคือความพร้อมของเด็ก ความพร้อมเป็นสภาวะของบุคคลที่จะเรียนรู้สิ่งใดสิ่งหนึ่งอย่างบังเกิดผล ซึ่งทั้งนี้ขึ้นอยู่กับวุฒิภาวะอันเป็น สภาวะที่ทุกๆ ส่วนของร่างกายพร้อมที่จะทำงานได้อย่างเต็มที่ เมื่อร่างกายพัฒนามาถึงขั้นวุฒิภาวะแล้ว แสดงว่าร่างกายอยู่ในสภาวะที่จะรับการสอนจากผู้ใหญ่ได้ เพราะการประสานระหว่างกล้ามเนื้อตาและมือ เป็นไปด้วยดี ในระยะนี้ผู้ใหญ่สามารถฝึกให้เด็กรู้จักช่วยตนเองได้ เพราะเด็กพร้อมที่จะทำ แต่เด็กที่มีวัย หรืออายุเท่ากันก็ไม่จำเป็นต้องมีวุฒิภาวะเหมือนกันเสมอไป ดังนั้นการฝึกให้เด็กช่วยตนเองจึงไม่ควรยึดที่ อายุของเด็กจนเกินไป แต่ควรสังเกตด้วยว่าเด็กมีวุฒิภาวะพอที่จะฝึกให้ทำสิ่งนั้นๆ ได้หรือไม่ (นงลักษณ์ สิ้นสืบผล และ ละออ ชุตินทร, 2526)

อย่างไรก็ตาม ทักษะไม่ได้เกิดจากวุฒิภาวะเพียงอย่างเดียว ต้องมีการเรียนรู้ด้วย และการเรียนรู้จะมีประสิทธิภาพ เมื่อถึงเวลาอันเหมาะสมที่เด็กพร้อม อีกทั้งต้องคำนึงถึงโอกาส เด็กหลายคน พลาดโอกาส เพราะมีพ่อแม่ที่ปกป้องมากเกินไปและกลัวว่าเด็กจะได้รับอันตราย หรือบางคนไม่มีโอกาส เพราะอยู่ในสภาพที่ไม่เอื้อในการเรียนรู้ เช่น อยู่ในครอบครัวใหญ่ที่แม่ไม่สามารถจะให้ความสนใจ

ในความต้องการของลูกแต่ละคนได้ และที่สำคัญอีกประการ คือ การฝึกหัด การฝึกหัดจะทำให้พฤติกรรมนั้นสมบูรณ์ แต่ต้อง เป็น ไปโดยกฎวิธีการ เพราะถ้า เด็กฝึกผิดๆ แล้วจะแก้ไข ได้ยาก ถ้าเด็กทำพฤติกรรมนั้น เป็นอัตโนมัติแล้วและ ในระหว่างการฝึกนี้ เด็กควร ได้รับแรงจูงใจ เพื่อให้มีความพยายามมิใช่โดยการบังคับ ควรจะให้เด็กมีความพอใจในความสามารถของตนเอง ผลที่ได้ก็คือ เด็กจะมีความ เป็นอิสระแก่ตนเอง และได้รับการยอมรับจากผู้อื่น โดยเฉพาะบิดามารดาและครู (Hurlock, 1972)

เฮอร์ลอค (Hurlock, 1984) รายงานว่าในการศึกษาการเรียนรู้ทักษะของเด็ก พบว่า ยังมีปัจจัยอีกหลายประการที่มีผลต่อการ เปลี่ยนแปลงทักษะ ได้แก่

1. ความแตกต่างในเรื่องเพศ ไม่มีความแตกต่างอย่างมีนัยสำคัญในเรื่องการพัฒนาทักษะ ในการเคลื่อนไหวในวัยเด็กเล็กมากๆ ถ้าเด็กชายและเด็กหญิงได้รับการฝึกการสนับสนุนและมีโอกาสในการปฏิบัติเท่าเทียมกัน แต่ความแตกต่างนี้จะปรากฏให้เห็น เมื่อเด็กเข้าสู่วัยอนุบาลและมีมากขึ้นเมื่อเด็กโตขึ้น ซึ่งดูเหมือนจะมีผลมาจากแรงผลักดันทางวัฒนธรรม โดยอยู่ที่การจำกัดโอกาสในการเรียนรู้

2. สภาพทางเศรษฐกิจและสังคม (Socioeconomic) เด็กๆ ที่มาจากกลุ่มที่มีฐานะทางเศรษฐกิจและสังคมต่ำกว่า จะมีการเรียนรู้ทักษะการใช้กล้ามเนื้อในการเคลื่อนไหว โดยเฉพาะอย่างยิ่งทักษะในการช่วยเหลือตนเอง ตั้งแต่อายุน้อยมากกว่าเด็กที่มาจากพื้นฐานฐานะทางเศรษฐกิจและสังคมสูงกว่า สิ่งนี้มิใช่เพราะเขามีวุฒิภาวะพร้อมแล้วที่จะเรียนรู้ตั้งแต่เล็กๆ แต่อาจเป็นเพราะว่าพ่อแม่ของเขาไม่ค่อยมีเวลาทำสิ่งเหล่านั้นให้เด็กๆ มากกว่าพ่อแม่ที่มีฐานะทางเศรษฐกิจและสังคมดีกว่า

ซึ่งจากการศึกษาของนักจิตวิทยาพบว่า พ่อแม่ไทยที่มีฐานะค่อนข้างดีบางครอบครัวชอบเลี้ยงลูกแบบปล่อยไม่ให้อะไรเลย ตื่นนอนสาย มีอาหารตั้งพร้อมไว้บนโต๊ะ ถ้าลูกยังเล็กก็มีพี่เลี้ยงคอยป้อนให้ ไม่เคยต้องป้อนข้าวให้ตนเอง เล่นไปกินไป คอยอ้าปากรับประทานอาหารจากช้อนเท่านั้น พี่เลี้ยงต้องแต่งตัว สวมรองเท้าให้ การกระทำเช่นนี้ทำให้เด็กขาดโอกาสในการฝึกทักษะ เป็นผลทำให้เด็กมีพัฒนาการของอวัยวะในการเคลื่อนไหวล่าช้ากว่าเด็กอื่นๆ ในวัยเดียวกันได้ (ปรียา เกตุทัต, 2527)

3. ขนาดของครอบครัว (Family size) เด็กๆ ที่มาจากครอบครัวขนาดใหญ่ จะถูกคาดหวังให้เรียนรู้ทักษะตั้งแต่วัยเด็กเล็กมากกว่าเด็กที่มาจากครอบครัวขนาดเล็ก

4. โครงสร้างของร่างกาย (Body build) การเล่นมีบทบาทสำคัญในการกำหนดจำนวนและคุณภาพในการเรียนรู้ทักษะของเด็ก เด็กที่มีโครงสร้างแบบเมโซมอร์ฟิก (Mesomorphic) จะได้รับโอกาสให้เรียนรู้มากกว่าและมีทักษะในการเคลื่อนไหวกล้ามเนื้อ (Motor skills) ที่มีคุณภาพกว่า

5. อายุ (Age) อายุเป็นปัจจัยสำคัญต่อการเปลี่ยนแปลงของทักษะในการเคลื่อนไหวกล้ามเนื้อ เด็กที่มีอายุมากกว่าจะมีทักษะมากกว่า หลากหลายกว่า และมีคุณภาพกว่า

ส่วนฟอสเตอร์ (อ้างถึงใน ประดิษฐ์ อปรมัย, 2524) กล่าวว่า ไม่ว่าเด็กจะอายุ 1, 2 หรือ 3 ขวบ ถ้าเขาพร้อมที่จะปฏิบัติกิจกรรมอย่างใดอย่างหนึ่งด้วยตัวของเขาเอง เช่น รับประทานอาหารด้วยตนเอง ความสามารถในการรับผิดชอบที่จะขับถ่ายในภาชนะหรือสถานที่ที่พ่อแม่จัดให้ เล่นตามลำพังโดยไม่ต้องมีผู้ใหญ่อยู่ใกล้ๆ ชั่วระยะเวลาหนึ่ง หรือเก็บของที่เขาเองนำไปเล่นมาไว้ที่เดิมนั้นแสดงว่า เขามีความสามารถที่จะรับผิดชอบได้แล้ว และเป็นการบอกสัญญาณให้รู้ว่า เขาสามารถที่จะ

ได้รับการฝึกให้มีความรับผิดชอบที่จะดูแลตัวเองในบางเรื่องได้ หรือช่วยเหลืองานบ้านบางอย่างได้ แต่การจะฝึกเด็กที่มีความสามารถในการรับผิดชอบหรือพร้อมที่จะรับผิดชอบให้เป็นเด็ก "ผู้มีความรับผิดชอบ" ได้หรือไม่ หรือได้มากน้อยเพียงใดนั้น ขึ้นอยู่กับทัศนคติที่เขาได้รับจากการเรียนรู้จากบิดามารดาของเขาเอง ถ้าบิดามารดาหรือผู้ใกล้ชิดเด็กปล่อยให้เวลาผ่านไปโดยไม่ฝึกให้เด็กมีความรับผิดชอบเสียตั้งแต่ตอนนี้ ซึ่งนับเป็นจุดเริ่มต้นที่สำคัญของการมีความรับผิดชอบของเด็ก เพราะแม้แต่คิดเอาเองว่าเด็กยังเล็กเกินไปหรือคอยแต่รู้สึกรำคาญกับการกระทำผิดๆ ถูกๆ หรือไม่คอยเรียบร้อยของเด็ก และทำให้หรือทำเองเสียหมด ในที่สุดเด็กก็ถือว่าสิ่งเหล่านี้ไม่ใช่เรื่องที่เขาจะต้องรับผิดชอบ แต่บิดามารดาต่างหากที่จะต้องรับผิดชอบในตัวเขา โดยจะต้องรับผิดชอบที่จะทำสิ่งต่างๆ ที่มีได้เคยสอนเขาในโอกาสที่เขาอยากจะทำให้กับเขา และ ประดิษฐ์ อุปมัย ได้กล่าวถึงปัจจัยภายในครอบครัวที่มีอิทธิพลต่อการพัฒนาพฤติกรรมความรับผิดชอบของเด็กไว้ดังต่อไปนี้

1. ความสม่ำเสมอของพ่อแม่ในการปลูกฝังความรับผิดชอบให้กับเด็ก การฝึกให้เด็กรับผิดชอบ ต้องอาศัยเวลาและความสม่ำเสมอในการฝึก ผู้ที่ปลูกฝังความรับผิดชอบให้กับเด็กต้องมีความอดทนต่อการที่จะชี้แจงให้เด็กรู้จักภาระหน้าที่ ที่เขาจะต้องปฏิบัติและจะต้องอดทนต่อการที่จะดูแลให้เขารู้จักที่จะปฏิบัติภาระหน้าที่เหล่านั้น ให้สำเร็จลุล่วงไปด้วยดีทุกครั้ง จนกว่าจะกลายเป็นกิจนิสัยที่เด็กสามารถกระทำได้เองโดยอัตโนมัติ ซึ่งถ้าพ่อแม่ไม่มีความอดทนต่อการที่จะต้องชี้แจงบ่อยๆ หรือไม่อดทนต่อการที่จะเอาใจใส่ดูแลให้เด็กปฏิบัติภารกิจที่เขาควรปฏิบัติ หรือซึ่งทำให้เสียเองเพื่อตัดความรำคาญเด็กก็จะถือโอกาสละเลยต่อสิ่งที่ตนควรทำเสีย นั่นคือการไม่มีความสม่ำเสมอในการปลูกฝังความรับผิดชอบให้กับเด็ก

2. ทัศนคติของบิดามารดา ทัศนคติของพ่อแม่ต่อสิ่งที่จะต้องรับผิดชอบ มีผลต่อการปลูกฝังความรับผิดชอบให้กับเด็กด้วย เพราะพ่อแม่มักจะถ่ายทอดความรู้สึกที่ตนมีต่อสิ่งหนึ่งในลักษณะใดลักษณะหนึ่งให้กับเด็ก เช่น พ่อแม่คิดว่าลูกยังเล็กเกินไป จึงทำอะไรให้ลูกเองเสียหมด

3. การปฏิบัติตนเป็นแบบอย่างของพ่อแม่ การเรียนรู้ของเด็กเกิดขึ้นได้ทั้งจากการได้รับการสั่งสอนและจากการเลียนแบบ ดังนั้นการปฏิบัติตนเป็นแบบอย่างของบิดามารดา ในเรื่องของการมีความรับผิดชอบ จึงเป็นปัจจัยที่มีผลต่อการมีพฤติกรรมรับผิดชอบของเด็กด้วย ซึ่งการเป็นตัวแบบนี้บางครั้งมีอิทธิพลมากกว่าการสั่งสอนโดยตรงเสียอีก

4. สภาพเศรษฐกิจในครอบครัว สภาพเศรษฐกิจแม้จะมีใช้ปัจจัยที่มีผลโดยตรงต่อการพัฒนาพฤติกรรมการมีความรับผิดชอบของเด็กเหมือนปัจจัยอื่นๆ แต่ความจริง ก็คือ สภาพเศรษฐกิจที่แร้นแค้นและขัดสนของครอบครัว มักมีผลต่อการมีความรับผิดชอบต่อครอบครัวของเด็กที่ได้รับการฝึกให้มีความรับผิดชอบต่อตัวเองมาอย่างดีแล้ว โดยเฉพาะอย่างยิ่งถ้าความขัดสนนั้นมีมาก จนทำให้เด็กเกิดความแร้นแค้น หรืออดอยาก แม้จะไม่ต้องสั่งสอน แต่ความต้องการของร่างกายโดยธรรมชาติ คือ ความหิว จะเป็นแรงผลักดันสำคัญที่ทำให้เด็กต้องดิ้นรนรับผิดชอบต่อความอยู่รอดของตนเอง

5. ลำดับการเกิดของเด็กในครอบครัว มิใช่เป็นปัจจัยที่มีผลโดยตรงต่อความรับผิดชอบของเด็ก แต่ก็มีผลทางอ้อม เพราะลำดับการเกิดมีผลต่อท่าทีของพ่อแม่ที่จะปฏิบัติต่อลูกๆ ที่เกิดในแต่ละ

ลำดับต่างกัน และมีผลต่อการปลูกฝังความรับผิดชอบให้แก่ลูกที่เกิดในแต่ละลำดับต่างกันด้วย เช่น ลูกคนโต มักได้รับความคาดหวัง หรือมอบหมายให้มีความรับผิดชอบในการปฏิบัติภารกิจที่เกี่ยวกับตน หรือครอบครัว มากกว่าลูกคนเล็ก ลูกคนกลางมักจะถูกละเลยหรือได้รับความเอาใจใส่จากพ่อแม่ น้อยกว่าลูกคนอื่น ๆ จนต้องพยายามช่วยตัวเองมากกว่าลูกคนอื่น ๆ หรือลูกคนที่เกิดลำดับท้ายๆ ที่บิดามารดามีลูกจำนวนมาก มักได้รับการเอาใจใสน้อยลง เพราะบิดามารดาจำเป็นต้องเอาเวลาไปหารายได้จน เจือครอบครัว ทำให้ต้องช่วยตัวเองมากขึ้น หรือลูกคนเล็กที่เกิดในภาวะที่พ่อแม่ร่ำรวย มีคนรับใช้ มักได้รับการเอาใจช่วยเหลือ หรือไม่ได้รับการปลูกฝัง ให้เห็นความสำคัญของการมีความรับผิดชอบต่อสิ่งที่ควรรับผิดชอบ เป็นต้น

6. บุคคลอื่นๆ ที่อยู่รอบครัว บุคคลอื่นๆ ที่อยู่รอบครัวอาจทำให้เด็กมีความรับผิดชอบมากขึ้น หรือน้อยลงได้ ทั้งนี้ขึ้นอยู่กับว่าบุคคลอื่นๆ นั้นคือใคร และปฏิบัติตนเป็นต้นแบบ ในลักษณะใด และปฏิบัติตนต่อเด็กอย่างไร

ถ้าบุคคลอื่นนั้นเป็น ปู่ ย่า ตา ยาย หรือญาติ ที่มีความรับผิดชอบ ปฏิบัติตนเป็นต้นแบบที่ดี รักเด็กอย่างถูกต้อง คือ ไม่ค่อยช่วยเหลือ หรือทำให้เสียเอง ในสิ่งที่เด็กควรทำได้เอง บุคคลเหล่านี้ก็จะ มีผลช่วยส่งเสริมให้เด็กมีความรับผิดชอบมากขึ้น แต่ในทางตรงกันข้าม ซึ่งก็มักพบเสมอว่า ด้วยความรัก และความว่างต่อภารกิจในการหาเลี้ยงชีพ ทำให้ ปู่ ย่า ตา ยาย มักแสดงความรักต่อหลานจนเกินพอดี ด้วยการพะเน้าพะนอเอาใจ และจัดทำทุกอย่างให้หลานด้วยตนเอง เสียหมด จนนอกจาก หลานจะ ไม่มีโอกาสได้เรียนรู้ที่จะมีความรับผิดชอบแล้ว บางครั้งยังทำให้หลานกลายเป็นคนเองแต่ใจตัว ต้องคอยพึ่งพาคนอื่นตลอดเวลาจนขาดความเชื่อมั่นในตนเองไปด้วย

นอกจากปัจจัยต่างๆ ดังกล่าวแล้ว Hurlock (1984) ยังได้กล่าวถึงปัจจัยที่เป็นสาเหตุ ทั่วๆ ไปที่ทำให้วัยเด็กตอนต้น (Early childhood) ดุ่มง่าม (Awkwardness) ว่าอาจเกิดจาก

1. ความสูงแก่งก้าง (Top-Heaviness) เมื่อร่างกายโตขึ้น แขนขาจะยาวเร็วกว่าหัว ทำให้เด็กทำสิ่งต่างๆ ได้ไม่ค่อยถนัด ความแก่งก้างนี้อาจมีผลหรือไม่มีผลต่อทักษะการใช้มือก็ได้
2. มือเล็ก (Small hands) การมีมือเล็กหรือกล้ามเนื้อของมือและแขนขาอ่อนแอ ทำให้เมื่อเด็กถืออะไรก็จะทำให้ตกลงได้ง่าย ทำให้ดูเหมือนว่าเด็กดุ่มง่าม
3. น้ำหนักมากเกินไป (Overweight) เด็กที่มีน้ำหนักมากมีแนวโน้มที่จะดุ่มง่ามได้มากกว่าเด็กคนอื่นในอายุเท่าๆ กันที่น้ำหนักปกติหรือน้อยกว่าเกณฑ์
4. สติปัญญา (Intelligence) เด็กที่ฉลาดจะมีความดุ่มง่ามน้อยกว่าเด็กคนอื่น ๆ เพราะเด็กจะมีความระมัดระวังมากกว่า เนื่องจากมันมีความสัมพันธ์ใกล้ชิดระหว่างพัฒนาการด้านจิตใจกับระบบประสาทและกล้ามเนื้อที่ใช้ในการเคลื่อนไหว
5. อารมณ์เสีย (Emotional upsets) เด็กๆ ดูเหมือนจะดุ่มง่ามมากขึ้นเมื่อเขาอารมณ์เสีย ซึ่งสภาวะนี้มักปรากฏได้เช่น เมื่อมีประสบการณ์ที่ไม่มีความสุขในบ้าน
6. ขาดความต้องการที่จะพัฒนาทักษะ (Lack of need for developing skills) เด็กๆ ที่ชอบคอยพึ่งผู้อื่น (Waited on by others) จะไม่พัฒนาทักษะ ทำให้ดูเหมือนว่าเด็ก

จะงุ่มง่าม

7. การเรียนรู้ทักษะที่เร็วเกินไป (Learning skills too quickly) เด็กๆ ที่ถูกเร่งให้เรียนรู้ทักษะที่ซับซ้อนก่อนที่เขาจะสามารถควบคุมทักษะง่ายๆ ได้ก่อน ก็จะเป็นสาเหตุให้ งุ่มง่ามได้

8. วิธีการเรียนรู้ที่ไม่ดี (Poor learning methods) ถ้าเด็กๆ เรียนรู้ด้วยตนเอง เด็กจะมีทักษะไม่ดีเท่ากับเพื่อนๆ ที่อายุเท่ากันที่ได้รับคำแนะนำในการเรียนรู้

สำหรับวิธีการเรียนรู้ทักษะการใช้กล้ามเนื้อในการเคลื่อนไหว (Motor skills) นั้น Hurlock (1984) ได้แนะนำถึงวิธีการธรรมดาที่สุดที่เด็กใช้เรียนรู้ไว้ 3 วิธี คือ

1. การลองผิดลองถูก (Trial-and-error) เมื่อไม่มีคำแนะนำ และไม่มีแบบอย่างให้เลียนแบบ เด็กๆ จะพยายามแสดงพฤติกรรมต่างๆ โดยวิธีเลือกสุ่มเอา ซึ่งการใช้วิธีนี้จะมีผลทำให้เด็กมีการพัฒนาทักษะที่ต่ำ

2. การเลียนแบบ (Imitation) การเรียนรู้โดยการเลียนแบบหรือสังเกตจากรูปแบบ อาจจะมาจกพ่อแม่หรือเด็กที่โตกว่า ทำให้เด็กเรียนรู้ได้เร็วกว่าการลองผิดลองถูก แต่มีข้อจำกัดที่ว่ารูปแบบอาจจะไม่ดี หรือแม้แต่ว่ารูปแบบอาจจะดี แต่ตัวเด็กเองไม่ใช่ผู้สังเกตการณ์ที่ดี

3. การฝึก (Training) การเรียนรู้ภายใต้การแนะนำและการสั่งสอน โดยมีการสาธิตการแสดงทักษะต่างๆ ให้ดู และได้เห็นว่าเด็กเลียนแบบได้ถูกต้องหรือเปล่า มีความสำคัญสำหรับการเรียนรู้ในระยะแรก ซึ่งจะเป็นการตัดสินใจที่ไม่ดีออกไปได้ทันที

ซึ่งองค์การที่จะทำหน้าที่ส่งเสริมการเรียนรู้ให้แก่เด็กนั้น ก็คือ ครอบครัว เนื่องจากเป็นที่ยอมรับโดยทั่วไปว่า ครอบครัวนั้นเป็นองค์ประกอบที่สำคัญยิ่งในการฝึกอบรม (จรรยา สุวรรณทัต, 2524) ครอบครัวเป็นสถาบันแห่งแรกที่บุคคลเกิดมาใช้ชีวิตอยู่ในครอบครัวเป็นเวลาอันยาวนาน อาจกล่าวได้ว่าคนเราอยู่ในครอบครัวมาตั้งแต่เกิดจนตาย ครอบครัวจะมีอิทธิพลที่สำคัญมาก โดยเฉพาะอย่างยิ่งอิทธิพลต่อเด็ก โดยที่เด็กเขาจะเรียนรู้สิ่งใหม่ๆ จากสภาพแวดล้อมภายในครอบครัวเป็นแห่งแรก ดังนั้นจึงจะเห็นได้ว่า การที่เด็กจะได้รับประสบการณ์ต่างๆ จะดี หรือไม่ก็ตาม และมากน้อยเพียงใดนั้นขึ้นอยู่กับครอบครัวเป็นสำคัญ (ดวงกมล เวชบรรยงรัตน์, 2527)

ในความเป็นจริง เราจะพบว่าครอบครัวส่วนใหญ่ มักมีภูมิหลังทางสังคมที่แตกต่างกันไปบ้างไม่มากนักน้อย ซึ่งภูมิหลังเหล่านี้ อาจจะมีอิทธิพลต่อครอบครัวได้ เซียร์ แมคโคบี และ ลีวิน (Sears, Maccoby and Lewin, 1957) ได้รายงานว่ วิธีการที่บิดา มารดา ใช้ในการอบรมเลี้ยงดูนั้น มีความสัมพันธ์อย่างสูงกับ ศาสนา วัฒนธรรม รายได้ สถานภาพทางเศรษฐกิจ-สังคม โครงสร้างทางสังคม การศึกษา ตลอดจนค่านิยมและขนบธรรมเนียมประเพณีของแต่ละครอบครัว ซึ่งค่านิยมเหล่านี้ จะมีอิทธิพลต่อความเชื่อและรูปแบบของการอบรมเลี้ยงดูบุตรของแต่ละครอบครัว และเขายังได้กล่าวอีกว่า โครงสร้างทางสังคม สิ่งแวดล้อม และวิธีการที่บิดามารดา ใช้ในการอบรมเลี้ยงดูบุตรนั้น มีอิทธิพลอย่างยิ่งต่อพัฒนาการของเด็ก ทั้งทางร่างกายและจิตใจอีกด้วย

จากเอกสารดังกล่าว ทำให้ทราบว่า มีปัจจัยมากมายที่เกี่ยวข้องกับทักษะในการช่วยเหลือ

ตนเองของเด็ก ตั้งแต่ปัจจัยด้านตัวเด็กเอง ภูมิหลังของครอบครัว ซึ่งปัจจัยส่วนใหญ่เหล่านี้ ล้วนแล้วแต่จะส่งผลไปถึงการปฏิบัติของพ่อแม่ต่อเด็ก ดังนั้นวิธีการอบรมเลี้ยงดูหรือการแนะนำ การสั่งสอน ที่บิดามารดาใช้ น่าจะเป็นปัจจัยหลักสำคัญที่ส่งผลต่อพฤติกรรมด้านนี้ของเด็ก และจากปัจจัยที่เกี่ยวข้องกับทักษะการใช้กล้ามเนื้อในการเคลื่อนไหวนี้ ทำให้ผู้วิจัยได้คัดเลือกกลุ่มตัวอย่างที่ต้องการศึกษา โดยได้ตัดปัจจัยบางประการที่มีผลทำให้ทักษะต่างๆ ต้อยลงออกไป ได้แก่ เด็กทุกคนต้องมีความพร้อม คือ มีวุฒิภาวะสามารถแสดงกิจกรรมการช่วยเหลือตนเองได้ตามเกณฑ์ประเมิน ไม่มีความพิการด้านร่างกาย และไม่มี ความบกพร่องทางสติปัญญา เข้ามาเป็นกลุ่มตัวอย่างในการศึกษา

สำหรับการวิจัยเรื่องนี้ ผู้วิจัยได้เลือกเฉพาะปัจจัยบางประการที่คาดว่าน่าจะมีความสัมพันธ์กับพฤติกรรมการช่วยเหลือของเด็กมาศึกษา ได้แก่ เพศและลำดับการเกิดของเด็ก สถานภาพการทำงาน การศึกษาของบิดาและมารดา เวลาที่บิดามารดาใช้ดูแลเด็กใน 1 วัน รายได้ของครอบครัว และลักษณะของครอบครัว ที่อาจมีผลต่อพฤติกรรมการช่วยเหลือตนเองของเด็กด้วย

ความสำคัญของบิดา มารดา ที่มีต่อการช่วยเหลือตนเองของเด็ก

ในระยะ 6-7 เดือนแรก ที่เกิดมา เด็กต้องการการปกป้องดูแลอย่างใกล้ชิดจากบิดามารดา หรือญาติ ครั้น เมื่อเด็กเติบโตขึ้น มีพัฒนาการทางการเคลื่อนไหวเจริญไปตามลำดับขั้น กล่าวคือ เด็กสามารถ คืบ ยืน และ เดินได้ เป็นต้น เหล่านี้แสดงว่าเด็กเริ่มพึ่งตัวเองได้บ้างแล้ว จึงเป็นหน้าที่ของบิดามารดาที่จะต้องเริ่มการฝึกให้เด็กรู้จักพึ่งตัวเอง เสียตั้งแต่เด็ก เพื่อเป็นการเสริมสร้างบุคลิกภาพที่ดีแก่เด็กในอนาคต และช่วยให้เด็กมีความเชื่อมั่นในตัวเองอีกด้วย (จรรยา สุวรรณทัต, ลาดทองใบ ภูอภิรมย์ และ ภัทธา สุคนธ์ทรัพย์, 2513) ซึ่งนักจิตวิทยาหลายท่านลงความเห็นว่า วิธีการที่พ่อแม่ แสดงต่อความอยากรู้อยากเห็น อยากรู้อะไรต่างๆ ด้วยตนเองของเด็กในระยะแรกๆ นี้แหละ จะมีอิทธิพลสำคัญยิ่งต่อความเจริญด้านบุคลิกภาพของเด็กในระยะต่อมา กล่าวคือ ถ้าหากพ่อแม่ได้ให้กำลังใจแก่เด็ก เสียตั้งแต่แรกเริ่มที่เด็กพยายามพึ่งตนเอง ตลอดจนสนับสนุนให้เด็กมีโอกาสใช้ประสบการณ์ใหม่ๆ ด้วยตนเองอยู่เสมอแล้ว เด็กก็มักจะเกิดความเชื่อมั่นในตนเองยิ่งขึ้น และรู้จักพึ่งตนเองได้เป็นอย่างดี แต่ถ้าพ่อแม่มุ่งแต่จะให้ความปกป้องคุ้มครองเด็กมากเกินไป และคอยควบคุมบังคับไม่ให้เด็กมีอิสระทางกายใจแต่อย่างใด เด็กก็มักจะขาดความเชื่อมั่นในตนเองและคอยแต่พึ่งพาผู้อื่นอยู่เสมอ ผลสำคัญยิ่งที่จะตามมาก็คือ การขาดความกล้าที่จะเผชิญต่ออุปสรรคหรืองานที่ยากลำบากข้างหน้า เมื่อเด็กปราศจากพ่อแม่แล้ว (Whiting and Child อ้างถึงใน ละม้ายมาศ ศรีทัตต์ และ จรรยา สุวรรณทัต, 2510) ซึ่งตรงกับคำกล่าวของ อีริกสัน (Erikson, 1950) ที่ว่า วัยเด็ก เป็นวัยแห่งการเรียนรู้ที่จะพบสิ่งแปลกใหม่ๆ ฝึกฝนการช่วยเหลือตนเอง และฝึกหัดนิสัยส่วนบุคคลที่ดีงาม การที่เด็กจะมีความสุข มีความเชื่อมั่นหรือไม่นั้น ขึ้นอยู่กับวิธีการอบรมเลี้ยงดูของพ่อแม่ว่าจะเป็นไปในลักษณะใด ซึ่งการอบรมเลี้ยงดูทางบ้านนี้ มีอิทธิพลในการปลูกฝัง และเสริมสร้างลักษณะนิสัยการช่วยเหลือตนเองของเด็กเป็นอย่างมาก เพราะเด็กในระยะตั้งแต่เกิดจนถึง 2-3 ขวบ เป็นระยะเวลาที่อยู่กับบ้าน

กับพ่อแม่ผู้เลี้ยงดูเด็ก และเด็กในช่วงอายุ 2-3 ขวบนี้ จะเริ่มมีความสามารถที่จะช่วยตนเองได้บ้างแล้ว เด็กจึงต้องการที่จะทำสิ่งต่างๆ ด้วยตนเอง เช่น อยากรับประทานอาหารเอง อยากรับแต่งตัวเอง แต่ด้วยความที่เป็นเด็ก จึงไม่สามารถทำทุกอย่างได้เรียบร้อย ทำให้พ่อแม่หรือผู้เลี้ยงดูเด็กเห็นว่า เป็นการเสียเวลา เลอะเทอะ เประอะเปื้อน หรือ เกรงว่าเด็กจะลำบาก จึงมักจะทำให้เด็ก ซึ่งจะเป็นการทำให้เด็กไม่สามารถช่วยตนเองได้ เด็กจึงเกิดความไม่มั่นใจในตนเอง เพราะรู้สึกว่าการทำอะไรไม่ได้ จึงกลายเป็นเด็กที่ต้องพึ่งพาผู้อื่นอยู่เรื่อยไป ไม่ยอมทำอะไรเอง ดังนั้นถึงแม้เด็กจะทำได้ไม่เรียบร้อย ก็ควรปล่อยให้เด็กมีโอกาสได้ช่วยตัวเองตามที่เขาอยากทำบ้าง ซึ่งนอกจากจะสร้างความชำนาญในการช่วยตนเองของเด็กแล้ว ยังสร้างความเชื่อมั่นในตนเอง สร้างความรู้สึกหน้าที่และความรับผิดชอบให้กับเด็กด้วย (นงลักษณ์ สิ้นสืบลผล และ ละออ ชุตติกร, 2526)

อีริคสัน (Erikson อ้างถึงใน นงลักษณ์ สิ้นสืบลผล และ ละออ ชุตติกร, 2526) ได้กล่าวถึง ความสำคัญของพ่อแม่ที่มีต่อการเลี้ยงดูเด็กในระดับปฐมวัยอีกด้วย จากระยะ 2-3 ขวบ เป็นระยะที่เด็กจะพัฒนาความเป็นตัวของตัวเอง หรือความไม่มั่นใจในตนเอง เพราะระยะนี้เป็นระยะที่กล้ามเนื้อของเด็กแข็งแรงขึ้น พร้อมทั้งจะทดลองใช้กล้ามเนื้อส่วนต่างๆ ของร่างกายด้วย การเดิน การวิ่ง และการเล่นที่ต้องใช้อวัยวะส่วนต่างๆ ของร่างกาย ดังนั้น การเลี้ยงดูของพ่อแม่ที่กระตุ้นให้ กำลังใจ เอาใจใส่ ให้เด็กลองทำในสิ่งที่เขาทำตามความปรารถนา เช่น ให้รับประทานอาหารเอง แต่งตัวเอง ย่อมจะเป็นพื้นฐานให้เด็กพัฒนาความเป็นตัวของตัวเองได้ รู้จักมีความคิดเป็นของตัวเอง กล้าที่จะตัดสินใจ และแก้ปัญหาได้ด้วยตัวเองในอนาคต ในทางตรงกันข้าม ถ้าพ่อแม่ไม่มีความอดทนพอหรือปกป้องทะนุถนอมมากเกินไป ทำทุกอย่างให้เด็กหมด เช่น บิดามารดาบางคน ต้องการให้ลูกพึ่งพาพวกเขา โดยพยายามทำทุกสิ่งทุกอย่างให้ลูก แม้ว่าลูกจะอายุ 10 ขวบแล้วก็ตาม พ่อแม่ก็ยังช่วยเด็กไม่ว่าจะเป็นในเรื่อง การอาบน้ำ การแต่งตัว ซึ่งการกระทำเหล่านี้ เป็นการสอนให้เด็กต้องพึ่งพาแม่อยู่ตลอดเวลา เมื่อไม่มีแม่ เด็กๆ ก็พยายามหันไปหาผู้อื่น ไม่ว่าจะเป็น พี่สาว หรือญาติพี่น้อง หรือ ผู้ที่เขาต้องการพึ่งพา เด็กจะรู้สึกตกใจมาก เมื่อรู้สึกว่าขาดความช่วยเหลือและต้องยืนอยู่บนขาของตัวเอง (Kuppuswamy, 1980) การกระทำของแม่เช่นนี้ จะทำให้เด็กเกิดความไม่แน่ใจในความสามารถ ที่จะกระทำการต่างๆ จนในที่สุดเด็กขาดความมั่นใจในตนเองหรือไม่กล้าใช้ความสามารถที่มีอยู่ได้ (นงลักษณ์ สิ้นสืบลผล และ ละออ ชุตติกร)

มัสเซน (Mussen, 1973) ได้ให้ความเห็นสอดคล้องกันว่า เพื่อที่จะให้เด็กได้รับความกระตือรือร้นที่จะสำรวจสิ่งต่างๆอันจะเป็นการพัฒนาความอยากรู้อยากเห็น ให้เด็กเกิดความมั่นใจในตัวเอง เป็นตัวของตัวเองและเป็นอิสระที่จะสามารถทำสิ่งต่างๆ ได้ด้วยตนเองนั้น พ่อแม่ควรที่จะได้ปล่อยให้เด็กมีอิสระในการทำสิ่งที่เด็กมีความสามารถพอจะทำได้ และควรมีการจูงใจให้รางวัลในพฤติกรรมนั้นๆ ด้วย ซึ่งจากการศึกษาการปฏิบัติในการอบรมเลี้ยงดูเด็กของบิดาและมารดา ต่อพฤติกรรมการพึ่งพาในเด็กของ ฮาร์ทับ (Hartub, 1963 quoted in Kuppuswamy, 1980) ที่ได้สังเกตการตอบสนองของพ่อแม่ ต่อเด็กโดยอัตโนมัติ พบว่าพฤติกรรมการพึ่งพาส่ง (Highly dependency) มีความสัมพันธ์กับการที่บิดามารดาปฏิเสธ เด็ก และมีความไม่สม่ำเสมอในการให้รางวัลและการทำโทษสำหรับพฤติกรรมการ

พึ่งพา (Dependency) ส่วนพฤติกรรมไม่พึ่งพา หรือความเป็นอิสระ (Independency) จะมีความสัมพันธ์กับการที่พ่อแม่เปิดโอกาสให้เด็กแสดงพฤติกรรมช่วยเหลือตนเอง (Self-reliance) และในความเป็นจริงแม้ส่วนใหญ่ ก็ตระหนักในเรื่องนี้ และมักจะฝึกให้ลูกช่วยเหลือตนเองในระหว่างวัยก่อนเข้าเรียน เช่น ฝึกเรื่องการสวมใส่เสื้อผ้า การขับถ่ายหรือแก้ปัญหาเล็กๆ น้อยๆ ได้เอง ซึ่งถ้าการฝึกนี้ไม่เข้มงวดเกินไปและเป็นไปด้วยความอบอุ่น เด็กก็จะได้มีแรงจูงใจที่จะได้ช่วยเหลือตนเองมากขึ้น และพฤติกรรมพึ่งพาก็จะค่อยๆ ลดน้อยลง (สุภาพรรณ เหลืองรังษี, 2520)

นอกจากนี้ วัตสัน และ ลินเกรน (Watson and Lindgren, 1973) ได้ให้ความเห็นเพิ่มเติมในเรื่องนี้ สรุปได้ว่า การที่เด็กได้เรียนรู้ที่จะทำสิ่งต่างๆ ได้ด้วยตนเองนั้นมีส่วนมาจากทัศนคติของแม่ที่มีต่อการพึ่งพาด้วย ทัศนคติของแม่ที่มีต่อการพึ่งพาควรเปลี่ยนแปลงไปตามเวลาที่ลูกมีอายุเพิ่มขึ้น โดยแม่จะคาดหวังให้ลูกวัยทารกของตนมีลักษณะพึ่งพาอย่างสมบูรณ์ แต่เมื่อลูกโตขึ้นก็ควรมีลักษณะนี้ลดลงตามวัย แม้ก็ควรจะมีฝึกลูกให้พึ่งพาน้อยลง เช่น คาดหวังให้รู้จัก วิธีที่จะรับประทานอาหารด้วยตนเอง การรักษาความสะอาด เรียนรู้กฎเกณฑ์ในการเล่น และการอยู่ร่วมกับสมาชิกคนอื่นๆ ในครอบครัว

จะเห็นว่า ครอบครัวเป็นแหล่งปลูกฝังบุคลิกภาพที่เป็นอิสระแก่เด็ก การควบคุมของบิดามารดามีผลต่อการส่งเสริม หรือยับยั้งพฤติกรรมพึ่งพา (Munsinger, 1975 อ้างถึงใน เขียวลักษณ์ หาญวิชิตพงศ์, 2532) ซึ่งการที่เด็กพึ่งพาตนเองมากก็คือ การที่เด็กพยายามช่วยเหลือตนเองมากนั่นเอง ดังนั้น การปฏิบัติของพ่อแม่ต่อเด็กนั้น จะมีอิทธิพลต่อพฤติกรรมของเด็กอย่างมากทีเดียว ผู้วิจัยจึงสนใจเลือกศึกษาว่า เด็กที่สามารถช่วยเหลือตนเองได้ในระดับต่างกันนั้น พ่อแม่เลือกใช้วิธีการอบรมเลี้ยงดูอย่างไร และแตกต่างกันหรือไม่

ทฤษฎีเกี่ยวกับการอบรมเลี้ยงดู

การอบรมเลี้ยงดูเด็ก หมายถึง การที่ผู้ใกล้ชิดเด็กที่มีการติดต่อกับเด็ก ทั้งทางด้านคำพูดและการกระทำ ซึ่งเป็นการสื่อความหมายต่อเด็กทั้งทางด้านความรู้สึกละอารมณ์ ของผู้กระทำ ตลอดจนเป็นทางให้ผู้เลี้ยงดูสามารถจะให้รางวัลและลงโทษเด็กได้ นอกจากนั้นยังเป็นโอกาส ให้เด็กดูแบบอย่างการกระทำของผู้เลี้ยงดูตนด้วย (ดวงเดือน พันธมนาวิน อรพินทร์ ชูชม และ งามดาว นินทานนท์, 2528)

โดยปกติบิดามารดามักใช้วิธีการอบรมเลี้ยงดูหลากหลาย แบบ และบิดามารดาแต่ละครอบครัวก็มักจะอบรมเลี้ยงดูลูกไปตามความเชื่อและความปรารถนาของตน อย่างไรก็ตามในบรรดาบิดามารดาที่ต้องการลูก รักลูก และเลี้ยงดูลูกด้วยตนเองนี้ บางคู่ก็สามารถให้การอบรมเลี้ยงดู จนทำให้ลูกมีพฤติกรรมที่พึงประสงค์ได้มาก และบางคู่ก็สามารถให้การอบรมเลี้ยงดูจนทำให้ลูกมีพฤติกรรมที่พึงประสงค์ได้น้อย ทั้งนี้ขึ้นอยู่กับวิธีการที่บิดามารดาใช้ในการอบรมเลี้ยงดู (ประดินันท์ อูปรมัย, 2524) นอกจากนี้ ความเหมาะสมของวิธีการอบรมเลี้ยงดู ที่จะนำมาใช้กับเด็กแต่ละคน ย่อมแตกต่างกันไปตามสภาพและความพร้อมทางกายและจิตใจของเด็ก บางครั้งบิดามารดาผู้ปกครอง อาจจะต้อง

ปรับปรุงวิธีการเลี้ยงดูหลายวิธีมาใช้ให้เกิดประโยชน์ในการเลี้ยงดูเด็กด้วย (ดวงกมล เวชบรรยงรัตน์, 2527)

ซึ่งนักจิตวิทยาและนักการศึกษาในต่างประเทศหลายๆ ท่าน ได้กล่าวถึงประเภทและลักษณะการอบรมเลี้ยงดูไว้ดังนี้

เชฟเฟอร์ (Schaefer, 1959 quoted in Dworetzky, 1987) ได้แบ่งการอบรมเลี้ยงดูของบิดามารดาไว้ 2 มิติ คือ มิติที่บ่งชี้ถึงระดับการยอมตามของบิดา มารดา (Parental permissiveness) ได้แก่ การยอมให้เด็กเป็นตัวของตัวเองหรือการควบคุม (Autonomy-control dimension) และ มิติที่บ่งชี้ถึงระดับของการแสดงความรัก (Affection) ได้แก่ การแสดงความรักหรือเกลียด (Love-hostility dimension) ซึ่งเขาได้กล่าวว่า การอบรมเลี้ยงดูทั้ง 2 มิติจะเป็นส่วนหนึ่งของการเป็นบิดา มารดาในทุกสังคมด้วย และได้แบ่งการอบรมเลี้ยงดูทั้ง 2 มิตินี้ออกเป็น 4 แบบย่อย คือ

1. รักและปล่อยให้เป็นตัวของตัวเอง (Love-Autonomy) ได้แก่บิดามารดาที่ให้ความรักและการยอมรับ ในขณะที่เดียวกันก็อนุญาตให้เด็กมีความคิดริเริ่ม เด็กที่ถูกเลี้ยงดูก็จะ เป็นตัวของตัวเองและรู้สึกว่าคุณค่า เด็กจะมีอิสระที่จะทำสิ่งใหม่ๆ และได้รับการสนับสนุนให้พัฒนาความเป็นอิสระ (Independency) เด็กที่เติบโตในสิ่งแวดล้อมแบบนี้ จะมีแนวโน้มเป็นอิสระดีกว่า มีความกระตือรือร้น และกล้าแสดงความรู้สึก เขาจะเป็นคนที่ เป็นมิตรมีความอดทนและมีความรู้สึกมีคุณค่าในตนเอง (Self-worth)

2. รักและควบคุม (Love-Control) พ่อแม่พวกนี้จะให้ความอบอุ่น และความรัก (Affection) แต่จะมีการควบคุมสูงด้วย เด็กจะถูกปกป้องคุ้มครองอย่างมากและสอนให้ฟังฟังผู้ใหญ่ เพราะการฟังฟังของเด็กทำให้เขาได้รับความรัก เด็กๆ ที่มาจากสิ่งแวดล้อมเช่นนี้ จะช่วยตัวเองไม่ค่อยได้ และจะเป็นเด็กที่ค่อนข้างมีความรู้สึกไม่มั่นคง เด็กจะถูกควบคุมในการแสดงความคิดเห็นสร้างสรรค์ เด็กๆ ที่บิดา มารดาปกป้องมากเกินไปจนเกินไป จะมีแนวโน้มเป็นเด็กที่ว่าง่าย ฟังฟัง สุภาพ และอยู่ในโอวาท ส่วนเด็กที่พ่อแม่ตามใจมากเกินไป (Overindulgent) มักไม่ค่อยเชื่อฟัง ตื้อรั้น และก้าวร้าว

3. เกลียดชังและสนับสนุนให้เป็นตัวของตัวเอง (Hostility-Autonomy) พ่อแม่ที่เกลียดชังจะไม่ควบคุมพฤติกรรมของลูก เป็นการสร้างสิ่งแวดล้อมให้เด็กตื้อรั้น โกรธง่าย และไม่สามัคคี ทำให้เด็กมีแนวโน้ม เป็นเด็กไม่ค่อยเชื่อฟัง ก้าวร้าว (Aggressive) และเกเร (Delinquency) และได้กล่าวอีกว่า ความก้าวร้าวของเด็กๆ อาจมีสาเหตุมาจาก แบบอย่างของบิดา มารดาที่มีแต่ความเกลียดชังเด็กนั่นเอง

4. เกลียดชังและควบคุม (Hostility-Control) เด็กที่ถูกเลี้ยงดูแบบเกลียดชังและควบคุม มีแนวโน้มที่จะแยกจากสังคม และขุ่นเคือง (Sullen) ง่าย เด็กเหล่านี้จะไม่สามารถแสดง ความขุ่นเคืองออกมาได้ เนื่องจากบิดา มารดามีการควบคุมสูง ทำให้เขามีแนวโน้มที่จะเก็บความก้าวร้าวไว้ภายใน จะมีผลทำให้เด็กมีระดับการทำโทษตัวเองสูง และจะมีการฆ่าตัวตายมากกว่ากลุ่มอื่น

Baumrind (1967) ได้แบ่งลักษณะการอบรมเลี้ยงดูบุตรเป็น 3 ลักษณะ ดังนี้

1. แบบเอาใจใส่และให้เหตุผลแก่บุตร (Reasoning) ตลอดจนรับฟังความคิดเห็นของบุตร
2. แบบเผด็จการ (Autocracy) บิดา มารดาพวกนี้จะเข้มงวดกวดขัน ไม่รับฟังความคิดเห็นของบุตร ใช้เหตุผลของบิดา มารดา ฝ่ายเดียว
3. แบบปล่อยตามสบาย (Laissez-Faire) บิดา มารดาพวกนี้ ไม่กวดขันบุตร ปล่อยให้บุตรทำตามใจชอบ ไม่ให้ความสนใจบุตร

Dorothy Roger (1972 อ้างถึงใน เขาวลัคน์ หาญวิชพงศ์, 2532) เสนอลักษณะการอบรมเลี้ยงดูเป็น 3 ลักษณะ คือ

1. แบบประชาธิปไตย (Democracy) เป็นวิธีการที่บิดา มารดาให้การอบรมเลี้ยงดู โดยให้บุตรรู้สึกว่าคุณเองได้รับความยุติธรรม บิดา มารดามีความอดทนไม่ตามใจจนเกินไปหรือเข้มงวดจนเกินไป และยอมรับนับถือความสามารถ และความคิดเห็นของเด็ก และยังให้ความร่วมมือในโอกาสอันสมควรอีกด้วย
2. แบบทอดทิ้ง (Rejection) เป็นวิธีการที่บิดา มารดาให้การอบรมเลี้ยงดูบุตร ที่บุตรรู้สึกว่าคุณเองถูกเกลียดชัง หรือปล่อยให้บุตรทำอะไรตามใจชอบ โดยไม่ได้เอาใจใส่ให้คำแนะนำช่วยเหลือเท่าที่ควร
3. แบบให้ความคุ้มครองมากเกินไป (Over-protection) เป็นวิธีการอบรมเลี้ยงดูที่บิดา มารดาคอยคุ้มครองปกป้องภัย และให้ความช่วยเหลือตลอดเวลา ทำให้บุตรมีความรู้สึกว่าคุณเองไม่ได้รับความสะดวกในการกระทำสิ่งที่ต้องการ

โร และ ซีเกลแมน (Roe and Siegelman, 1963 : 357 อ้างถึงใน รัตนา ฉากฉลัก, 2529) กล่าวถึง การอบรมเลี้ยงดูที่บิดา มารดาใช้ ว่าแบ่งออกเป็น 6 แบบ คือ

1. แบบทนุถนอม (Protective) เป็นวิธีการเลี้ยงดูที่บิดา มารดาเอาใจใส่ต่อเด็กเป็นพิเศษ ยอมตามใจ ให้สิทธิพิเศษ และคอยทำทุกๆ อย่างให้
2. แบบเข้มงวดกวดขัน (Demanding) เป็นวิธีการอบรมเลี้ยงดูที่บิดา มารดาคอยสอดส่องบุตร ให้บุตรทำตามคำสั่งตนเองอย่างเคร่งครัด ถ้าหากบุตรทำในสิ่งทีนอกเหนือจากคำสั่งก็จะลงโทษทันที ไม่เปิดโอกาสให้บุตรได้ใช้ความคิด หรือสิ่งใดเป็นของบุตรเอง
3. แบบปล่อยปละละเลย การเลี้ยงดูแบบนี้ บิดา มารดาจะไม่เอาใจใส่ต่อสวัสดิภาพของเด็ก ทำตนเป็นศัตรูกับเด็กอย่างเปิดเผย แสดงความโกรธและเกลียดออกมาอย่างชัดเจน
4. แบบเพิกเฉย (Neglecting) เป็นการเลี้ยงดูแบบที่บิดา มารดาไม่ยินดียินร้ายต่อพฤติกรรมของเด็ก ไม่ได้ ไม่ว่ากล่าวตักเตือนใดๆ ทั้งสิ้นเมื่อทำผิด หรือไม่แสดงความยินดีเมื่อเด็กประพฤติดี
5. แบบตามสบาย (Casual) เป็นแบบการเลี้ยงดูที่ให้เสรีภาพแก่ลูกในการทำอะไรได้ตามสบาย ไม่คอยระแวดระวังให้เป็นไปตามกฎเกณฑ์ของตน แต่ถ้าเมื่อไรพบว่าลูกทำไม่ถูกต้อง ก็ให้คำแนะนำตักเตือนแล้วแต่โอกาส
6. แบบให้ความรัก การเลี้ยงดูแบบนี้ บิดา มารดาให้การอบรมตักเตือน สั่งสอนบนพื้นฐาน

ของความรัก ดังนั้น จึงเป็นการเลี้ยงดูที่มีลักษณะเชิงเหตุชี้แจง อธิบายให้บุตรเข้าใจถึงเหตุผลของการทำโทษ หรือยกย่องชมเชย

และ Hurlock (1987) ได้แบ่งวิธีการอบรมระเบียบวินัยให้แก่ลูกไว้ 3 วิธี คือ

1. แบบเผด็จการ (Authoritarian) เป็นวิธีการที่บิดา มารดามีกฎเกณฑ์ โดยไม่มีการถามหรือได้รับคำอธิบาย ไม่มีการให้รางวัลเพราะเกรงว่าลูกจะได้ใจ และจะใช้วิธีการลงโทษทางกายเมื่อเด็กทำผิด โดยไม่พยายามที่จะหาสาเหตุว่าเด็กทำผิดโดยเจตนาหรือไม่

2. แบบปล่อยตามสบาย (Permissive) เป็นวิธีการที่บิดา มารดามีกฎเกณฑ์มีการแนะนำเพียงเล็กน้อย โดยปล่อยให้เด็กเรียนรู้ความพึงพอใจ ความถูกหรือผิด ได้จากการกระทำของเขาเอง ว่าได้รับการตอบสนองจากสังคมอย่างไร

3. แบบประชาธิปไตย (Democratic) เป็นวิธีการที่บิดามารดา จะมีการอธิบายความหมาย และเหตุผลของกฎเกณฑ์แก่เด็กหลายๆ ครั้ง จนกว่าเด็กจะเกิดการเรียนรู้ จะให้คำชมเชยเมื่อเด็กมีพฤติกรรมที่ถูก หรืออาจจะมีการใช้วิธีการให้รางวัลอื่นๆ เพื่อให้เด็กเกิดพฤติกรรมที่เหมาะสม และเด็กสามารถที่จะอธิบายว่า ทำไมเขาจึงทำผิด ก่อนที่จะตัดสินใจลงโทษ ตลอดจนจะไม่ใช้วิธีการลงโทษทางกาย แต่จะใช้การลงโทษเมื่อเด็กมีพฤติกรรมไม่เหมาะสม โดยวิธีการลงโทษจะเกี่ยวข้องกับพฤติกรรมกรรมที่เด็กทำผิด

สำหรับในประเทศไทย ก็ได้มีผู้ที่เชี่ยวชาญเกี่ยวกับการวิจัยด้านการอบรมเลี้ยงดูเด็กหลายท่าน ได้กล่าวถึงประเภทและลักษณะการอบรมเลี้ยงดูไว้ ดังนี้

ดวงเดือน พันธุมนาวิน อรพินทร์ ชูชม และ งามตา วณิชทานนท์ (2528) กล่าวว่า การอบรมเลี้ยงดูของบิดามารดา อาจแบ่งออกได้เป็นหลายประเภท ตามลักษณะและปริมาณการปฏิบัติต่อเด็ก ในขั้นต้นได้มีผู้กำหนด ประเภทของการอบรมเลี้ยงดูเด็กไว้มากมาย เช่น ประชาธิปไตย เข้มงวดกวดขัน ปล่อยปละละเลย ฯลฯ แต่ไม่ได้แสดงความเกี่ยวข้อง ระหว่างวิธีการอบรมเลี้ยงดูเหล่านี้ ต่อมาได้มีผู้เห็นว่า การอบรมเลี้ยงดูเหล่านี้ แท้จริงแล้ว คือ ลักษณะผสมของวิธีการอบรมเลี้ยงดู 2 มิติ มิติแรก คือ การอบรมเลี้ยงดูแบบรัก และมิติที่ 2 คือ การอบรมเลี้ยงดูแบบควบคุม ซึ่งอาจจะพิจารณาปริมาณมากน้อยไปมากในแต่ละมิติได้ ฉะนั้นการอบรมเลี้ยงดูแบบประชาธิปไตย จึงหมายถึง การอบรมเลี้ยงดูแบบรักมากและควบคุมค่อนข้างน้อย การอบรมเลี้ยงดูแบบเข้มงวดเผด็จการ จึงหมายถึง การอบรมเลี้ยงดูแบบรักน้อยควบคุมมาก และการอบรมเลี้ยงดูแบบปล่อยปละละเลย จึงหมายถึง การอบรมเลี้ยงดูแบบรักน้อยควบคุมน้อย

นางลักษณ์ สิ้นสีบล และ ละออ ชูติกร (2526) ได้แบ่งวิธีการอบรมเลี้ยงดูของบิดา มารดา โดยแยกตามลักษณะของการเลี้ยงดูออกเป็น 4 แบบ คือ

1. บิดามารดาที่อบรมเลี้ยงดูเด็กแบบประชาธิปไตย บิดามารดาประเภทนี้ จะเสริมเสริมสร้างความเป็นตัวของตัวเองให้แก่ลูก แต่ในขณะที่ก็ยังคงสนใจรับผิดชอบเกี่ยวกับการตัดสินใจของลูกอยู่บ้าง ปกครองลูกด้วยเหตุผล พยายามฝึกฝนและอบรมสั่งสอนให้ลูกรู้จักช่วยตนเองตามความสามารถ เช่น ให้รู้จักเลือกเสื้อผ้าเอง ตัดสินใจได้ด้วยตัวเอง อยู่ตามลำพังคนเดียวได้บ้าง

ให้ความรักความอบอุ่นและยอมรับการกระทำของลูก พยายามหัดให้ลูกเอาชนะอุปสรรคต่างๆ ตั้งแต่ยังเล็ก โดยคำนึงถึงวัยและวุฒิภาวะของลูก บิดามารดาลักษณะนี้ จะสามารถปลุกฝัง ทั้งทางด้านความรับผิดชอบและการพึ่งพิงตนเองให้กับลูกได้เป็นอย่างดี เด็กจะเติบโตเป็นเด็กที่มีความมั่นใจในตัวเอง มีความต้องการความสำเร็จ พยายามเอาชนะอุปสรรค เพื่อให้บรรลุในสิ่งที่มุ่งหวัง ซึ่งจะ เป็นผลดีต่อตัวเด็กต่อไปในอนาคต

2. บิดามารดา ที่อบรมเลี้ยงดูเด็กแบบอัตตาธิปไตย หรือแบบควบคุม บิดามารดาประเภทนี้จะใช้อำนาจสิทธิขาดในการอบรมเลี้ยงดูลูก ซึ่งอาจแยกออกเป็น 2 ประเภท คือ ประเภทที่คอยปกป้องคุ้มครองมากเกินไป คอยช่วยทำให้ลูกทุกอย่าง ไม่เปิดโอกาสให้ลูกช่วยตัวเอง เมื่อถึงวัยที่ลูกควรทำได้ ทำให้เด็กเกิดความไม่แน่ใจ ไม่เชื่อมั่นว่าตนสามารถจะทำอะไรได้ ผลสำคัญที่ตามมาก็คือ เด็กจะขาดความอดทน ไม่มีความมานะพยายาม ขาดความกล้าที่จะเผชิญอุปสรรค หรืองานที่ยากลำบาก อีกประการหนึ่ง คือ ประเภทที่เร่งรัดให้ลูกช่วยตัวเอง มีการตั้งกฎเกณฑ์ข้อบังคับอย่างเข้มงวด โดยไม่ได้คำนึงถึงความต้องการตามระดับอายุ หรือระดับสติปัญญาของเด็ก ซึ่งจะ ทำให้เด็กเติบโตเป็นเด็กที่ไม่ชอบบอกความคิดเห็น ไม่กล้าตัดสินใจด้วยตนเอง ให้ออหยา ขาดความมั่นใจในตนเอง เมื่อถึงคราวแก้ปัญหา ก็ทำไม่ได้

3. บิดามารดาที่อบรมเลี้ยงดูเด็กแบบปล่อยตามสบาย บิดามารดาประเภทนี้จะอบรมเลี้ยงดูลูกแบบยอมตามลูกทุกอย่าง ลูกจะทำอะไร หรือไม่ทำอะไรก็ไม่ว่า โดยคิดว่าเมื่อถึงเวลาเด็กก็ทำได้เอง บิดามารดาประเภทนี้ จะไม่สามารถปลุกฝังให้ลูกมีความรับผิดชอบ และช่วยตัวเองได้ เมื่อเด็กโตขึ้น จะกลายเป็นคนที่เข้าร่วมกับคนอื่นยาก ไม่ค่อยยอมปฏิบัติตามกฎเกณฑ์และจะรู้สึกลำบากใจเมื่อต้องปฏิบัติตามกฎข้อบังคับของโรงเรียนและสังคม

4. บิดามารดาที่ทะนุถนอมลูกเกินไป บิดามารดาประเภทนี้มักแสดงความรักต่อลูกจนเกินพอดี ด้วยการพะเน้าพะนอเอาใจ และจัดทำทุกอย่างให้ลูกด้วยตนเองเสียหมด จะทำให้ลูกไม่มีโอกาสได้เรียนรู้ในเรื่องความรับผิดชอบ ทำอะไรไม่เป็น ต้องคอยพึ่งผู้อื่นอยู่ตลอดเวลา ขาดความเชื่อมั่นในตนเองและกลายเป็นเด็กเอาแต่ใจตัวเองมากที่สุด

ประเด็นนี้ อูปรมัย (2524) ได้กล่าวถึง วิธีการที่บิดามารดาใช้ในการอบรมเลี้ยงดูลูก เพื่อให้เกิดพฤติกรรมที่พึงประสงค์หรือไม่พึงประสงค์ไว้ 4 แบบ คือ

1. ประเภทที่ใช้เหตุผลและอบรมเลี้ยงดูอย่างสมเหตุสมผล เป็นการอบรมเลี้ยงดูที่บิดามารดายอมรับในความสำเร็จของเด็ก มีความเข้าใจในพัฒนาการของเด็ก ยอมรับฟังความคิดเห็นหรือข้อโต้แย้งของเด็ก ห้ามปรามเมื่อเห็นว่าเด็กทำในสิ่งไม่ควร ส่งเสริมในสิ่งที่เป็นประโยชน์ โอนอ่อนยอมตาม ถ้าเด็กมีเหตุผลเพียงพอ และผลของการกระทำนั้นไม่เป็นที่เดือดร้อนแก่ตัวเด็กและผู้อื่น ให้ความช่วยเหลือ

แก่เด็กในโอกาสอันควร ในขณะที่เดียวกันก็อบรมสั่งสอนและส่งเสริมหรือสนับสนุนให้เด็กรู้จักช่วยตนเอง รู้จักตัดสินใจได้ด้วยตนเองและรู้จักที่จะประพัตตินให้เป็นที่ชื่นชอบและเป็นที่ยอมรับของผู้อื่น เพิกเฉยต่อพฤติกรรมที่ไม่พึงประสงค์ ให้คำชมเชยแก่พฤติกรรมที่พึงประสงค์ เป็นครั้งคราว และไม่โทษเด็กจนเกินกว่าเหตุ

2. ประเภทที่โหดหรือตามใจมากเกินไป เป็นการอบรมเลี้ยงดูชนิดที่บิดา มารดามุ่งสนองความต้องการหรือความปรารถนาของลูกเพียงอย่างเดียว โดยไม่คำนึงถึงผลในด้านอื่นที่จะเกิดขึ้นนอกจากความพอใจและความสุขที่ลูกแสดงออกเท่านั้น บิดามารดาที่มีการเลี้ยงดูลูกแบบนี้จะทำทุกอย่างเพื่อลูกพอใจ ยกลำบากไม่ว่า จะโดยจำเป็นหรือไม่จำเป็นและบางครั้งยอมเสียมารยาทกับผู้อื่น เพียงเพื่อให้ลูกได้รับสิ่งที่ต้องการ

3. ประเภทที่เข้มงวดกวดขันถือความคิดของบิดา มารดาเป็นใหญ่ บิดา มารดาประเภทนี้เป็นประเภทที่ตรงข้ามกับบิดามารดาในข้อ 2 กล่าวคือ มักจะชอบบังคับให้ลูกทำในสิ่งที่ตนเองคิดว่าเหมาะสม โดยไม่ค่อยสนใจว่าลูกจะพอใจหรือไม่ หรือมีความรู้สึกอย่างไร และมักมั่นใจว่าการกระทำของตนต้องดี ต้องถูกต้อง เพราะเป็นการกระทำไปด้วยความรัก ความหวังดีหรือมีประสบการณ์มาก่อน ชอบให้ลูกอยู่ในระเบียบวินัยและกฎเกณฑ์ที่ตนเองตั้งขึ้นทั้งในด้านการทำงาน การแต่งกาย การเรียน ความประพฤติ หรือแม้กระทั่งการแสดงความคิดเห็น

4. ประเภทตามอารมณ์หรือแล้วแต่อารมณ์ เป็นการอบรมเลี้ยงดูที่ไม่สม่ำเสมอหรือไม่คงเส้นคงวา ขึ้นอยู่กับอารมณ์ของบิดามารดาเป็นสำคัญ ถ้าบิดามารดาสบายใจมากก็รักลูกก็อาจตามใจลูกมากเกินไป ถ้าพ่อแม่หงุดหงิดไม่สบายใจก็อาจไม่สนใจลูกว่าลูกจะเป็นอย่างไร ถ้าเมื่อใดอยากใช้ เหตุผลก็อาจพูดคุยกับลูกดี แต่บางทีกำลังยุ่งๆ หรือไม่ค่อยมีเวลามากนักก็มักบังคับให้ทำตามคำสั่ง โดยห้ามโต้แย้งหรือซักถาม

สุรินทร์ สุทธิธาทิพย์ (2532) ได้บรรยายถึงวิธีการอบรมเลี้ยงดูที่เสริมพัฒนาการและพฤติกรรมพึงประสงค์ ให้แก่สตรีผู้นำในหมู่บ้าน ผู้ปกครองและผู้ที่มีหน้าที่ดูแลเด็กในศูนย์พัฒนา เด็ก ณ คณะพยาบาลศาสตร์ มหาวิทยาลัยศรีนครินทรวิโรฒ โดยแบ่งวิธีการเลี้ยงดูออกเป็น 4 แบบ ซึ่งแต่ละแบบจะส่งผลกระทบถึงพฤติกรรมพึงประสงค์และไม่พึงประสงค์ของเด็กดังนี้

วิธีการเลี้ยงดูอบรม	พฤติกรรมของเด็ก	
	ฟังประสงค์	ไม่ฟังประสงค์
<p>1. <u>แบบถนุถนอม</u></p> <ul style="list-style-type: none"> - ให้ความรัก เอาใจใส่ ห่วงใยลูกมากเกินไป - ยึดความต้องการและอารมณ์ของลูกเป็นใหญ่ - ตามใจลูกทุกอย่าง - ช่วยเหลือแนะนำลูกทุก ๆ พฤติกรรม แม้จะเป็นเรื่องเล็กน้อย เช่น การใส่รองเท้า การติดกระดุมเสื้อ 	<ul style="list-style-type: none"> - อบอุ่นใจว่ามีพ่อแม่รัก รู้สึกปลอดภัยและรู้สึกเป็นส่วนสำคัญของครอบครัว 	<ul style="list-style-type: none"> - เรียกร้องความสนใจ เอาใจใส่จากคนอื่น - ขาดความมั่นใจในตนเอง - ไม่สนใจกฎเกณฑ์ระเบียบวินัย - จะร้องไห้เมื่อต้องออกจากบ้านไปโรงเรียน - ไม่อดทนต่อความลำบาก - ขาดความขยันขันแข็ง
<p>2. <u>แบบยอมรับความสามารถ</u></p> <ul style="list-style-type: none"> - ความสัมพันธ์ภายในครอบครัวมีมาก พ่อแม่รับผิดชอบร่วมกันกับเด็ก - รับฟังความคิดเห็นของเด็ก - ฝึกเด็กในการโต้แย้งอย่างมีเหตุผล - ให้โอกาสในการคิดริเริ่มสร้างสรรค์ - ให้อิสระในการเลือกการตัดสินใจ - ยอมรับความสามารถ - ให้ความร่วมมือกับเด็กตามโอกาสอันควร 	<ul style="list-style-type: none"> - มีความรับผิดชอบ - มีความคิดริเริ่มสร้างสรรค์ - เป็นผู้นำและเป็นผู้ตามที่ดี - รู้จักตัดสินใจ - มีเหตุผล - มีความรู้สึกใกล้ชิดเป็นส่วนหนึ่งของครอบครัว - มีความมั่นใจในตนเอง - มีการฟังตนเองสูง - มีความสามารถในการแสดงออก 	<ul style="list-style-type: none"> - มีความคับข้องใจ เมื่อต้องทำงานหรืออยู่ร่วมกับบุคคลที่ขาดระเบียบ

วิธีการ เลี้ยงดูอบรม	พฤติกรรมของเด็ก	
	พึงประสงค์	ไม่พึงประสงค์
<ul style="list-style-type: none"> - กำหนดกฎเกณฑ์ หรือระเบียบวินัยร่วมกัน 		
<p>3. <u>แบบขาดความเอาใจใส่</u></p> <ul style="list-style-type: none"> - ความสัมพันธ์ในครอบครัวมีน้อย พ่อแม่ทำตามความพอใจของตน - ไม่สนใจเด็ก - ไม่รับผิดชอบในการอบรมสั่งสอนเด็กให้ประพฤติปฏิบัติในทางที่ถูกต้อง - เกณฑ์การให้รางวัลหรือลงโทษไม่คงที่ - มีเหตุผลน้อยในการพิจารณาความถูกหรือผิด - มีเหตุผลน้อยในการพิจารณาความถูกหรือผิด - ขาดระเบียบวินัยภายในครอบครัว 	<ul style="list-style-type: none"> - ต้องตัดสินใจด้วยตนเอง - พอใจในอิสระเสรีภาพ - สบายสบาย ในทุกโอกาส 	<ul style="list-style-type: none"> - รู้สึกห่างไกลจากพ่อแม่ - ขาดความรักและความอบอุ่นจากพ่อแม่ - มองโลกในแง่ร้าย - ไม่เชื่อเรื่องความยุติธรรม - ขาดระเบียบวินัย - ไม่ไว้วางใจคนอื่น - ขาดความขยันขันแข็ง - มองไม่เห็นความผิดของตนเอง - ขาดความขยันขันแข็ง - คุณธรรมต่าง ๆ มีน้อย เช่น ความซื่อสัตย์ ความเสียสละ ฯลฯ - ตามใจตนเอง - ไม่ยอมรับกฎเกณฑ์หรือระเบียบ
<p>4. <u>แบบใช้อำนาจบังคับ</u></p> <ul style="list-style-type: none"> - ความสัมพันธ์ภายในครอบครัวมีน้อย 	<ul style="list-style-type: none"> - ไม่ฝ่าฝืนกฎเกณฑ์หรือระเบียบ 	<ul style="list-style-type: none"> - รู้สึกไม่ใกล้ชิดกับครอบครัว

วิธีการเลี้ยงดูอบรม	พฤติกรรมของเด็ก	
	พึงประสงค์	ไม่พึงประสงค์
<ul style="list-style-type: none"> - พ่อแม่ ยึดเอาความต้องการของตนเอง เป็นใหญ่ - ก้าวร้าว มีอำนาจเหนือเด็ก - ออกคำสั่ง ให้เด็กทำตาม - เข้มงวดกวดขัน เจ้าระเบียบ - แสดงความรักโดยมีเงื่อนไขว่า เด็กต้องทำตามที่พ่อแม่ต้องการ - ไม่ให้อิสระแก่เด็กในการพูด การแสดงออก - ไม่ยอมรับฟังความคิดเห็นเป็นของเด็ก 	<ul style="list-style-type: none"> - เคารพ เชื่อฟังผู้ใหญ่ - อ่อนน้อม ถ่อมตน สงบเสงี่ยม - เป็นผู้ตามที่ดีมากกว่าการเป็นผู้นำ 	<ul style="list-style-type: none"> - ขาดความปลอดภัยไม่อบอุ่น - มีความคิดริเริ่มสร้างสรรค์น้อย - ขาดความเชื่อมั่นในตนเอง - ไม่เป็นตัวของตัวเอง - ไม่กล้าแสดงออก - ไม่สามารถพึ่งตนเองได้ - เจ้าระเบียบ - ไม่กล้าทำอะไร เพราะกลัวจะผิด

ดวงเดือน พันธุมนาวิน (2526) ได้บรรยายถึงแนวทางการเลี้ยงดูเด็กที่เหมาะสมสำหรับเด็กไทย ในการประชุมผู้ปกครองโรงเรียนมาแตร์เดอี กล่าวโดยสรุปว่า การอบรมเลี้ยงดูเด็ก หมายถึง การปฏิบัติของผู้ปกครองต่อเด็กใน 4 ด้าน คือ

1. การลงโทษเด็ก เด็กเล็กควรลงโทษโดยการตีให้เจ็บกาย แต่ต้องตีด้วยความรักมิใช่ความเกลียดและโมโหโทโส อาจตีได้ในเด็ก 0-7 ขวบและเริ่มลดการตีลง และเลิกตีเมื่อเด็กอายุ 10 ขวบไปแล้ว สำหรับเด็กอายุเกิน 10 ขวบบางราย ถ้าใช้วิธีอื่นๆ ไม่ได้ผลจึงอาจใช้การตีให้เจ็บกายเป็นวิธีสุดท้าย

2. การให้รางวัลแก่เด็ก ในการให้รางวัลควรบอกกล่าวแก่เด็กว่าเด็กดีอย่างไรจึงให้ เมื่อเด็กมีพฤติกรรมที่ดี ผู้ปกครองควรให้รางวัลเด็กทันที เพื่อส่งเสริมพฤติกรรมนั้นให้เกิดขึ้นบ่อยๆ การให้รางวัลที่ให้แก่เด็กได้ทันทีโดยไม่ต้องซื้อหาและมีความสำคัญต่อเด็กมาก คือ คำชมเชยในเด็กโต และคำชมพร้อมทั้งการกอดจูบลูบหัวสัมผัสอย่างอบอุ่นในเด็กเล็ก

แต่จากผลงานวิจัยในประเทศ ทำให้ทราบถึงปัญหาของผู้ปกครองในการลงโทษและให้รางวัลเด็ก คือ ผู้ปกครองมักลงโทษเมื่อเด็กทำผิด แต่ไม่ให้รางวัลเมื่อเด็กทำดี เด็กถึงไม่เรียนรู้ที่จะทำดี ผู้ปกครองมักลงโทษ และให้รางวัลเด็กตามอารมณ์ของตนมากกว่าจะลงโทษ และให้รางวัลอย่างเหมาะสมกับความประพฤติของเด็ก และวิธีการลงโทษของผู้ปกครองมักไม่เหมาะสมกับอายุและพัฒนาการทางจิตใจ

ของเด็ก

3. การเป็นตัวอย่างแก่เด็ก การสอนเด็กที่ดั่งที่สุดและสอนได้ผลดีที่สุด คือ สอนโดยกระทำเป็นตัวอย่าง สิ่งที่เด็กเรียนรู้จากผู้ใหญ่เป็นสิ่งที่ผู้ใหญ่ไม่ได้ตั้งใจสอนเสียมาก ฉะนั้นถ้าผู้ใหญ่อยากให้เด็กทำอะไรผู้ใหญ่ต้องทำอย่างนั้นก่อนให้เด็กเห็นเสมอ การที่ผู้ใหญ่ทำตัวดีจึงเป็นสิ่งสำคัญมากกว่าการพรีาสอนเด็กด้วยวาจา

4. การควบคุมเด็ก เป็นการตรวจตราความประพฤติปฏิบัติของเด็ก โดยมีการออกคำสั่งให้เด็กทำตามและมีการตรวจดูว่าเด็กทำตามหรือไม่ ถ้าไม่ทำตามก็มีการลงโทษ ซึ่งการควบคุมเด็กนี้ควรกระทำพอสมควร เมื่อเด็กอายุ 0-7 ขวบ แล้วเริ่มผ่อนลงเล็กน้อยเมื่อเด็กอายุ 7-10 ขวบ และผ่อนมากขึ้นเมื่อเด็กอายุ 10-13 ปี อายุ 13-16 ปี การผ่อนมากยิ่งขึ้น การลดการควบคุมบังคับเด็กลงตั้งแต่ 10 ขวบ เป็นการฝึกให้เด็กรู้จักการควบคุมตนเอง แต่ในช่วงนี้เด็กจะควบคุมตนเองได้บ้างไม่ได้บ้าง เอาแน่ไม่ได้ ซึ่งเป็นธรรมชาติของเด็ก เมื่อเป็นวัยรุ่นจะต้องผ่อนการควบคุมลงเพราะวัยรุ่นจะต้องฝึกหัดควบคุมตนเอง เพราะอีกไม่นานก็จะเป็นผู้ใหญ่ แล้วถ้าควบคุมตนเองไม่ได้และถ้าพ่อแม่ก็หมดหน้าที่ ต้องไปพึ่งตำรวจมาควบคุมแทน เป็นการสิ้นเปลืองงบประมาณของชาติมาก และมักไม่ค่อยได้ผลเพราะควบคุมไม่ทั่วถึง ทางที่ดีควรฝึกให้ประชาชนรู้จักควบคุมตนเอง

นอกจากนี้ ดวงเดือน พันธุนาวัน (2520) ยังได้กล่าวถึง ลักษณะการอบรมเลี้ยงดูอีกว่า อาจแบ่งได้เป็น 5 แบบ คือ

1. แบบรัก สนับสนุน หมายถึง การอบรมเลี้ยงดูที่บิดามารดา แสดงความรักใคร่ต่อบุตรอย่างชัดเจน และยอมให้บุตรของตนร่วมกิจกรรมต่างๆ ตลอดจนเข้าใจความรู้สึกของบุตรของตนเป็นอย่างดี
2. แบบควบคุม หมายถึง การอบรมเลี้ยงดูที่บิดามารดา เลี้ยงดูโดยบังคับมาก ควบคุมและลงโทษบุตร เมื่อบุตรแสดงพฤติกรรมที่ไม่เป็นไปตามที่ต้องการ
3. แบบใช้เหตุผล หมายถึง การอบรมเลี้ยงดูที่บิดามารดา ได้ชี้แจงเหตุผลต่างๆ ให้แก่บุตรในการสนับสนุนหรือห้ามปรามในการกระทำสิ่งต่างๆ ของบุตร
4. แบบลงโทษทางจิต หมายถึง การอบรมเลี้ยงดูที่บิดามารดา ใช้วิธีว่ากล่าวตีสอนบุตรด้วยวาจา เมื่อบุตรกระทำผิด มารดาจะใช้วิธีขู่ว่าจะไม่รัก และใช้วิธีการตัดสิทธิ์อันเคยมีเคยได้ของบุตร
5. การอบรมเลี้ยงดูแบบให้พึ่งพาตนเองเร็ว หมายถึง การอบรมเลี้ยงดูที่บิดามารดา เปิดโอกาสให้เด็กได้ทำกิจกรรมต่างๆ ในชีวิตประจำวันด้วยตนเอง ภายใต้การแนะนำและการฝึกอบรมจากบิดามารดา หรือผู้เลี้ยงดูอื่นๆ ซึ่งจะช่วยให้เด็กช่วยตนเองได้เร็วและไม่ต้องพึ่งพาผู้อื่นมากและนานเกินไป

จากทฤษฎีและแนวคิดของนักจิตวิทยาต่างกล่าวนี้ แสดงให้เห็นว่าการอบรมเลี้ยงดูและการปฏิบัติของบิดา มารดา มีความสำคัญมากต่อพัฒนาการของเด็ก สำหรับการจัดแบ่งประเภทการอบรมเลี้ยงดูเด็ก ของนักจิตวิทยาและนักการศึกษาหลายท่านที่กล่าวมา แต่ละท่านก็แบ่งรูปแบบของการอบรมเลี้ยงดูไปตามการศึกษาและความคิดเห็นของตน แต่ไม่ว่าจะจัดแบ่งเป็นกี่ประเภทหรือกี่แบบก็ตาม ลักษณะโดยทั่วไปจะคล้ายคลึงกัน เพียงแต่รายละเอียดต่างกันเท่านั้น แต่สิ่งที่นับว่าสำคัญและควรให้

ความสนใจมากกว่านี้ คือ ผลของการอบรมเลี้ยงดูในแต่ละแบบที่มีอิทธิพลต่อพัฒนาการในด้านต่างๆ ของเด็ก ซึ่งในการวิจัยครั้งนี้ผู้วิจัยได้ยึดทฤษฎีของ เฮิร์ลลอค โดโรธี โร และ ซีเกลแมน ในการให้ความหมาย และแบ่งประเภทของการอบรมเลี้ยงดู ดังนี้

การอบรมเลี้ยงดู หมายถึง การกระทำหรือวิธีการที่บิดาและมารดาใช้ในการอบรมเลี้ยงดูเด็กในการช่วยเหลือตนเอง ซึ่งแบ่งออกเป็น 4 ลักษณะ คือ

1. แบบเข้มงวด หรือ แบบอัตตาศิปไตย (Demanding or Authoritarian) หมายถึง การฝึกที่บิดา มารดา ให้ลูกปฏิบัติตามกฎเกณฑ์ของตนอย่างเคร่งครัด โดยไม่คำนึงถึงเหตุผล ไม่ให้รางวัล เพราะกลัวลูกจะเสียเด็ก และจะใช้การลงโทษทางกายเมื่อเด็กทำผิด โดยไม่ให้เด็กอธิบายเหตุผล
2. แบบประชาธิปไตย (Democratic) หมายถึง การฝึกที่บิดา มารดาปฏิบัติต่อกับลูกด้วยความยุติธรรม ไม่เข้มงวดหรือตามใจจนเกินไป ให้ความรัก ความอบอุ่น กับลูกอย่างมีเหตุผล ยอมรับนับถือความสามารถของลูก คอยให้ความช่วยเหลือร่วมมือในโอกาสอันควร โดยจะให้คำชมเชยเมื่อลูกมีพฤติกรรมที่เหมาะสม และใช้การลงโทษเมื่อเด็กมีพฤติกรรมไม่เหมาะสม โดยวิธีการลงโทษจะเกี่ยวข้องกับพฤติกรรมที่เด็กทำผิด
3. แบบเพิกเฉย (Neglecting) หมายถึง การอบรมเลี้ยงดูของบิดามารดาที่ไม่ค่อยเอาใจใส่ดูแล หรือให้คำแนะนำช่วยเหลือ ไม่ยินดียินร้ายต่อพฤติกรรมของเด็ก ไม่ดุว่ากล่าวตักเตือนเมื่อทำผิด หรือไม่แสดงความยินดียินร้ายเมื่อเด็กประพฤติในสิ่งที่ดี
4. แบบปกป้องคุ้มครองมากเกินไป (Over-protection) หมายถึง การอบรมเลี้ยงดูที่บิดา มารดา คอยคุ้มครองปกป้องภัยมากเกินไป และคอยให้ความช่วยเหลือตลอดเวลา ทำให้บุตรมีความรู้สึกว่าตนเองไม่ได้รับความสะดวกในการกระทำสิ่งที่ตนต้องการ

งานวิจัยที่เกี่ยวข้องระหว่างปัจจัยบางประการที่ศึกษากับพฤติกรรมช่วยเหลือตนเองของเด็ก

1. ปัจจัยด้านเด็ก

1.1 เพศ

ความแตกต่างในด้านเพศ ต่อพัฒนาการด้านทักษะการใช้กล้ามเนื้อ ในการเคลื่อนไหว จะปรากฏความแตกต่างให้เห็น เมื่อเด็กเข้าสู่วัยอนุบาลและมีมากขึ้น เมื่อโตขึ้นซึ่งดูเหมือนจะมีผลจากแรงผลักดันทางวัฒนธรรม (Hurlock, 1984) เนื่องจากลักษณะของความเป็นหญิงและชาย จะมีผลกระทบทำให้การปฏิบัติของพ่อแม่ต่อเด็กแตกต่างกัน (Dorothy, 1969) จะเห็นได้จากพฤติกรรม การฟังพาดจะถูกกำหนดโดยความแตกต่างทางเพศของเด็ก ซึ่งมีการศึกษาพบว่า มารดามักไม่ค่อยสนับสนุนให้ลูกสาวเป็นอิสระ (Osofsky, 1971 quoted in Dorothy) และจากการศึกษา พฤติกรรมพื้นฐานในการช่วยเหลือตนเองของเด็กเล็ก อายุระหว่าง 2 ปี 3 เดือน ถึง 3 ปี 5 เดือน จำนวน 96 คน ในชนบทภาคเหนือและภาคตะวันออกเฉียงเหนือของ ศรีสะเกษ ศศิณีรัตติชัย (2520) ก็พบว่า คำร้องขอของเด็กชายที่ไม่ยอมให้มารดาเข้ามาเกี่ยวข้องในการรับประทานอาหาร และการ เล่นสูงกว่าคำร้องขอ

ของเด็กหญิงอย่างมีนัยสำคัญที่ระดับ .01 ซึ่งแสดงให้เห็นถึงความแตกต่างระหว่าง เพศชายและ เพศหญิง ว่าเด็กชายนั้นมีพฤติกรรมต่อต้าน และไม่ยอมปฏิบัติตามการเข้ามาช่วยเหลือของมารดามากกว่าเด็กหญิงนั่นเอง

เซียร์ และคณะ (Sears and others, 1957) ศึกษาเปรียบเทียบแม่ของเด็กชาย 91 คน และ แม่ของเด็กหญิง 83 คน เพื่อดูว่า จะฝึกลูกให้พึ่งตนเองและมีการยับยั้งการพึ่งตนเองแตกต่างกันหรือไม่ ผลปรากฏว่า แม่ของเด็กหญิงฝึกให้ลูกพึ่งตนเองและยับยั้งการพึ่งตนเองเพียงบางด้านเท่านั้น เช่น ในเรื่องการรับประทานอาหาร ความเป็นระเบียบเรียบร้อยและการเช็ดฟัน ทั้งนี้เพราะหวังจะให้ลูกผู้หญิงมีลักษณะ เป็นกุลสตรี แต่เมื่อคำนึงถึงด้านอื่นๆ ในการฝึกให้พึ่งตนเองหรือยับยั้งการพึ่งพาตนเองรวมทุกด้านแล้ว ไม่พบว่าแม่ฝึกหรือยับยั้งการพึ่งตนเองแตกต่างกันในระหว่างลูกผู้หญิงกับลูกผู้ชาย เหตุที่ไม่แตกต่างกันอาจเนื่องมาจากสังคม ไม่ถือว่าพฤติกรรมการพึ่งตนเองในวัยเด็กนั้นเป็นพฤติกรรมที่ควรแตกต่างกันในระหว่างเพศ ซึ่งสอดคล้องกับงานวิจัยของ สุภาพรรณ เหลืองรุ่งธี (2520) ที่ได้ทำการศึกษาดูพฤติกรรมพื้นฐานในการช่วยเหลือตนเองของเด็กอายุระหว่าง 2 ปี 3 เดือน ถึง 3 ปี 5 เดือน ในชนบทภาคกลาง จำนวน 96 คน พบว่าเด็กหญิงและเด็กชายแสดงพฤติกรรมพื้นฐานในลักษณะต่างๆ ได้ด้วยตนเองไม่แตกต่างกันอย่างมีนัยสำคัญที่ระดับ .05 และจากงานวิจัยของ ชูจิตต์ พิทักษ์ผล (2505) ที่ศึกษาการอบรมเลี้ยงดูเด็กในครอบครัวที่มีฐานะทางเศรษฐกิจและสังคมต่ำ ในจังหวัดพระนคร และธนบุรีของมารดาจำนวน 30 ราย พบผลตรงกันว่ามารดาส่วนมากเริ่มสอนให้เด็กรู้จักพึ่งตนเองตั้งแต่อายุยังน้อยเพราะมารดามุ่งงานอื่นมาก บางครั้งก็ต้องการให้เด็กช่วยเหลือและให้รู้จักพึ่งตนเองเมื่อโตขึ้น โดยเด็กหญิงและเด็กชายเริ่มได้รับการฝึกหัดให้พึ่งตนเองในวัยเดียวกัน และเด็กก็ปฏิบัติได้ในอายุเท่ากัน

แต่ผลการวิจัยดังกล่าวแตกต่างจากงานวิจัยของ สุภา มาลากุล ณ อยุธยา (2501) ที่ได้ทำการศึกษาดูการเลี้ยงดูเด็กอายุ 1-5 ปี พบว่าเด็กหญิงได้รับการ กระตุ้นให้พึ่งตนเองและรับผิดชอบมากกว่า และก่อนเด็กชาย ซึ่งสอดคล้องกับการศึกษาของ Frankenburg และ Dodds (1967) ที่ศึกษาเปรียบเทียบพัฒนาการของเด็กอายุตั้งแต่ 2 สัปดาห์ ถึงอายุ 6 ขวบ จำนวน 1,036 คน โดยวัดพัฒนาการด้วยแบบทดสอบ DDST (Denver Developmental Screening Test) พบว่า เด็กหญิงมีพัฒนาการด้านการพึ่งตนเองในอายุที่เร็วกว่า ได้แก่ ความสามารถในการแยกจากแม่และการช่วยเหลือตนเอง เช่น สวมรองเท้า ติดกระดุม และแต่งตัว เป็นต้น

จากงานวิจัยดังกล่าว จะพบว่า ความแตกต่างระหว่างเพศนั้น มักมีผลต่อการปฏิบัติของบิดามารดาต่อเด็ก ซึ่งในขณะเดียวกัน ลักษณะพื้นฐานของเด็กแต่ละเพศก็จะมีผลต่อการปฏิบัติตามคำสั่งสอนของบิดามารดาด้วย ดังนั้น ความแตกต่างทางเพศนี้ น่าจะเป็นตัวแปรหนึ่งที่มีอิทธิพลต่อระดับพฤติกรรม การช่วยเหลือตนเองของเด็ก

1.2 ลำดับการเกิด

ลำดับการเกิด อาจมีใช้ปัจจัยที่มีผลโดยตรงต่อการช่วยเหลือตนเองของเด็ก แต่ลำดับการเกิดอาจมีผลทางอ้อม เนื่องจากลำดับการเกิดมีผลต่อท่าทีของพ่อแม่ที่จะปฏิบัติต่อลูกที่เกิดในแต่ลำดับแตกต่างกัน (ประดินันท์ อุปรมัย, 2524) ซึ่งจากการศึกษาการเลี้ยงดูเด็กของบิดามารดาเด็ก

อเมริกันในโรงเรียนอนุบาลนอกเมือง New England ในระหว่างปี ค.ศ. 1951-1952 โดย เซียร์แมคโคบี และ ลีวิน (Sears, Maccoby and Levin, 1957) ได้พบผลที่สนับสนุนข้อความดังกล่าว คือพบว่ามีความแตกต่างอย่างมีนัยสำคัญในวิธีการเลี้ยงดูของบิดามารดา ต่อเด็กที่มีลำดับการเกิดแตกต่างกัน

สำหรับความแตกต่างของลำดับการเกิดต่อการช่วยเหลือตนเองของเด็กนั้น สุรางค์ และ สุชา จันทรเอม (2517) ได้เสนอความคิดเห็นไว้ว่า ตำแหน่งในครอบครัวมีอิทธิพลต่อพัฒนาการของเด็กอย่างมาก เด็กคนที่ 2, 3 หรือ 4 จะมีพัฒนาการเร็วกว่าคนที่ 1 ทั้งนี้เพราะการเลียนแบบจากพี่ๆ ได้มาก หรืออาจเป็นเพราะลูกคนกลางมักถูกละเลยและได้รับความเอาใจใส่จากพ่อแม่น้อยกว่าลูกคนอื่นๆ จนต้องพยายามช่วยตัวเองมากกว่าบุคคลอื่นๆ (ประดินันท์ อุปรมัย, 2524) ส่วนลูกคนสุดท้าย มักจะมีพัฒนาการช้ากว่าปกติเพราะพ่อแม่เอาใจมากกว่าพี่ๆ ต้องการอะไร หรืออยากได้อะไรก็ทำให้เสร็จ ไม่ค่อยให้ช่วยตัวเอง จึงทำให้เลี้ยงไม่รู้จักโต (สุรางค์ และ สุชา จันทรเอม) แต่ในทางตรงกันข้าม ถ้าลูกคนที่เกิดลำดับท้ายๆ ที่พ่อแม่มีลูกจำนวนมาก มักได้รับการเอาใจใสน้อยลงเพราะพ่อแม่จำเป็นต้องเอาเวลาไปหารายได้มาจุนเจือครอบครัว ทำให้ต้องช่วยตัวเองให้มากขึ้น (ประดินันท์ อุปรมัย)

จากการศึกษาถึงพฤติกรรมพื้นฐาน ในการช่วยตนเองของเด็กเล็ก อายุ 2 ปี 3 เดือน ถึง 3 ปี 5 เดือน จำนวน 96 คน ในชนบทภาคเหนือและภาคตะวันออกเฉียงเหนือ โดยศิริกุล ศคินิรติศัย (2520) พบผลสนับสนุนข้อความดังกล่าว คือ ลูกคนรองสามารถช่วยเหลือตนเองในการรับประทานอาหารได้ทุกครั้งมากกว่าลูกคนโต อย่างมีนัยสำคัญทางสถิติที่ระดับ .05 และจากการศึกษาเรื่องเดียวกัน แต่เปลี่ยนกลุ่มตัวอย่างเป็นเด็กในชนบทภาคกลาง โดย สุภาพรณ เหลืองรังษี (2520) ก็พบว่า ลูกคนรองส่วนใหญ่สามารถช่วยเหลือตนเองได้ดีกว่าลูกคนโต และค่าร้อยละของลูกคนรองที่สามารถถ่ายปัสสาวะได้ด้วยตนเองทุกครั้งสูงกว่าลูกคนโตและแตกต่างกันอย่างมีนัยสำคัญทางสถิติที่ระดับ .05 นอกจากนี้ ยังพบว่า ลูกคนรองมีแนวโน้ม จะยอมช่วยตนเองทุกครั้งมากกว่าลูกคนโตในพฤติกรรมพื้นฐานทุกด้าน ได้แก่ การรับประทานอาหาร การสวมเสื้อผ้า การถอดเสื้อผ้า การขับถ่ายปัสสาวะ การถ่ายอุจจาระ ยกเว้นด้านการเคลื่อนไหว ซึ่งสอดคล้องกับการศึกษาของ มาลา วิรุณานนท์ (2515) ที่ศึกษาความสัมพันธ์ระหว่างแรงจูงใจใฝ่สัมฤทธิ์ แบบการรับรู้ และการเลี้ยงดูลูกในการฝึกให้พึ่งตนเองกับในด้านการยับยั้งการพึ่งตนเอง เปรียบเทียบเด็กในนครหลวงกับเด็กในต่างจังหวัด โดยการสัมภาษณ์มารดาของเด็กกลุ่มตัวอย่างที่เรียน ในระดับชั้นประถมศึกษาปีที่ 1 ในกรุงเทพฯ ชนบุรี และในจังหวัดพระนครศรีอยุธยา จำนวน 79 คน เมื่อทดสอบโดยไม่แยกถิ่นที่อยู่ พบว่า แม่ของลูกคนหัวปี มีพฤติกรรมในการฝึกลูกให้พึ่งตนเองน้อยกว่าแม่ของลูกคนรอง

แต่จากการศึกษาของ มธุรส วิรค้ำแหง (2515) เรื่อง ความสัมพันธ์ระหว่างแรงจูงใจใฝ่สัมฤทธิ์ การคิดแบบไม่ยึดตนเองเป็นศูนย์กลาง การอบรมเลี้ยงดูในการฝึกให้พึ่งตนเองและการยับยั้งการพึ่งตนเองของเด็กเชื้อชาติไทยและเด็กเชื้อชาติจีน ในระดับอนุบาล ที่อยู่ในนครหลวง และ กรุงเทพฯ - ชนบุรี โดยแบ่งเป็นเด็กไทยเชื้อชาติไทย 49 คน และเด็กไทยเชื้อชาติจีน 38 คน พบผลที่ไม่สอดคล้องกับงานวิจัยที่กล่าวมาแล้ว คือ มารดาในกลุ่มตัวอย่าง ทั้งแม่ไทยและแม่จีน ฝึกลูกให้พึ่งตนเองและยับยั้งการพึ่งตนเองระหว่างลูกคนแรกและคนหลังๆ ไม่แตกต่างกัน ผลการวิจัยนี้สอดคล้อง

กับงานวิจัยของ ประณต เล็กสวาสดี (2517) ที่ศึกษาถึง ความสัมพันธ์ระหว่าง การอบรมเลี้ยงดูเด็ก การฟังผู้อื่น พฤติกรรมด้านความเป็นผู้นำ และความรู้สึกรับผิดชอบ ในเด็กระดับมัธยมศึกษาปีที่ 3 เขาพบว่าเด็กที่เป็นลูกคนแรก ลูกคนรองและลูกคนสุดท้าย ได้คะแนนการฟังผู้อื่น ไม่แตกต่างกัน แต่เมื่อพิจารณาในกลุ่มย่อยที่เป็นเพศเดียวกัน พบว่าเด็กชายที่เป็นลูกคนแรก จะฟังผู้อื่นน้อยที่สุด ($P < .05$) ส่วนลูกคนรองและลูกคนสุดท้าย ได้คะแนนการฟังผู้อื่นไม่แตกต่างกัน ซึ่งตรงกับการศึกษาของ แองเกอร์ (Anger, 1963 อ้างถึงใน ประณต เล็กสวาสดี, 2517) ที่พบว่า ลูกคนแรกมีวุฒิภาวะและฟังตนเอง ได้มากที่สุด

จะเห็นว่า ลำดับการเกิด เป็นตัวแปรทางจิตวิทยาที่สำคัญตัวหนึ่งและน่าจะเป็นความจริงที่ว่า ผลจากการปฏิบัติของพ่อแม่ ที่มีต่อลูกคนโตนั้น แตกต่างไปจากลูกคนรอง (Stanley, 1959 อ้างถึงใน สุภาพรรณ เหลืองรังษี, 2520) ซึ่งน่าจะมีความสัมพันธ์กับระดับพฤติกรรมความช่วยเหลือตนเองของเด็ก ผู้วิจัยจึงต้องการศึกษา เพื่อสนับสนุนข้อค้นพบดังกล่าว และต้องการจะทราบด้วยว่า การช่วยเหลือตนเอง ระหว่างลูกคนโตและลูกคนเดี๋ยวยของครอบครัว จะมีความแตกต่างกันหรือไม่ด้วย

2. ปัจจัยด้านครอบครัว

2.1 สถานภาพทาง เศรษฐกิจและสังคมของบิดา มารดา

สำหรับการศึกษาเรื่องนี้ ผู้วิจัยมองสถานภาพทาง เศรษฐกิจและสังคมของบิดา มารดา เป็น 3 ประเด็น คือ การศึกษา สถานภาพการทำงานของบิดามารดา และรายได้ของครอบครัว ซึ่งพบว่า ในงานวิจัยทั้งต่างประเทศและในประเทศ เกี่ยวกับการอบรมเลี้ยงดูบุตรของมารดา มักไม่ได้แยกปัจจัยเหล่านี้ออกจากกันอย่างเด่นชัด แต่มักพูดไว้รวมๆ กัน

Hurlock (1984) กล่าวว่า เด็กที่มาจากกลุ่มที่มีสถานภาพทาง เศรษฐกิจและสังคมจะมีการเรียนรู้ทักษะในการช่วยเหลือตนเอง ตั้งแต่อายุน้อย มากกว่าเด็กที่มาจากพื้นฐานทาง เศรษฐกิจและสังคมสูงกว่า สิ่งนี้มีใช้เพราะว่าการมีวุฒิภาวะพร้อมแล้วที่จะ เรียนตั้งแต่เล็กๆ แต่อาจเป็นเพราะว่า บิดามารดาของเขาไม่ค่อยมีเวลาทำสิ่งเหล่านั้น ให้เด็กๆ มากกว่าบิดามารดาที่มีฐานะทาง เศรษฐกิจและสังคมดีกว่า คำเหล่านี้ได้รับการสนับสนุนจากงานวิจัย คิริกุล ศคินิรัตติชัย (2520) ที่ศึกษาพฤติกรรมพื้นฐานในการช่วยเหลือตนเองของเด็กเล็กอายุ 2 ปี 3 เดือน ถึง 3 ปี 5 เดือน จำนวน 96 คน ในภาคเหนือและภาคตะวันออกเฉียงเหนือ ซึ่งพบว่า เด็กที่มีฐานะทาง เศรษฐกิจต่ำ จะช่วยตัวเองในเรื่องของพฤติกรรมบัสสาวะและอุจจาระ สูงกว่าเด็กที่มีฐานะทาง เศรษฐกิจสูงอย่างมีนัยสำคัญทางสถิติที่ระดับ .05 และพบว่ามารดาที่มีฐานะทาง เศรษฐกิจต่ำ ก็ไม่เคยกระตุ้นให้ลูกไปบัสสาวะ มากกว่ามารดาที่มีฐานะทาง เศรษฐกิจสูง อย่างมีนัยสำคัญที่ระดับ .05 ด้วย

แต่มีการศึกษาที่คัดค้านคำกล่าวที่กล่าวมาแล้ว คือ จากการศึกษาของ สุภาพรรณ เหลืองรังษี (2520) ในเรื่องเดียวกัน แต่ได้ทำการศึกษากับกลุ่มตัวอย่างอายุเดียวกัน จำนวน 96 คน ในชนบทภาคเหนือ โดยการ ใช้แบบสอบถาม สัมภาษณ์มารดาของเด็กพบว่า เด็กจากครอบครัวฐานะ เศรษฐกิจสูง และต่ำมีความสามารถในการช่วยเหลือตนเอง ไม่แตกต่างกัน และเมื่อวิเคราะห์ถึงพฤติกรรมการขัดขืนของเด็กเมื่อแม่มาเกี่ยวข้องกับช่วยเหลือ พบว่าเด็กที่มีฐานะทาง เศรษฐกิจสูง จะยอมให้แม่เข้ามาเกี่ยวข้องกับ

พฤติกรรมกรรมการรับประทานอาหาร การถอดเสื้อผ้า และการถ่ายปัสสาวะสูงกว่าเด็กที่มีฐานะทางเศรษฐกิจต่ำกว่า แตกต่างกันอย่างมีนัยสำคัญทางสถิติ และการศึกษาของ เซียร์และคณะ (Sears and others, 1957) พบผลสอดคล้องกันคือ มารดาชั้นกรรมกรจะ เริ่มฝึกให้บุตรขับถ่ายพอกันกับมารดาชั้นกลางแต่บุตรทำได้ เรียบร้อยเร็วกว่าบุตรชนชั้นกลางประมาณ 2 เดือนครึ่ง ทั้งนี้เพราะมารดาชั้นกรรมกรใช้การทำโทษ และดูว่า ในการที่ลูกถ่ายเลอะ เทอะมากกว่ามารดาชนชั้นกลาง และถือว่าเป็นการน่าละอายถ้าบุตรหัดขับถ่ายได้ช้า และในด้านการพึ่งพาอาศัยผู้อื่น มารดาชั้นกรรมกรมีความเข้มงวดให้ลูกพึ่งตนเองมากกว่ามารดาชนชั้นกลางและ ใช้วิธีลงโทษถ้าลูกทำไม่ได้

นอกจากนี้ ยังพบผลการศึกษาที่แตกต่างกันออกไปจากการศึกษาดังกล่าวมาแล้ว ได้แก่ งานวิจัยของ มุสเซน (Mussen, 1973) พบว่า ในวัฒนธรรมอเมริกัน แม่ในชนชั้นกลาง (Middle class) ฝึกให้ลูกช่วยตัวเองเร็วกว่า แม่ในชนชั้นต่ำกว่า (Lower class) และจากงานวิจัยที่ผ่านมาของตัวเขาเอง และคณะ (Mussen, Conger and Kagan, 1969) ซึ่งพบว่า มารดาในลอนดอนที่มีฐานะทางเศรษฐกิจสูง จะฝึกการขับถ่ายให้ลูกก่อนแม่ที่มีฐานะทางเศรษฐกิจต่ำอย่างมีนัยสำคัญทางสถิติ

สำหรับปัจจัยด้านระดับการศึกษาของบิดา มารดา เซียร์ และคณะ (Sears and others, 1957) ได้ศึกษาการอบรมเลี้ยงดูบุตรของมารดาตามฐานะ เศรษฐกิจและสังคม เมื่อเปรียบเทียบ ระดับการศึกษาโดยไม่คำนึงถึงรายได้ของครอบครัว พบว่า มารดาที่มีการศึกษาสูงกว่าชั้นมัธยมศึกษาตอนปลาย จะฝึกหัดเด็กในการขับถ่ายช้ากว่ามารดาที่มีระดับการศึกษาต่ำกว่า นอกจากนี้ มารดาที่มีการศึกษาสูงกว่าชั้นมัธยมศึกษาตอนปลาย จะมีการใช้เหตุผลมาก ให้รางวัลน้อย ไม่ค่อยจู้จี้ ยอมให้บุตรพึ่งพามากกว่า และจากการศึกษาของ Bee (1978, อ้างถึงใน เขาวลัคน์ หาญวิวัฒน์, 2532) ก็พบว่า มารดาที่มีระดับการศึกษาปานกลาง (มัธยมศึกษา) จะเลี้ยงลูกแบบบังคับให้รับผิดชอบและพึ่งตนเอง ส่วนมารดาที่มีระดับการศึกษาสูง (อุดมศึกษา) มักจะใช้เวลาอยู่กับบุตรและร่วมกิจกรรมด้วย สำหรับมารดาที่มีการศึกษาดำ นิยมใช้วิธีการลงโทษทางกาย เช่น เขียนตี ผูกมัด กักขัง เพื่อแก้นิสัยต่างๆ

ส่วนงานวิจัยของ แดนซิงเจอร์ (Danzinger, 1960 อ้างถึงใน ศิริกุล ศศิณิรติศัย, 2520) ถึงการฝึกให้ลูกพึ่งตนเองตามระดับชั้นของสังคมในชเวา ประเทศอินโดนีเซีย จากการสัมภาษณ์ มารดาชาวชเวา จำนวน 60 คน โดยแบ่งแม่ออกเป็น 3 กลุ่ม ตามระดับงานอาชีพของสามี ดังนี้

- มารดาในระดับสังคมชั้นต่ำ ได้แก่ สามีมีอาชีพคนงาน นักวาดเขียน และคนส่งข่าวสาร
- มารดาในระดับสังคมชั้นกลาง ได้แก่ สามีมีอาชีพรับราชการ แต่ไม่มีปริญญา
- มารดาในระดับสังคมชั้นสูง ได้แก่ สามีมีอาชีพขั้นเทคนิค มีปริญญา เช่น หนายความ แพทย์ วิศวกร และอาจารย์ในมหาวิทยาลัย

ผลปรากฏตรงกันข้าม คือ แม่ในระดับสังคมชั้นต่ำ เน้นการฝึกให้ลูกพึ่งตนเองต่ำสุด แม่ในชนชั้นกลางไม่พบความแตกต่าง ส่วนแม่ในระดับสังคมชั้นสูง เน้นการฝึกให้ลูกพึ่งตนเองสูงสุด

ส่วนปัจจัยด้านสถานภาพการทำงาน Kagan, Kearsley และ Zelazo (1978 quoted in Hetherington and Parke, 1986) กล่าวว่า ประสบการณ์ของบิดามารดาจากนอกบ้าน โดยเฉพาะการทำงาน จะมีผลต่อวิธีการอบรมเลี้ยงดูบุตร ซึ่งจากการศึกษาของเขาพบว่า บิดามารดาในชนชั้นกลาง

มักจะยอมตามไม่ค่อยเข้มงวดในการฝึกลูก ในเรื่องการรับประทานอาหาร การเข้าห้องน้ำ เรื่องเพศ และความก้าวร้าวในระยะแรกๆ แต่เขาจะมีความคาดหวังให้ลูกมีความรับผิดชอบและมีความสำเร็จสูง ในด้านการศึกษาเล่าเรียนมากกว่า ส่วนบิดามารดาที่เป็นชนชั้นกรรมกร (Working classes) มักจะเข้มงวดในการฝึกเรื่องดังกล่าวเมื่อลูกยังเล็ก แต่จะปล่อยเมื่อลูกโตขึ้นอาจเนื่องมาจากบิดามารดาคาดหวังให้เด็กช่วยเหลือตัวเองในด้านรายได้ เนื่องจากเด็กวัยรุ่นในชนชั้นต่ำเกือบทั้งหมด จะต้องช่วยเหลือเศรษฐกิจของครอบครัวของเขา ในทางตรงกันข้าม เด็กในชนชั้นกลางโดยทั่วไปจะถูกคาดหวังให้เรียนในชั้นมหาวิทยาลัยเมื่อเขาจะย่างเข้าสู่วัยผู้ใหญ่ และจากการศึกษาของ วิลลา บินสมประสงค์ (2526) ที่ศึกษาความสัมพันธ์ระหว่างความรู้ ทักษะคิดและการปฏิบัติในเรื่องการอบรมเลี้ยงดูของมารดากับพัฒนาการของเด็กวัยเด็กตอนต้นที่วัดพัฒนาการ โดยใช้ DDST (Denver Developmental Screening Test) และสัมภาษณ์มารดาของเด็กที่มีอายุระหว่าง 1 ปี 6 เดือน ถึง 2 ปี 6 เดือน จำนวน 89 คน ที่อาศัยอยู่ในฟลตดินแดงเหล่านี้ พบว่า มารดาที่ทำงานนอกบ้าน การปฏิบัติในเรื่องการเลี้ยงดูบุตรถูกต้องมากกว่ามารดาที่ทำงานในบ้าน อย่างมีนัยสำคัญทางสถิติที่ระดับ .05 และ เมื่อพิจารณาถึงการปฏิบัติในเรื่องการเลี้ยงดูบุตรของมารดาต่อพัฒนาการของเด็ก ก็พบว่า มารดาที่ปฏิบัติถูกต้อง มีแนวโน้มมีบุตรที่มีพัฒนาการอยู่ในเกณฑ์ปกติมากกว่าแต่ไม่แตกต่างกันอย่างมีนัยสำคัญทางสถิติ

นอกจากการวิจัยเกี่ยวกับการอบรมเลี้ยงดูเด็กของครอบครัวที่มีรายได้น้อยในตัวเมือง ของ จรรยา สุวรรณทัต (2524) ที่ศึกษา มารดาที่ทำงานอาชีพเปรียบเทียบกับมารดาที่ไม่ทำงานอาชีพ รวมทั้งสิ้น 200 คน ก็พบผลสอดคล้องกันคือ แม่ที่ทำงานจะฝึกให้ลูกรับผิดชอบเร็วกว่ามารดาที่ไม่ทำงานคือ แม่ที่ทำงานจะฝึกให้ลูกรับผิดชอบ ช่วยเหลือตนเองเมื่ออายุระหว่าง 3-6 ปี ในขณะที่มารดาที่ไม่ทำงานจะฝึกให้เด็กรับผิดชอบ เมื่ออายุ 5-6 ปี

แต่จากการศึกษา เรื่องการเข้าร่วมแรงงานของสตรีและคุณภาพการเลี้ยงดูเด็กก่อนวัยเรียนของ ลัดดาวัลย์ รอดมณี (2523) พบผลตรงกันข้าม คือ เด็กที่มารดาไม่ทำงานมีพัฒนาการเร็วกว่าเด็กที่มารดาทำงานนอกบ้าน หรือทำงานในบ้าน ทั้งนี้อาจเป็นเพราะมารดาที่ไม่ทำงาน มีเวลาใกล้ชิดอยู่กับเด็กมากกว่ามารดาที่ทำงานนอกบ้าน หรือทำงานในบ้าน โดยมารดาที่ไม่ทำงาน มีการฝึกหัดให้เด็กช่วยเหลือตนเองร้อยละ 90.3 มารดาที่ทำงานนอกบ้านฝึกหัดให้เด็กช่วยเหลือตนเองร้อยละ 87.2 และมารดาที่ทำงานในบ้าน จะฝึกหัดให้ลูกช่วยเหลือตนเองร้อยละ 83.1 ซึ่งสอดคล้องกับงานวิจัยของ ยาวลักษณ์ หาญวชิรพงศ์ (2532) ที่พบว่าเด็กที่มารดาไม่ทำงาน มีคะแนนพัฒนาการด้านนิสัยส่วนบุคคลและสังคม เฉลี่ย 91.3 สูงกว่าเด็กที่มารดาทำงานนอกบ้าน หรือทำงานในบ้าน ซึ่งมีคะแนน เฉลี่ย 88.0 และ 89.3 ตามลำดับ

แต่อย่างไรก็ตาม จากการศึกษาปัจจัยที่มีผลต่อระดับพัฒนาการด้านนิสัยส่วนบุคคลและสังคมของเด็ก ซึ่งได้แก่ ความสามารถในการรับประทานอาหารเอง การถอดหรือสวมเสื้อผ้าได้เอง การช่วยทำงานบ้านง่ายๆ เป็นต้น ในเด็กอายุระหว่าง 3-4 ปี ที่อยู่ในสถานรับเลี้ยงเด็กกลางวัน เขตชุมชนแออัด กรุงเทพมหานคร จำนวน 221 คน ของ ยาวลักษณ์ หาญวชิรพงศ์ (2532) โดยวัดพัฒนาการด้านนี้ของเด็กด้วย DDST (Denver Developmental Screening Test) พบว่า

ปัจจัยด้านระดับการศึกษาของบิดา มารดา สถานภาพการทำงานของบิดามารดา และรายได้ของครอบครัว ต่อเดือน ไม่มีผลต่อระดับพัฒนาการด้านนิสัยส่วนบุคคล และสังคมของเด็กที่ระดับนัยสำคัญทางสถิติ .05

จะเห็นได้ว่า ปัจจัยด้านสถานภาพทางเศรษฐกิจและสังคม อันเป็นภูมิหลังของบิดา มารดานั้น ได้มีผู้ศึกษาถึงผลของปัจจัยเหล่านี้ ทั้งต่อพฤติกรรมการช่วยเหลือตนเองของเด็กโดยตรง และต่อวิธีการอบรมเลี้ยงดูที่บิดา มารดาในกลุ่มต่างๆ ใช้ปฏิบัติต่อเด็ก ซึ่งก็ได้ผลสอดคล้องหรือแตกต่างกันไปบ้าง เป็นที่น่าสังเกตว่า ปัจจัยด้านสถานภาพทางเศรษฐกิจและสังคมนี้อาจมิได้มีผลโดยตรงต่อพฤติกรรมการช่วยเหลือตนเองของเด็ก แต่อาจมีผลต่อวิธีการอบรมเลี้ยงดูที่พ่อแม่ปฏิบัติต่อเด็ก ซึ่งน่าจะส่งผลทางอ้อมต่อพฤติกรรมการช่วยเหลือตนเองของเด็กได้ ผู้วิจัยจึงต้องการศึกษาเพื่อสนับสนุนว่า ปัจจัยด้านนี้ จะมีผลต่อระดับพฤติกรรมการช่วยเหลือตนเองของเด็กหรือไม่

2.2 เวลาที่ใช้ดูแลบุตรใน 1 วัน

แนนซี กิปส์ (2534) กล่าวว่า สังคมที่มีแต่ความเร่งรีบ ทำให้ชีวิตในครอบครัวต้องเปลี่ยนไปด้วย ซึ่งจากการสำรวจโดยนิตยสารไทม์ และสำนักข่าว ซีเอ็นเอ็น ได้พบว่า ความรู้สึกไม่มีเวลาพอนี้ เกิดขึ้นมากกับผู้หญิงในครอบครัวที่ต้องออกทำงานหาเลี้ยงครอบครัว ทั้งสามีและภรรยา คือผู้หญิงร้อยละ 73 บ่นว่า มีเวลาว่างน้อยเกินไป ส่วนผู้ชายบ่นเช่นนี้เพียงร้อยละ 51 ซึ่งกิปส์ ได้กล่าวในบทความของเธอตอนหนึ่ง ถึงครอบครัวของ ลิน เมตโดว์ กับ ลอน ชัทแมน ที่มีบุตรชายคนหนึ่งแล้ว อายุ 4 ขวบ และต้องการจะมีบุตรอีกสักคน ว่าลอนมักบอกลิน อยู่เสมอว่า "เกือบทุกวันเราพูดกันว่า อยากรักอีกสักคน แต่เราจะเอาเวลาที่ไหนมาเลี้ยงลูก" และกิปส์ ได้ให้ความเห็นอีกว่า พ่อแม่ทุกคนรู้ว่าต้องทนรับภาระที่แสนหนัก แสนเครียดกันอย่างไร เพื่อที่จะให้อยู่รอดได้ การที่เราจะต้องรีบเร่ง ทำทุกอย่างให้เร็ว เพื่อให้ทันกับเวลานั้น อาจทำให้เราผิดปกติทางกาย หรือเกิดความเจ็บป่วยได้ เช่น การมีความเครียดสูง อาจทำให้เป็นโรคกระเพาะ โรคหัวใจ หรือบางทีอาจหันไปพึ่งสุราจนติดมันเข้า หรืออาจจะติดบุหรี่ ที่ร้ายกว่านั้นก็คือ บางคนหันไปพึ่งยาเสพติด ส่วนผลต่อจิตใจ อาจจะอยู่ลึกกว่า หรือมองไม่เห็นก็ได้ เราอาจพบว่า หลายคนโกรธง่ายกว่าเดิม สับสนวุ่นวายใจเสมอ การใช้เหตุผลเพื่อแก้ปัญหาต่างๆ ก็ทำได้ไม่ดี และผลกระทบที่เกิดแก่เด็กๆ ยิ่งมีมากกว่า

สำหรับในประเทศไทย ก็ตระหนักว่า ในปัจจุบันจำนวนแม่ที่ทำงานนอกบ้านเพื่อหารายได้ จนเจือครอบครัวที่มีรายได้น้อย นับวันจะมีมากขึ้นทุกปี ขณะเดียวกัน แม่ก็ยังจะต้องกระทำหน้าที่สำคัญในการอบรมเลี้ยงดูเด็ก หน้าที่ที่หนักทั้งในด้านการทำงาน หารายได้ และการเลี้ยงดูเด็กของแม่เหล่านี้ อาจมีผลกระทบกระเทือนต่อพัฒนาการของเด็กหลายประการด้วย (จรรยา สุวรรณทัต, 2524)

จากข้อความดังกล่าว จะเห็นว่า เวลานั้นมีบทบาทสำคัญต่อครอบครัว ที่อาจจะส่งผลต่อพัฒนาการของเด็กได้ ซึ่งจากการค้นคว้า ไม่พบว่า มีงานวิจัยที่ทำการศึกษาโดยตรงถึงเวลาที่บิดา มารดาใช้ในการดูแลบุตร ว่ามีความสัมพันธ์กับพัฒนาการด้านการช่วยเหลือตนเองของเด็กหรือไม่ แต่มักพบการศึกษาในรูปของการทำงานนอกบ้าน ซึ่งเป็นผลให้มารดาต้องใช้เวลาจำนวนมากออกไปทำงานนอกบ้าน ว่ามีผลต่อการเลี้ยงดูบุตรอย่างไร จากการศึกษาปัญหาในการเลี้ยงดูบุตรของสตรีที่ทำงานนอกบ้าน ในเขตอำเภอเมืองเชียงใหม่ จำนวน 356 คน โดย เกริกศักดิ์ บุญญาณพงศ์ (2530) พบว่า ปัญหาที่สตรี

ต้องเผชิญ ได้แก่ วิธีการเลี้ยงดูบุตร ที่ผู้เลี้ยงปฏิบัติต่อบุตรของตน เป็นผลทำให้ต้อง เปลี่ยนคนเลี้ยงบ่อย แต่ที่พบว่า บทบาทของสามีที่เปลี่ยนไปจากเดิม ได้มีส่วนช่วยให้สตรีรู้สึกว่ามีปัญหาในการเลี้ยงบุตรน้อยลง กล่าวคือ สามีจะให้ความช่วยเหลือสตรีทั้ง ในงานบ้านและการดูแลบุตร ทำให้สตรีร้อยละ 80 ของกลุ่ม ตัวอย่าง ได้มีเวลาดูแลลูก โดยเฉลี่ยวันละ 3 ชั่วโมงในวันทำงาน และ 4 ชั่วโมงในวันหยุด และ ยังส่งผลให้สตรีส่วนใหญ่ ได้ใช้เวลาดูแลลูกมากกว่าทำงานบ้าน คือ สตรีจะทำงานบ้านเฉลี่ย 1 ชั่วโมงในวันทำงาน และ 3 ชั่วโมงในวันหยุดเท่านั้น

ส่วนการศึกษา แบบฉบับการอบรมเลี้ยงดูเด็ก ที่กำลังเปลี่ยนแปลงของครอบครัวรายได้น้อย ที่อยู่ในตัวเมือง (จรรยา สุวรรณทัต, 2524) พบว่า แม่ที่ทำงานและไม่ได้ทำงานจะฝึกให้เด็กช่วยตัวเอง ตั้งแต่อายุน้อย คือ ในช่วง 0-2 ปี และ 3-4 ปี และพบว่า แม่ที่ไม่ได้ทำงานมีการดูแลควบคุมเด็กมากกว่าแม่ที่ทำงาน ซึ่งเมื่อพิจารณาถึงพฤติกรรมการอบรมเลี้ยงดูเด็กและทัศนคติต่อการอบรมเลี้ยงดูเด็กของแม่ทั้งสองกลุ่ม พบว่า มีความเกี่ยวข้องอย่างสำคัญกับจำนวนเวลา และการที่ไม่มีโอกาสเข้าถึงสื่อมวลชนชนิดต่างๆ โดยเฉพาะ วิทยุ หนังสือพิมพ์ หนังสือที่เกี่ยวกับการดูแลเลี้ยงดูเด็กและโทรทัศน์ กล่าวคือ การที่ไม่มีเวลามาก จะทำให้แม่มีโอกาสดูแลความรู้เกี่ยวกับการดูแลเลี้ยงดูเด็กมากกว่า แต่จากการศึกษาถึง ความสัมพันธ์ระหว่างความรู้ ทัศนคติ และการปฏิบัติ ในเรื่องการอบรมเลี้ยงดูของมารดา กับพัฒนาการของวัยเด็กตอนต้น โดยการสัมภาษณ์มารดา ที่มีบุตรอายุระหว่าง 1 ปี 6 เดือน ถึง 2 ปี 6 เดือน จำนวน 89 คน ที่อาศัยอยู่ในแฟลตดินแดง ของ วัลภา บินสมประสงค์ (2526) พบว่า การที่มารดามีเวลาในการดูแลเด็กใน 1 วัน มากน้อยแตกต่างกัน ไม่มีความสัมพันธ์กับการปฏิบัติในเรื่องการเลี้ยงดูของมารดาต่อเด็ก

ซึ่งจากการที่ยังไม่มีผู้ใดศึกษาถึงปัจจัยด้านนี้ ต่อพฤติกรรมความช่วยเหลือตนเองของเด็ก โดยตรง ผู้วิจัยจึงสนใจที่จะศึกษาว่า การที่บิดาและมารดา มีเวลาในการดูแลเด็ก ใกล้ชิดมากน้อยต่างกัมนั้น จะมีความสัมพันธ์กับระดับพฤติกรรมความช่วยเหลือตนเองของเด็กหรือไม่

2.3 ลักษณะครอบครัว

จิตรา วสุวานิช (2524) กล่าวถึง ลักษณะการอบรมเลี้ยงดูของบิดา มารดา ที่อยู่ในครอบครัวเดี่ยว (Nuclear family) ว่าครอบครัวลักษณะนี้ มารดาต้องออกไปทำงานนอกบ้าน เพื่อหารายได้มาพุงครอบครัว ทำให้มีผลกระทบต่อ การเลี้ยงดูเด็กมาก เด็กไม่มีโอกาสได้ใกล้ชิดกับมารดามากเท่าที่ควร ทำให้เด็กได้รับความรัก ความอบอุ่นไม่เพียงพอ ซึ่งจะมีผลต่อพัฒนาการของเด็ก ดังเช่นการศึกษาของ เกริกศักดิ์ บุญญาหงษ์ (2530) ถึงปัญหาในการเลี้ยงดูบุตร ของสตรีที่ทำงานนอกบ้าน ในเขตอำเภอเมืองเชียงใหม่ จากมารดา 356 คน ในจำนวนนี้เป็นมารดาผู้มีครอบครัวเดี่ยวแบบสังคมเมืองทั่วไป เพียงร้อยละ 47.5 ส่วนที่เหลือเป็นมารดาที่อยู่ในครอบครัวขยาย พบว่า สตรีที่อยู่ในครอบครัวเดี่ยว มีปัญหาในการเลี้ยงดูบุตรมากกว่าสตรีที่อยู่ในครอบครัวขยาย เมื่อวิเคราะห์ถึงปัญหาในการเลี้ยงดูบุตร สตรีร้อยละ 55.3 ตอบว่า ส่วนใหญ่เป็นปัญหาเกี่ยวกับแบบแผนหรือวิธีการเลี้ยงดูเด็กของผู้เลี้ยงดู เช่น ผู้เลี้ยงดูอาจจะไม่ได้ดูแลเรื่องอาหาร หรือเสื้อผ้าของเด็ก หรืออาจจะอบรมเด็กในเรื่องที่ไม่ถูกต้อง และพบอีกว่า แม้ว่าลักษณะครอบครัวขยาย ซึ่งมีญาติพี่น้อง

หรือผู้ใหญ่ มาช่วยดูแลเด็ก เมื่อมารดาไปทำงานนอกบ้าน อันเป็นการแบ่งเบาภาระในการเลี้ยงดูบุตร ให้แก่มารดาได้ แต่ก็มีมารดาจากครอบครัวขยาย ที่ทำงานนอกบ้านถึงร้อยละ 21 ที่ตอบว่า ไม่พอใจ ในการเลี้ยงดูบุตรของผู้ดูแลเด็ก เช่น การอบรมสั่งสอนเด็กเป็นต้น ซึ่งมักพบเสมอว่า ด้วยความรัก และเพราะความว่างต่อภารกิจในการหาเลี้ยงชีพ ทำให้ ปู่ ย่า ตา ยาย มักแสดงความรักต่อหลาน จนเกินพอดี ด้วยการพะเน้าพะนอเอาใจ และจัดทำทุกอย่างให้หลานด้วยตนเองเสียหมด จนนอกจาก หลาน จะไม่มีโอกาสได้เรียนรู้ที่จะมีความรับผิดชอบแล้ว บางครั้งยังทำให้หลานเอาแต่ใจตัวเอง ทำอะไร ไม่เป็น ต้องคอยพึ่งพาคนอื่นตลอดเวลา (ประดินันท์ อุปรมัย, 2524)

แต่จากการศึกษาของ เขียวลักษณ์ หาญวชิรพงศ์ (2532) ถึงปัจจัยที่มีผลต่อระดับพัฒนา การด้านนิสัยส่วนบุคคลของเด็กก่อนวัยเรียน เขตชุมชนแออัด ในกรุงเทพมหานคร จำนวน 221 คน พบว่า เด็กกลุ่มตัวอย่างที่อยู่ในครอบครัวเดี่ยวและครอบครัวขยาย ได้คะแนนเฉลี่ยของพัฒนาการด้านนี้ ใกล้เคียงกันมาก

เมื่อพบว่า ลักษณะครอบครัวมีผลต่อปัญหาในการเลี้ยงดู ซึ่งอาจมีผลต่อพัฒนาการของเด็กได้ ผู้วิจัยจึงต้องการศึกษาต่อไปเพื่อยืนยันว่า ลักษณะของครอบครัวจะมีความสัมพันธ์พฤติกรรมการช่วยเหลือ ตนเองของเด็ก หรือไม่

2.4 สัมพันธภาพระหว่างบิดาและมารดา

ความสัมพันธ์ระหว่างสามีภรรยา หรือบิดาและมารดานั้น มีผลอย่างยิ่งต่อ ภาวะจิตใจของบุคคลในครอบครัว เพราะถ้าคู่สามีภรรยามีความรักใคร่ เข้าใจซึ่งกันและกัน มีสัมพันธภาพ ที่ดีต่อกัน พยายามปรับตัวเข้าหากัน ร่วมมือร่วมใจช่วยเหลือเกื้อกูลซึ่งกันและกัน ตลอดจนรับผิดชอบและ แก้ไขปัญหาต่างๆ ภายในครอบครัวร่วมกัน ย่อมทำให้ครอบครัวนั้นมีความราบรื่น มั่นคงและดำรงอยู่ต่อไป ทำให้สมาชิกอื่นๆ ในครอบครัวก็พลอยเป็นสุขไปด้วย โดยเฉพาะบุตรจะได้รับความรัก ความอบอุ่น และเกิดความมั่นคงทางใจแต่ในทางตรงกันข้าม ถ้าสามีภรณามีสัมพันธภาพไม่ดีต่อกัน ไม่มีความรักใคร่ ปรองดอง ขาดความมั่นใจเห็นอกเห็นใจกัน ขาดความรับผิดชอบร่วมกันแล้ว ย่อมเกิดความขัดแย้งกันอยู่ เสมอ อันอาจทำให้ครอบครัวขาดความอบอุ่น โดยเฉพาะบุตร เมื่อต้องประสบกับสถานการณ์ของความ ขัดแย้งนี้อยู่เป็นประจำ ย่อมกระทบกระเทือนใจมาก (วรวิภา ลำเจียกเทศ, 2530) ซึ่งสถานการณ์ที่ ไม่มั่นคงนี้ จะ เป็นปัจจัยหนึ่งที่ทำให้เด็กมีพฤติกรรมขี้แงๆ ลงๆ เป็นสาเหตุที่ทำให้เด็กแสดงการพึ่งพามารดา มากขึ้น (Watson, 1959)

วัตสัน (Watson, 1959) กล่าวอีกว่า สภาวะอารมณ์นั้นมีอิทธิพลต่อการเรียนรู้พฤติกรรม การพึ่งพา (dependent behavior) การถอยถอนความรัก (withdrawal of love) การลงโทษเมื่อเด็กแสดงการพึ่งพาและความก้าวร้าว นั้น เป็นสิ่งบ่อนทำลายความรู้สึกมั่นคงของเด็ก ซึ่งเขาพบว่าบุคลิกภาพของมารดาและบุคลิกภาพของเด็กนั้นมีความสัมพันธ์ในเชิง เหตุและผลซึ่งกันและกัน (cause and effect relations) ในกระบวนการอบรมเลี้ยงดูเด็ก (child-rearing process) กล่าวคือ พฤติกรรมของมารดาจะมีผลต่อบุคลิกภาพของเด็ก แต่ในขณะเดียวกัน พฤติกรรมของเด็กเองก็ มีอิทธิพลต่อการแสดงออกของมารดาด้วย การที่เด็กแสดงภาวะความต้องการพึ่งพามากเกินไป อาจทำให้

มารดาที่มีความรู้สึกปฏิเสธเด็กมากขึ้น (rejective feelings) แสดงความโกรธมากขึ้น (more angry) และอาจลงโทษเด็กอย่างก้าวร้าว ซึ่งความสัมพันธ์นี้จะเกี่ยวพันกันเป็นวงกลมต่อเนื่องไปอย่างนี้ และความคับข้องใจจากประสบการณ์การถูกลงโทษนี้เอง นับเป็นตัวแปรสำคัญที่ก่อให้เกิดภาวะการพึ่งพาในวัยเด็กตอนต้น ความคับข้องใจที่เกิดขึ้นอยู่เสมอในการมีปฏิสัมพันธ์ระหว่างแม่และลูกนั้น มีความสัมพันธ์อย่างมากต่อแนวโน้มการแสดงการพึ่งพาของเด็ก ซึ่งจากการศึกษาถึงปัจจัยที่มีผลต่อระดับพัฒนาการด้านนิสัยส่วนบุคคล และสังคม อันได้แก่ การกินอาหารด้วยช้อน การถอดเสื้อผ้าได้เอง หรือการช่วยทำงานบ้านง่ายๆ ได้ ตามเกณฑ์การวัดพัฒนาการ โดย DDST (Denver Developmental Screening Test) เป็นต้น ของเด็กก่อนวัยเรียนอายุระหว่าง 3-4 ปี ที่อยู่ในสถานรับเลี้ยงเด็กกลางวัน เขตชุมชนแออัด กรุงเทพมหานคร จำนวน 221 คน ของ เขาวลัทธิ์ หาญชिरพงค์ (2532) ก็พบว่า เด็กที่มารดามีปฏิสัมพันธ์กับบุตรในทางบวก มีพัฒนาการด้านนี้เร็วกว่าเด็กที่มารดามีปฏิสัมพันธ์กับบุตร ในด้านลบอย่างมีนัยสำคัญทางสถิติที่ระดับ .01 ทั้งนี้อาจเนื่องมาจาก การตอบสนองของมารดาในทางบวกนั้น ทำให้เด็กเกิดความอบอุ่น ไว้วางใจต่อผู้ให้การเลี้ยงดู อยากอยู่ใกล้ชิด และการที่มารดาให้กำลังใจ แสดงความชื่นชมและให้คำชมเชย จะช่วยให้เด็กเกิดความมั่นใจและเกิดความพร้อมที่จะเรียนรู้ในการช่วยเหลือตนเอง

อย่างไรก็ตาม คุณภาพของสัมพันธภาพระหว่างแม่และเด็กนั้น มักได้รับอิทธิพลที่สำคัญจากสัมพันธภาพระหว่างพ่อแม่ด้วย (Dorothy, 1969) สุขภาพของเด็กทั้งกายและจิต เป็นเงาสะท้อนให้เห็นถึง ความเป็นอยู่และความสัมพันธ์ในชีวิตครอบครัวและความสัมพันธ์ในชีวิตสมรสของบิดา มารดาได้เป็นอย่างดี สาเหตุของการเกิดปัญหาในด้านความสัมพันธ์ระหว่างบิดามารดาและบุตร ก็คือ ความสัมพันธ์ระหว่างบิดามารดานั่นเอง (เสนอ อินทรสุขศรี, 2522) ซึ่ง Friedman (1986) กล่าวว่า การที่บิดา มารดาร่วมกันเลี้ยงดูบุตรและมีความรับผิดชอบต่อบุตรร่วมกันนั้น ทำให้บิดา มารดามีความรู้สึกเห็นอกเห็นใจ เข้าใจกัน นอกจากนี้ยังส่งผลถึง สัมพันธภาพที่ดีต่อกันระหว่าง มารดาและบุตรอีกด้วย ทั้งนี้เพราะมารดาที่ได้รับ ความรัก ความอบอุ่น และได้รับความช่วยเหลือ สนับสนุนในการเลี้ยงดูบุตรจากบิดาอย่างเพียงพอ จะทำให้มารดาถ่ายทอดความรัก ความอบอุ่นแก่บุตรต่อไป นั่นคือ แม้ว่ามารดาจะเป็นผู้มีบทบาทสำคัญที่สุดในการอบรมเลี้ยงดูบุตร แต่มารดาก็ยังต้องการกำลังใจ (Emotional support) จากผู้เป็นสามีด้วย (Dorothy, 1969)

ซึ่งจากการศึกษาถึงแบบฉบับการอบรมเลี้ยงดูเด็กที่กำลังเปลี่ยนแปลงไปของครอบครัวรายได้ น้อยที่อยู่ในตัวเมือง (จรรยา สุวรรณทัต, 2524) พบผลสนับสนุนคำพูดดังกล่าวคือ ถ้าผู้เป็นบิดาได้แสดงความเอาใจใส่ ให้ผู้เป็นมารดาได้ทราบว่าตนมีความสนใจ เอาใจใส่ต่อการอบรมเลี้ยงดูร่วมกันแล้ว จะทำให้ผู้เป็นภรรยาที่มีความพร้อมที่จะปรึกษาหารือกับสามี ในปัญหาต่างๆ มากขึ้น เป็นสื่อทำให้เกิดความร่วมมือในบทบาทของการเป็นผู้ให้การอบรมเลี้ยงดูเด็ก และจากการศึกษาของ Belskey, Lerner และ Spanier (1984 quoted in Mussen and others, 1990) ก็พบว่า พ่อแม่ที่มีวุฒิภาวะ และมีการปรับตัวต่อกันที่ดีนั้น จะเลี้ยงลูกอย่างอบอุ่น ละเอียดย่อน ต่อการแสดงออกของลูก และส่งเสริมให้ลูกมีอารมณ์ที่มั่นคง (Emotional security) มีความเป็นอิสระ (Independence)

และมีความสามารถทางสังคม (Social Competence) มากกว่าพ่อแม่ที่มีวุฒิภาวะไม่เหมาะสมกับวัย และปรับตัวต่อกันได้ไม่ดี

จะเห็นว่า ความสามารถที่จะปรับตัวเข้าหากันในชีวิตคู่ อันหมายถึง สัมพันธภาพระหว่าง บิดามารดานั้น มีอิทธิพลต่อการปฏิบัติของบิดามารดาต่อลูก ที่มีความสำคัญต่อพัฒนาการของลูกอย่างยิ่ง ซึ่งจากการศึกษาเรื่องเดียวกันของ เขาวลักษณะ หาญวชิรพงศ์ (2532) ก็พบว่า เด็กที่บิดามารดา มีสัมพันธภาพต่อกันในเกณฑ์ดี (ตามการประเมินของมารดา) จะมีคะแนนเฉลี่ยของพัฒนาการด้านนิสัย ส่วนบุคคลและสังคม สูงกว่า เด็กที่บิดามารดา มีสัมพันธภาพต่อกันในเกณฑ์ไม่ดี อย่างมีนัยสำคัญทาง สถิติที่ระดับ .01 ดังนั้น จะเห็นได้ว่า สัมพันธภาพระหว่างบิดามารดานั้น น่าจะเป็นปัจจัยประการหนึ่ง ที่มีความสัมพันธ์กับการที่เด็กจะช่วยเหลือตนเองได้ดี หรือไม่ดี ซึ่งในการวิจัยครั้งนี้ ผู้วิจัยได้ให้ทั้งบิดา และมารดา เป็นผู้ประเมินสัมพันธภาพของตนเอง กับอีกฝ่ายหนึ่ง เพื่อศึกษาถึงความสัมพันธ์ที่ทั้งบิดา มารดา มีต่อกันกับการช่วยเหลือตนเองของเด็กด้วย

นอกจากนี้ จิตรา วสุวานิช (2526) ยังกล่าวอีกว่า ในสภาพครอบครัวที่แตกแยก บรรยากาศของพ่อแม่ที่มีความขัดแย้ง ไม่ลงรอยกัน ทะเลาะวิวาททุบตี ทำร้ายร่างกาย กล่าวร้ายซึ่งกัน และกันอยู่เสมอ เป็นกัมมันต์ สภาพ เช่นนี้จะนำไปสู่ภาวะ เครียดและมีผลต่อการอบรมเลี้ยงดูและพัฒนาการ ของเด็ก ซึ่งงานวิจัยที่สนับสนุน คือ การศึกษาภาวะเครียดในครอบครัวกับการเลี้ยงดู ตลอดจนตัวแปร ทางสังคมที่มีผลต่อปัญหาพฤติกรรมของเด็กของ Barron และ Eorls (1984 อ้างถึงใน เขาวลักษณะ หาญวชิรพงศ์, 2532) โดยการสัมภาษณ์พ่อแม่ของเด็กที่มีอายุระหว่าง 3 ปี พบว่าภาวะ เครียดอันเกิด จากสัมพันธภาพไม่ดีระหว่างพ่อแม่ ทำให้พ่อแม่ใช้วิธีการฝึกวินัยไม่เหมาะสม เช่น การลงโทษรุนแรง ปล่อยปละละเลย ผลการวิจัยนี้ได้รับการสนับสนุนจากการวิจัยของ Crook และ Raskin (1981) ซึ่งศึกษาพ่อแม่ที่มีความเครียดเนื่องจากความขัดแย้ง จำนวน 714 คน เปรียบเทียบกับพ่อแม่ที่มีอารมณ์ ปกติ จำนวน 387 คน เพื่อศึกษาพฤติกรรมการเลี้ยงดูแบบ "ยอมรับ-ทอดทิ้ง" และแบบ "เสรี-ควบคุม" พบว่า บิดามารดาที่มีความสัมพันธ์ดีต่อกัน จะอบรมเลี้ยงดูเด็กด้วยความรักและให้เหตุผลมากกว่า ส่วน บิดามารดาที่มีความขัดแย้ง จะใช้อำนาจในการอบรมเลี้ยงดู และปล่อยปละละเลย และจากการศึกษา ของ บล็อก (Block, 1971 quoted in Keasey, 1985) ก็พบว่า ผู้ใหญ่ที่มีความสามารถ จะมาจากครอบครัวที่บิดามารดามีสัมพันธภาพต่อกันในทางบวก คือ มีบิดาที่มีความรับผิดชอบทำหน้าที่และบทบาท ของตนได้อย่างมีประสิทธิภาพ มีมารดาที่มีความสามารถในการทำหน้าที่มารดาที่ดี ด้วยท่าที่สบายๆ ซึ่ง บิดามารดาประเภทนี้ จะส่งเสริมให้ลูกของตนพัฒนาความรู้สึกรับผิดชอบและ เล่นได้อย่างอิสระโดยบิดา มารดา จะต้องมีการปฏิบัติ เรื่องการฝึกระเบียบวินัยต่อลูกตรงกัน ยอมรับให้ลูกมีส่วนร่วมในการพูดคุย สนับสนุนให้ลูก เป็นอิสระและให้ความรักต่อลูกเสมอ

ผู้วิจัยจึงคาดว่า สัมพันธภาพที่ดีและไม่ดีต่อกันของบิดาและมารดานั้น ก็น่าจะมีความสัมพันธ์ กับวิธีการอบรมเลี้ยงดูบุตรที่ทั้งคู่ เลือกใช้ว่าจะสอดคล้องกัน หรือไม่ด้วย

3. ความสอดคล้องในการอบรมเลี้ยงดูของบิดาและมารดา

สำหรับความสอดคล้องในวิธีการอบรมเลี้ยงดูนี้ ผู้วิจัยได้ให้ความหมายสำหรับ

การวิจัยว่า คือการที่บิดา และมารดา ใช้วิธีการเลี้ยงดูเด็กแบบเดียวกัน

ปัจจุบัน ค่านิยมสมัยใหม่ในสังคมที่มารดามักต้องออกไปทำงานนอกบ้าน ทำให้บิดามีบทบาทในการดูแลเด็ก และใช้เวลาเกี่ยวข้องกับลูกมากขึ้น (Dorothy, 1969) ซึ่งจากการศึกษาครอบครัวที่อยู่กันเฉพาะ พ่อ-แม่-ลูก ของสตรีที่ทำงานนอกบ้าน (เกริกศักดิ์ บุญญาพงศ์, 2530) พบว่า กว่าร้อยละ 80 ของกลุ่มตัวอย่างนี้ สามีได้เข้ามาเป็นผู้มีบทบาทในการช่วยเหลืองานบ้านด้วย ซึ่งลักษณะ เช่นนี้ เป็นแบบที่แตกต่างไปจากค่านิยมของไทยที่เคยเป็นมาในอดีต การมีบทบาทในการช่วยสตรีของสามีนี้ ไม่เฉพาะแต่งงานบ้านเท่านั้น แม้แต่ในเรื่องการเลี้ยงดูบุตร สามีร้อยละ 93.3 ก็มีบทบาทในการช่วยดูแลบุตรด้วย เช่นกัน และเมื่อถามถึงว่า สิทธิขาดในการเลี้ยงดูและอบรมเป็นของใคร ปรากฏว่า ส่วนใหญ่ทั้งสามีและภรรยา จะร่วมกันตัดสินใจเกี่ยวกับการอบรมเลี้ยงดูบุตร

แม้ว่าค่านิยมที่เปลี่ยนไป จะทำให้สามีมีส่วนช่วยแบ่งภาระของภรรยาในการเลี้ยงดูบุตรมากขึ้น แต่การเปลี่ยนแปลงสถานะใหม่ของผู้หญิง จากบทบาทของมารดาและภรรยา ในขณะเดียวกันก็เปลี่ยนบทบาทของบิดาและสามีด้วย ในขณะที่มารดาต้องเผชิญกับงานใหม่และความกดดันภายนอกบ้าน บิดาก็ต้องเผชิญกับงานใหม่และความกดดันภายในบ้านด้วย ปัญหาที่พบว่าเกิดบ่อยๆ ตามมาคือ การเปลี่ยนแปลงรูปแบบการปฏิบัติในชีวิตครอบครัว การสูญเสียมาตรฐานพฤติกรรมระหว่างคู่สมรส ทำให้เกิดความสับสน และความไม่สอดคล้องในการอบรมเลี้ยงดูเด็กได้ (Antonovic and Popovic, 1980) อันอาจส่งผลกระทบต่อพฤติกรรมของเด็ก ดังคำกล่าวของ สุรางค์ จันทน์เอม (2524) ที่ว่าความสัมพันธ์ภายในครอบครัว เป็นเครื่องกำหนดแบบแผนพฤติกรรมของเด็ก เด็กที่มีปัญหานั้น มักมาจากครอบครัวที่บิดา มารดา มีปัญหา การแสดงออกต่างๆ ของเด็กชี้ให้เห็นถึงความสัมพันธ์ของบุคคลภายในครอบครัวได้เป็นอย่างดี บิดา มารดา ที่ไม่สามารถปรับตัวให้เข้ากับชีวิตแต่งงานได้ดี มักจะมีพฤติกรรมที่เป็นปัญหามาก เด็กก็เช่นเดียวกัน เด็กที่มีปัญหาทางด้านการกิน การนอน มักจะมาจากครอบครัวที่บิดา มารดา มีความขัดแย้งในการอบรมบุตร

ดังนั้นการที่บิดา มารดา มีความขัดแย้ง หรือมีความไม่สอดคล้องในการอบรมเลี้ยงดูบุตรนี้อาจก่อให้เกิดความสับสนต่อเด็กได้ ผู้วิจัยจึงสนใจศึกษาถึงปัจจัยตัวนี้ว่า มีผลต่อระดับพฤติกรรม การช่วยเหลือตนเองของเด็กหรือไม่

การอบรมเลี้ยงดูกับพฤติกรรมช่วยเหลือตนเองของเด็ก

ในการอบรมเลี้ยงดูเด็ก มารดาจะเป็นผู้มีอิทธิพลและมีความสำคัญต่อเด็กมากที่สุด เพราะมารดาเป็นตัวแทนของสังคมคนแรกที่เด็กรู้จัก และยังเป็นผู้ที่อยู่ใกล้ชิด ดูแลและตอบสนองความต้องการพื้นฐานของเด็กในช่วงแรกของชีวิต โดยเฉพาะอย่างยิ่งระหว่างอายุ 2-3 ปี ซึ่งเป็นระยะสำคัญในการวางพื้นฐานของบุคลิกภาพ ปฏิสัมพันธ์ระหว่างแม่กับเด็กจึงมีความสำคัญอย่างยิ่งต่อการกำหนดบุคลิกภาพในวัยต่อมา การที่เด็กจะเติบโตเป็นผู้ใหญ่ที่มีคุณภาพและประสิทธิภาพเพียงใดนั้น วิธีการที่แม่ปฏิบัติต่อเด็กจะมีส่วนช่วยสนับสนุนหรือส่งเสริมให้เด็กมีลักษณะตามที่ต้องการ และในขณะเดียวกันก็อาจ

เป็นอุปสรรคต่อพัฒนาการของเด็กด้วย ทั้งนี้ขึ้นอยู่กับวิธีการต่างๆ ที่แม่ใช้ปฏิบัติต่อเด็ก (จิราภรณ์ อารยะรังษิณี, 2533) แม่จึงเป็นผู้มีบทบาทสำคัญในการช่วยให้เด็กปรับตัวเข้ากับสภาพแวดล้อมและสังคมภายนอกได้ การอบรมเลี้ยงดูเด็กในช่วงนี้จึงเป็นการเน้นให้เด็กช่วยเหลือตัวเองได้ รู้จักระเบียบกฎเกณฑ์ของสังคม เพื่อให้เด็กมีความพร้อมที่จะเข้าไปอยู่สังคมภายนอกได้ (พยอม อิงคตานุวัฒน์, 2524)

ซึ่ง แม็คแคนเลส (Mc candleless, 1963) ได้เสนอแนวทางที่ควรฝึกการเรียนรู้ที่จะพึ่งตนเองของเด็ก โดยถือแนวปฏิบัติ 5 ประการดังกล่าวต่อไปนี้

1. ควรลดรางวัลแบบที่เคยให้กับเด็กในสมัยเมื่อยังเป็นเด็กเล็กให้น้อยลง
2. ควรลดการแสดงความรักด้วยการให้เด็กพึ่งพาให้น้อยลง
3. พ่อแม่ต้องเปลี่ยนแปลงการให้รางวัลเมื่อเด็กขอพึ่งพาไป เป็นการให้รางวัลเมื่อเด็กแสดงการพึ่งตนเองได้ แต่ในขณะเดียวกันต้องสนองความต้องการการพึ่งพาของเด็กบ้างอย่างค่อยเป็นค่อยไป ไม่ตัดรอนเสียโดยสิ้นเชิง
4. ฝึกให้รู้จักคบเพื่อนและชี้ให้เห็นคุณค่าของการมีเพื่อน
5. เมื่อเด็กมีพัฒนาการของร่างกายเพิ่มขึ้น พ่อแม่ต้องฝึกฝนและเปิดโอกาสให้ลูกได้เรียนรู้ที่จะกระทำสิ่งต่างๆ ให้สำเร็จด้วยตัวของตัวเอง ชี้ให้เห็นความไม่สะดวกและความไม่แน่นอนในการคอยพึ่งผู้อื่น

ในเรื่องการฝึกให้เด็กรู้จักพึ่งตนเองนี้ เซียร์ และคณะ (Sears and others, 1957) กล่าวว่า ควรใช้วิธีพ้อนพันให้เด็กทำในสิ่งที่ต้องการจะทำและพอทำได้เอง ควรยอมรับการกระทำของเด็ก การขัดขวางไม่ให้เด็กทำอะไรด้วยตนเอง เป็นการบั่นทอนการช่วยตนเองของเด็ก และเขาได้เสนอเพิ่มเติมอีกว่า แม่ที่ดีควรใช้วิธีแนะนำเพราะในบางขณะเด็กอาจเกิดความวิตกกังวลว่าจะประพฤติดังไรดี เด็กจะทำการต่างๆ ได้ถ้าเขาไม่เกิดความวิตกกังวลเสียก่อน และแม้ว่าเด็กในวัยนี้ จะพยายามทำอะไรด้วยตนเอง แต่ในบางครั้งเขาก็ยังต้องการให้มารดาเอาใจใส่ จึงแสดงว่าทำอะไรไม่ได้เพื่อให้มารดาสนใจ การที่บุตรพึ่งตนเองได้แล้วกลับมากำเป็นพึ่งตนเองไม่ได้เพราะกลัวว่า ถ้าตนทำอะไรได้เอง มารดาก็จะละทิ้งไปทำให้สูญเสียความรักของมารดา เด็กจึงพยายามทำความมั่นใจให้กับตนเองโดยวิธีทดลองความรักของมารดา และถ้าเด็กได้รับการตอบสนองด้วยดี เด็กก็จะเข้าใจว่ามารดายังรักตนอยู่และมีความอบอุ่นใจที่จะกระทำสิ่งต่างๆ ที่ตนพอจะทำได้ด้วยความมั่นใจต่อไป ซึ่ง เซียร์ได้เสนอแนวทางการฝึกหัดบุตร ให้รู้จักพึ่งตนเองของมารดาชาวอเมริกันไว้ 3 ประการ คือ

1. ใช้วิธีพ้อนพันให้เด็กทำในสิ่งที่เขาต้องการจะทำ และพอทำได้เอง
2. ใช้วิธีให้รางวัล โดยให้ความสนใจช่วยเหลือในสิ่งที่เด็กกระทำ
3. ใช้วิธีลงโทษ โดยดูว่าและใช้ให้ทำในสิ่งที่เด็กพอจะทำได้

มัสเซน และคณะ (Mussen and others, 1969) ได้กล่าวสนับสนุนว่าการที่เด็กจะสามารถพึ่งตนเองได้ดีเพียงใด ย่อมขึ้นอยู่กับสัมพันธภาพระหว่างแม่กับลูก คือ ขึ้นอยู่กับว่ามารดาใช้อำนาจควบคุมบังคับ หรือเปิดโอกาสให้ลูกเป็นอิสระ แม่ที่ฝึกให้ลูกมีความเป็นตัวของตัวเองหรือหัด

ให้กระทำการต่างๆ ได้สำเร็จมากขึ้นตามอายุ ในขณะที่เดียวกัน มารดาที่ยังคงสนใจที่จะรับผิดชอบเกี่ยวกับการตัดสินใจบางอย่างของลูก การกระทำเช่นนี้สามารถปลูกฝังทั้งความรับผิดชอบและการพึ่งตนเองให้กับลูกได้ ส่วนการใช้อำนาจเด็ดขาด ปกครองอย่างเข้มงวด ไม่เปิดโอกาสให้เด็กได้เรียนรู้การพึ่งตนเอง มีความเป็นตัวของตัวเอง มารดาประเภทนี้จะไม่สามารถปลูกฝังลูกให้มีความรับผิดชอบและรู้จักพึ่งตนเองได้เลย

Bandura และ Walter (1971) ซึ่งสนใจศึกษาถึง ภาวะการพึ่งพาของเด็ควัยรุ่น รายงานว่า มารดาของเด็ควัยรุ่นที่ไม่ก้าวร้าวผู้ที่มีความสัมพันธ์กับภาวะความพึ่งพาสูงจะมีความอบอุ่นมากกว่ามารดาของเด็กชายวัยรุ่น ที่มีความก้าวร้าวและไม่พึ่งพา ส่วนบิดาของเด็กที่มีลักษณะพึ่งพาสูงจะเป็นทั้งคนที่มีความอบอุ่นและแสดงความรักกับลูกมากกว่าบิดาของเด็กในกลุ่มที่มีภาวะการพึ่งพาดต่ำกว่ายิ่งกว่านั้น ในการวิเคราะห์ความสัมพันธ์ของข้อมูลจากครอบครัวของเด็กที่ก้าวร้าวและถูกห้ามชี้ให้เห็นว่า พ่อแม่ผู้ซึ่งอบอุ่น แสดงความรัก ให้อาหารเมื่อลูกพึ่งพา และมีเวลาในการดูแลลูกเป็นอย่างดี จะมีลูกที่มีแนวโน้มที่มีพฤติกรรมพึ่งพาสูง

ส่วน Heathers (1953 quoted in Bandura and Walter, 1971) ได้ศึกษาพฤติกรรมพึ่งพาของเด็กอายุ 6-12 ปี โดยเอาผ้าผูกตาเด็ก แล้วให้เด็กเดินไปบนแผ่นกระดานแคบๆ ซึ่งผูกไว้ด้วยสปริง 2 ด้าน ซึ่งสูงจากพื้นประมาณ 8 นิ้ว โดยให้เด็กยืนอยู่บนปลายด้านหนึ่งของไม้กระดาน และผู้ทดลองจะจับหลังมือของเด็กเอาไว้ เพื่อดูว่าเด็กจะยอมรับหรือปฏิเสธความช่วยเหลือที่เสนอให้ แล้ววัดการฝึกหัดที่พ่อแม่ใช้กับลูก โดยนำมาสัมพันธ์กับความสามารถของเด็ก ผลการวิเคราะห์พบว่า เด็กที่ยอมรับความช่วยเหลือโดยจับมือของผู้ทดลอง ตั้งแต่เริ่มเดินบนแผ่นกระดานมีแนวโน้มมีพ่อแม่ที่เป็นผู้ที่สนับสนุนให้ลูกพึ่งพิงผู้อื่นมากกว่าที่จะช่วยเหลือให้ลูกดูแลตัวเอง และจะนำให้เด็กของเขามีการพัฒนาทักษะที่เหมาะสมกับอายุล่าช้าไปด้วย

นอกจากนี้ ในการศึกษาเกี่ยวกับการเลี้ยงดูเด็คนั้น ได้มีการศึกษาข้ามวัฒนธรรมไว้มาก เพราะสภาพวัฒนธรรมสิ่งแวดล้อมที่ต่างกัน อาจทำให้เด็กมีพฤติกรรมที่แตกต่างกันออกไป ซึ่งในปี ค.ศ. 1954 นักสังคมศาสตร์จากมหาวิทยาลัยฮาร์วาร์ด (Harvard) เยล (Yale) และ คอร์เนล (Cornell) จึงศึกษาถึงแบบแผนการเลี้ยงดูเด็กข้ามวัฒนธรรม (รวมทั้งความแตกต่างในด้านบุคลิกภาพด้วย) ผู้นำในโครงการนี้คือ ไวท์ดิง และ ไชล์ด (Whiting, 1963) ศึกษาในเขตชนบทของ 6 ประเทศ ได้แก่ ญี่ปุ่น ฟิลิปินส์ อเมริกา เคนยา อินเดีย และ เม็กซิโก

โดยคณะวิจัยชุดนี้มีความเชื่อว่า แบบแผนการเลี้ยงดูที่ต่างกัน ย่อมนำไปสู่บุคลิกภาพที่แตกต่างกัน ซึ่งมีผลสู่วัยผู้ใหญ่ด้วย ในการศึกษาครั้งนี้ ได้ส่งผู้วิจัยเข้าไปศึกษาแห่งละ 2 คนโดยใช้กลุ่มตัวอย่างแหล่งละ 24 คน ซึ่งอยู่ในช่วงอายุ 3-10 ปี วิธีการเก็บข้อมูล ใช้วิธีการสัมภาษณ์แม่ การสังเกตพฤติกรรมตรง และจากการใช้เครื่องมือทดสอบทางจิตวิทยาหลายแบบ เพื่อที่จะดูสัมพันธภาพ 3 และการเลี้ยงดูของแม่ที่มีต่อลูก ซึ่งจะขอล่าวรายละเอียดเฉพาะการอบรมเลี้ยงดูเด็กในด้านการรับประทานอาหาร การทำความสะอาดร่างกาย และแต่งตัวและการขับถ่ายของมารดาใน 3 ประเทศแรก ได้แก่ ญี่ปุ่น ฟิลิปินส์ และอเมริกา

การศึกษาในประเทศญี่ปุ่น

ในปี ค.ศ. 1963 มาร์เรทส์กี (Maretzki, 1963) ได้ศึกษาที่หมู่บ้านโอกินาวา (Okinawan Village) ในตำบล (Taira) พบว่า ในสังคมนี้ พ่อแม่เห็นว่าทารกยังไม่มีความสามารถในการช่วยตนเอง หรือในการเรียนรู้จนกว่าจะมีอายุได้ 6 ขวบ ช่วงนั้นเด็กจะมีพฤติกรรมแบบตามใจตัวเอง ไม่มีความสามารถควบคุมตนเองได้ แต่เมื่อเริ่มเข้าเรียนบิดามารดาจะเริ่มคาดหวังให้เด็กมีการตอบสนองแบบผู้ใหญ่ แต่มารดาบางคนก็ยังคงแสดงพฤติกรรมปกป้องลูกอยู่มาก จนเมื่อเด็กอายุได้ 5 ขวบ พ่อแม่จะเริ่มคาดหวังให้เด็กได้แสดงพฤติกรรมอิสระต่อมาเด็กก็จะค่อยๆ เข้าสู่สภาพที่เรียนรู้ได้ และการลงโทษก็จะเริ่มมีในวัยนี้ พฤติกรรมพื้นฐานของเด็กชาวญี่ปุ่น กล่าวได้เป็นลักษณะต่าง ๆ ดังนี้

1. การรับประทานอาหาร เมื่อเด็กอายุ 2 ขวบ แม่จะฝึกให้ลูกรับประทานอาหารด้วยตนเอง ถึงแม้จะมีหกบ้างแม่ก็จะไม่ดุว่า และสมาชิกในบ้านจะช่วยกันกระตุ้นให้เด็กกินข้าวให้เรียบร้อยโดยไม่มีการดุลงโทษ เด็กจะใช้ตะเกียบโดยผู้ใหญ่จะวางตะเกียบลงในมือเด็ก จับมือเด็กให้จับตะเกียบให้ถูกวิธีและจะช่วยจนกระทั่งเด็กมีความต้องการ เป็นอิสระจะทำด้วยตนเอง ผู้ใหญ่จะปล่อยให้เด็กทำเอง เมื่อเด็กชำนาญขึ้น

2. การแต่งกาย ในบ้านที่มีญาติที่โตกว่า เด็กจะถูกตามใจมาก และจะได้รับความช่วยเหลือในด้านการแต่งกาย ทำให้เด็กมีนิสัยพึ่งพาแบบเด็กเล็กๆ แม้ว่าอายุจะได้ 4-5 ปีแล้วก็ตามติดกับลูกคนโตในบ้านที่ไม่มีญาติผู้ใหญ่ จะถูกฝึกให้สามารถทำสิ่งต่างๆ ด้วยตนเอง ได้ดีกว่า

3. การขับถ่าย เด็กในวัยก่อนเข้าโรงเรียน เริ่มเรียนรู้ที่จะควบคุมกล้ามเนื้อขับถ่าย และเด็กจะไม่สวมกางเกงจนกว่าจะควบคุมการขับถ่ายได้ โดยปกติจะอยู่ในอายุประมาณ 4 ขวบ ส่วนในเด็กเล็กจะขับถ่ายทั่วไป เมื่อแม่เห็นก็ทำความสะอาดให้ สำหรับการแต่งกาย เด็กหญิงที่ยังควบคุมการขับถ่ายไม่ได้ จะใส่เสื้อยาว ส่วนเด็กชาย จะใส่เสื้อสั้นหรือกิโมโน

4. การทำความสะอาด ในบ้านที่มีญาติผู้ใหญ่หลายๆ ก็มักจะช่วยเหลือเด็กในเรื่องการทำ ความสะอาด การอาบน้ำ ทำให้เด็กมีนิสัยการพึ่งพามาก

การศึกษาในประเทศฟิลิปปินส์

ไนเด็กเกอร์ (Nydegger, 1963) ได้ศึกษาที่ตารอง (Tarong) ในฟิลิปปินส์ พบว่า สังคมที่นั่นแม้ว่าเด็กจะโตถึง 2 หรือ 3 ขวบแล้วก็ตาม พ่อแม่ก็ยังมองว่าลูกนั้นยังเป็นเด็กเล็กที่ช่วยเหลือตนเองไม่ได้ เด็กชายเริ่มมีการเรียนรู้ได้เมื่ออายุ 4 ขวบ โดยจะเรียนรู้ได้จากการถูกออกคำสั่งให้ฝึกหัด อย่างไรก็ตาม การฝึกกระเปียบวินัยในระดับอายุนี้ พ่อแม่จะใช้การดุชดุดาเมื่อเด็กทำไม่ได้ เมื่อเด็กทำสิ่งต่างๆ ได้แล้ว ก็เริ่มที่จะเข้าโรงเรียนได้ซึ่งเป็นสัญลักษณ์ว่าเขาได้เข้าสู่ระดับวุฒิภาวะใหม่แล้ว และไนเด็กเกอร์ ได้กล่าวถึงพฤติกรรมพื้นฐานของเด็กดังนี้

1. การรับประทานอาหาร ช่วงระหว่าง 1 ถึง 2 ปี แม่จะคดข้าวใส่ชาม ให้ลูกพยายามป้อนตัวเองโดยอาจนั่งตักผู้ใหญ่ก่อน ซึ่งต้องใช้เวลามากกว่าที่ลูกจะทานข้าวเองได้

เรียบร้อยก็ตกในราวอายุ 3 ปี

2. การแต่งตัว เมื่อรู้จักขยับถ่ายแล้ว เด็กชายจะเริ่มใส่กางเกงขาสั้นแต่เด็กหญิงจะยังไม่สวมกางเกงในไปอีกประมาณ 1 หรือ 2 ปี เนื่องจากเสื้อผ้าของเด็กหญิงยาวพอที่จะคลุมได้มิดชิด โดยเด็กหญิงจะถูกฝึกให้นั่งขาชิดกัน ซึ่งก็จะทำได้ดีเมื่ออายุ 4 ถึง 5 ปี

3. การขยับถ่าย ปกติจะฝึกประมาณอายุ 1 ขวบครึ่ง เมื่อเด็กสามารถเข้าใจคำสั่งและเมื่อเด็กเริ่มเดินได้ แม่จะพาไปยังห้องน้ำภายในบ้านและจะถูกดุเมื่อถ่ายเลอะเทอะ ต่อมาเมื่อเด็กสามารถปลดกระดุมชุดตัวเองได้ เด็กก็จะสามารถถ่ายปัสสาวะเองได้อย่างเรียบร้อย อย่างช้าที่สุดก็ประมาณ 3 ขวบ หลังจากนั้นเด็กจะถูกกระตุ้นให้ไปถ่ายนอกบ้าน สำหรับการฝึกการถ่ายอุจจาระเด็กจะถูกกระตุ้นให้ไปถ่ายนอกบ้าน ตั้งแต่ 2 ขวบ การฝึกอย่างช้าที่สุดจะทำได้เมื่ออายุ 4 ขวบ การฝึกทั้ง 2 อย่างไม่มีการต่อต้านจากเด็ก

การศึกษาในประเทศอเมริกา

พิสเซอร์ (Pischer, 1963) ศึกษาที่ ออร์ชาร์ด ทาวน์ (Orchard Town)

ในอเมริกา พบว่า พฤติกรรมของแม่จะเปลี่ยนจากการดูแลมาสู่การฝึกหัดและการควบคุม ในช่วงนี้แม่จะเป็นบุคคลที่สำคัญที่สุดในชีวิตของเด็กในการรับผิดชอบ ทั้งในด้านการเป็นอยู่ ทางร่างกาย จิตใจ และสังคม แม่จะมีลักษณะแนะนำ ออกคำสั่ง หรือใช้ระเบียบวินัยมากกว่าการช่วยเหลือ และพบว่าแม้มีความสัมพันธ์ต่อลูกทางลบมากเท่าใด ลูกก็จะมี การโต้ตอบด้านลบมากขึ้นเท่านั้น บิดามารดาชอบที่จะปลุกดันลูกผู้ชายในการกระทำต่างๆ มากกว่าลูกผู้หญิง และในตอนแรก เด็กจะตอบสนองต่อระเบียบที่เข้มงวด ด้วยการดื้อดึงและรุนแรงทางอารมณ์ สำหรับพฤติกรรมพื้นฐานแต่ละลักษณะมีดังนี้

1. ด้านการรับประทานอาหาร หลังเกิดแม่จะป้อนเด็กด้วยช้อน แต่เมื่อเด็กพร้อมก็จะลองให้เด็กถือช้อนเล่นก่อน และเมื่อเด็กเริ่มใช้ช้อนตักอาหารแม่ก็จะช่วยจับมือให้ ต่อมาก็จะค่อยๆ ให้เด็กพยายามป้อนตัวเอง

2. การแต่งตัว การช่วยเหลือตนเองของเด็กแต่ละคน ต่างกันออกไป เพราะแม่แต่ละคนที่มีความสามารถ บางครั้งก็ต้องการความช่วยเหลือจากมารดา มารดาบางคนก็ชอบที่จะให้ลูกสามารถทำได้ด้วยตัวเอง แต่บางคนก็ชอบที่จะช่วยเหลือลูก เด็กชายจะเริ่มแต่งตัวเอง เมื่ออายุ 1 1/2 - 2 ขวบ อย่างช้าที่ทำได้คือ 6 ขวบ เด็กหญิงส่วนใหญ่จะเริ่มแต่งตัวเองและมีความรับผิดชอบเร็วกว่าเด็กชาย และแม่จะลงโทษอย่างรุนแรงเมื่อลูกแสดงพฤติกรรมไม่เหมาะสม เช่น ถอดเสื้อผ้าเดินนอกบ้าน เป็นต้น

3. การขยับถ่าย หลังจากการหย่านม เด็กก็พร้อมที่จะฝึกการขยับถ่ายโดยพยายามให้เด็กเข้าใจถึงวิธีการปฏิบัติ เช่น จะต้องนั่งที่กระโถน หรือส้วม และให้เป็นเวลา แม่จะไม่บังคับลูกเกินไป เพราะจะทำให้เกิดการต่อต้าน และในลูกคนรองๆ แม่จะลดความเข้มงวดลง เด็กหญิงจะมีช่วงการฝึกอยู่ระหว่าง 2 - 2 1/2 ขวบ ส่วนในเด็กชายจะอยู่ในช่วงตั้งแต่ 11 เดือน - 5 ขวบ เด็กก่อนเข้าเรียนบางคนอาจเรียกแม่เข้ามาทำความสะอาดให้ทุกๆ ที่เขาสามารถทำได้เอง

4. การล้างมือ แม่จะสอนให้ลูกเข้าไปล้างมือในห้องน้ำและก็จะคอยอยู่ข้างนอก ไม่เข้า

ไปยัง เกี่ยวช่วยเหลือ

สำหรับในประเทศไทย ก็ได้มีการศึกษาถึงอิทธิพลของสังคมต่อพัฒนาการของเด็กโดยศึกษาถึงการเลี้ยงดูและอบรมเด็กวัยก่อนเข้าเรียน ในชนบทภาคกลาง ภาคเหนือ และภาคตะวันออกเฉียงเหนือ (ละม้ายมาศ ศรทัตต์ และ จรรยา สุวรรณทัต, 2510 , จรรยา สุวรรณทัต และคณะ, 2513) พบว่า มารดาของกลุ่มตัวอย่างจะเริ่มฝึกให้ลูกทำกิจวัตรประจำวันต่างๆ เช่น การรับประทานอาหาร การทำความสะอาดร่างกาย และการแต่งตัวเป็นต้น เมื่อเด็กอายุประมาณ 3 ขวบ ทั้งนี้เพื่อเป็นการแบ่งเบาภาระของตน ซึ่งจากการสัมภาษณ์และสังเกต ปรากฏว่า แม่ส่วนมากใช้วิธีฝึกให้เด็กเลียนแบบโดยผู้ใหญ่เป็นผู้ทำให้ดูเป็นตัวอย่างไปพร้อมกัน และพบว่าการฝึกหัดของมารดาจะเป็นไปอย่างอ้อมอ้อม แต่จะลดความอ้อมช่อมลงเมื่อเด็กมีอายุใกล้วัยเข้าโรงเรียน (6 ขวบ) ซึ่งมารดาส่วนใหญ่เห็นว่าควรฝึกให้ทั้ง เด็กชายและ เด็กหญิงสามารถช่วยเหลือตนเองได้ในเรื่อง การรับประทานอาหารก่อน รองลงมาคือ การอาบน้ำ และแต่งตัว การที่มารดาต้องการให้เด็กช่วยตนเองในเรื่องการกินก่อนนั้น เพราะมารดามีความจำเป็นจะต้องออกไปทำงานนอกบ้านตอนกลางวัน และ เด็กกำลังอยู่ในระยะ เต็มโต ย่อมมีความต้องการ ในการรับประทานอาหารอยู่มาก การที่เด็กช่วยตนเองด้านนี้ ได้ทำให้มารดาไม่ต้องคอยกังวล เป็นห่วง ในเรื่องนี้

จากการศึกษาถึง แบบฉบับการอบรมเลี้ยงดูเด็กที่กำลังเปลี่ยนแปลงของครอบครัวรายได้น้อย ที่อยู่ในตัวเมืองของ จรรยา สุวรรณทัต (2524) โดยพิจารณา แบบฉบับการอบรมเลี้ยงดูแยกตามสถานภาพการทำงานของแม่ พบผลคล้ายคลึงกันคือ แม่ทั้งสองกลุ่มฝึกลูกให้รู้จักช่วยตนเองตั้งแต่อายุยังน้อย คือในช่วง 0 - 2 ปี และ 3 - 4 ปี ซึ่งแม่ที่ไม่ทำงานจะมีการดูแลควบคุมเด็กมากกว่าแม่ที่ทำงาน สำหรับในเรื่องการขับถ่าย แม่ทั้งสองจะฝึกลูกในช่วงอายุ 6 เดือน ถึง 1 ปี ใช้ความอ้อมอ้อมช่วยในการฝึก เด็กจึงแสดงการตอบสนองการฝึกด้านต่างๆ ด้วยดี แต่ถ้าเด็กตอบสนองการฝึกในด้านไม่ดี แม่ส่วนใหญ่จะใช้การลงโทษทางกาย และมีข้อนำสังเกตจากการค้นพบว่า แม่ที่ทำงานจะปล่อยให้เด็กดูแลสิ่งต่างๆ มากกว่าแม่ที่ไม่ทำงาน แม่ที่ทำงานจะใช้วิธีการสอนโดยตรงและใช้แรงเสริมในการฝึกเด็กมากกว่า ในการปฏิบัติของแม่ที่มีต่อพฤติกรรมของลูก ซึ่งแสดงออกในด้านที่พึงปรารถนาที่ดีหรือไม่พึงปรารถนาที่ดี พบว่า แม่ทั้งสองกลุ่มปฏิบัติตัวคล้ายๆ กันคือ เมื่อเด็กแสดงพฤติกรรมที่พึงปรารถนา แม่จะใช้วิธี เสริมแรงพฤติกรรม ด้วยการชมเชย หรือให้รางวัล หรือแสดงอาการเฉยๆ ส่วนเมื่อเด็กแสดงพฤติกรรมที่ไม่พึงปรารถนา แม่จะปฏิบัติต่อลูกอย่างรุนแรง ด้วยการดุว่า และลงโทษทางกาย โดยจะใช้การไต่ถามถึง เหตุผลน้อยที่สุด

ส่วน ศรีสวัสดิ์ ชลวิสุทธิ (2505) ได้ทำการศึกษาเรื่องการอบรมเลี้ยงดูเด็กในครอบครัวที่มีฐานะทางเศรษฐกิจสังคมระดับกลาง ในจังหวัดพระนคร และธนบุรี โดยแบ่งมารดาในกลุ่มตัวอย่าง 30 คน ออกเป็น 2 กลุ่ม คือ กลุ่มแรกเป็นมารดาที่มีฐานะทางเศรษฐกิจและสังคมระดับกลางชั้นสูง (Upper-middle) จำนวน 6 คน และมารดาที่มีฐานะทางเศรษฐกิจและสังคมระดับกลางชั้นต่ำ (Lower-middle) จำนวน 24 คน แล้วสัมภาษณ์มารดาถึงวิธีการอบรมเลี้ยงดูเด็ก ผลปรากฏว่า แม่ระดับกลางชั้นสูงฝึกให้ลูกขับถ่ายตั้งแต่ลูกยังนั่งไม่ได้ โดยการจับให้นั่งกระโถนทุกๆ เข้า แม่ระดับกลาง

ขั้นต่ำส่วนใหญ่เริ่มฝึกให้ลูกขับถ่าย เมื่อลูกสามารถนั่งได้แล้ว เด็กส่วนมากควบคุมการขับถ่ายได้ เมื่อประมาณ อายุ 2-4 ขวบ ในด้านการฝึกให้ช่วยตนเองนั้น มารดาาระดับกลางชั้นสูง ใช้วิธี ให้เด็กทำในสิ่งที่เขาทำ ได้เอง และให้ความช่วยเหลือภายหลัง ส่วนมารดาาระดับกลางขั้นต่ำ ใช้วิธีสอนให้เด็กทำด้วยตนเอง โดย ที่เด็กระดับกลางขั้นต่ำ จะสามารถช่วยตนเองในกิจวัตรประจำวันเร็วกว่าเด็กระดับกลางชั้นสูง คือ สามารถ รับประทานอาหารเองได้เมื่ออายุ 3 ขวบ และสามารถอาบน้ำแต่งตัวเองได้ เมื่ออายุ 5 ขวบ ส่วนเด็กระดับกลางชั้นสูง สามารถรับประทานอาหารได้เองเมื่ออายุ 5 ขวบ และเด็กหญิงจะอาบน้ำ แต่งตัวเองได้ในอายุช่วงนี้ แต่เด็กชายทำได้ช้ากว่า

และจากการศึกษาถึงความสัมพันธ์ระหว่าง การอบรมเลี้ยงดูเด็ก การพึงพู่่นพฤติกรรมด้าน ความเป็นผู้นำ และความรู้สึกรับผิดชอบ ในเด็กมัธยมศึกษาปีที่ 3 ของ ประณต เล็กสวาสดี (2517) พบว่า เด็กที่ได้รับความรักน้อยควบคุมมากจะได้คะแนนการพึงพู่่นมากที่สุด แต่เมื่อพิจารณาถึงผลด้านใหญ่ๆ ของการให้ความรัก หรือการควบคุมอย่างใดอย่างหนึ่ง กลับพบว่า เด็กที่ได้รับความรักมากหรือน้อย มีการ พึงพู่่นไม่ต่างกัน แต่เด็กที่ถูกควบคุมมาก จะมีการพึงพู่่นมากกว่าเด็กที่ได้รับการควบคุมน้อย แสดงให้ เห็นว่าการควบคุมมีผลต่อการพึงพาของ เด็กซึ่งอาจเป็น ไปได้ว่า การควบคุมน้อยมีผลทำให้เด็กเป็นตัวของตัวเองมากขึ้นนั่นเอง

นอกจากนี้ เขียวลักษณ์ หาญวชิรพงศ์ (2532) ได้ศึกษาถึงปัจจัยที่มีผลต่อระดับพัฒนาการ ด้านนิสัยส่วนบุคคลและสังคมของเด็กก่อนวัยเรียน เขตชุมชนแออัด กรุงเทพมหานคร จำนวน 221 คน พบว่า ลักษณะการอบรมเลี้ยงดูมีผลต่อระดับพัฒนาการด้านนิสัยส่วนบุคคล และสังคมของเด็ก อย่างมีนัย สำคัญทางสถิติที่ระดับ .01 โดยที่การอบรมเลี้ยงดูแบบประชาธิปไตย จะทำให้เด็กมีพัฒนาการด้านนี้ เร็วกว่า การอบรมเลี้ยงดูแบบเข้มงวด หรือปล่อยปละละ เลยและได้เสนอความคิดเห็นว่า พ่อแม่ควรลด ความเข้มงวดในการอบรมเลี้ยงดูลูกลง แต่ในขณะเดียวกันก็ไม่ควรปล่อยปละละ เลยลูก

อย่างไรก็ตาม จากการศึกษาถึงความสัมพันธ์ระหว่างความรู้ ทักษะคิด และการปฏิบัติ ในเรื่อง การเลี้ยงดูบุตรของมารดา กับพัฒนาการของเด็กวัยเด็กตอนต้น ที่มีอายุระหว่าง 1 ปี 6 เดือน ถึง 2 ปี 6 เดือน ที่อาศัยอยู่ในแฟลตดินแดง จำนวน 89 ราย ของ วไลภา บินสมประสงค์ (2526) ซึ่งประ เหมินพัฒนาการด้านการใช้กล้ามเนื้อใหญ่ การใช้กล้ามเนื้อเล็ก พัฒนาการด้าน การใช้ภาษา และพัฒนาการด้านนิสัยส่วนบุคคลและสังคมของเด็กโดยใช้ DDST (Denver Developmental Screening Test) แล้วแบ่งมารดาออกเป็น 2 กลุ่ม คือ มารดาที่ทำงาน นอกบ้าน และมารดาที่ทำงานในบ้าน พบว่า การปฏิบัติในเรื่องการเลี้ยงดูบุตรของมารดา ไม่มี ความสัมพันธ์กับพัฒนาการของเด็ก อย่างมีนัยสำคัญทางสถิติที่ระดับ .05 กล่าวคือ ไม่ว่ามารดาจะใช้ วิธีการเลี้ยงดูลูกแบบถูกต้องมาก หรือถูกต้องค่อนข้างน้อย ก็มีบุตรที่มีพัฒนาการไม่แตกต่างกัน นอกจากนี้ ยังพบอีกว่า ไม่ว่ามารดาจะมีทัศนคติในการอบรมเลี้ยงดูลูกแบบประชาธิปไตย (Democracy) หรือมี ทัศนคติในการเลี้ยงดูลูกแบบตามสบาย (Leisser-faire) ก็มีความรู้และการปฏิบัติตัวในการอบรม เลี้ยงดูลูกคล้ายคลึงกัน จึงเป็นข้อน่าสังเกตว่า มารดาที่มีทัศนคติในการเลี้ยงดูลูกแบบประชาธิปไตยนั้น ยังเข้าใจถึงแนวความคิด (Concept) ในการเลี้ยงดูแบบนี้ไม่ถูกต้อง หรือลึกซึ้งเท่าที่ควร

งานวิจัยดังกล่าว ทำให้เห็นถึงความสำคัญของการอบรมเลี้ยงดูที่มีต่อพัฒนาการของเด็ก ซึ่งนักจิตวิทยา ก็เชื่อว่า ความแตกต่างของเด็กเกิดจากการอบรมเลี้ยงดูที่แตกต่างกันในวัยเด็ก จะมีอิทธิพลต่อผลการก่อตั้งลักษณะนิสัยที่ติดตัวเด็กไปตลอดชีวิต (วารสาร รักษ์วิจัย, 2533) แต่เนื่องจากยังไม่พบงานวิจัยที่ศึกษาว่า เมื่อเด็กมีวุฒิภาวะพร้อมที่จะฝึกการช่วยเหลือตนเองแล้ว เด็กที่ช่วยเหลือตนเองได้มากน้อยต่างกันั้น พ่อแม่มีวิธีการอบรมเลี้ยงดูอย่างไร ผู้วิจัยจึงสนใจศึกษาถึงตัวแปรนี้ด้วย

จากการทบทวนทฤษฎี และการวิจัยต่างๆ ตลอดจนเหตุผลดังกล่าวข้างต้น พอจะสรุปได้ว่า ลักษณะการอบรมเลี้ยงดูของบิดามารดา ปัจจัยด้านบิดา-มารดา ปัจจัยด้านครอบครัว และปัจจัยด้านตัวเด็กเอง น่าจะมีความสัมพันธ์กับระดับพฤติกรรมการช่วยเหลือตนเองของเด็ก

ศูนย์วิทยทรัพยากร
จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย